

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**1980 SONRASI KALKINMA SÜRECİNDE EKONOMİK
BÜYÜME VE LIBERALİZASYON: TÜRKİYE VE
LATİN AMERİKA ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMASI**

Veysel KOÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Harun Yakışık

Çankırı-2016

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**1980 SONRASI KALKINMA SÜRECİNDE EKONOMİK
BÜYÜME VE LİBERALİZASYON: TÜRKİYE VE
LATİN AMERİKA ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMASI**

Veysel KOÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. Harun Yakışık**

Çankırı-2016

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Bilimsel Etik Bildirimi	iii
Tez Kabul Ve Onay	iv
Önsöz	v
Özet	vi
Summary	vii
Kısaltmalar	viii
Tablo Listesi	ix
Giriş	1
1. KURAMSAL ÇERÇEVEDE KALKINMA KAVRAMI	4
1.1. Kalkınma Kavramı ve Kalkınma İhtiyacı	6
1.1.1. Kalkınma İhtiyacı.....	9
1.1.2. Kalkınmanın Sosyal Nedeni.....	9
1.1.3. Kalkınmanın Siyasi Nedeni	9
1.2. Kalkınmanın Alt Yapısı	9
1.3. Kalkınma Teorileri	10
1.3.1. Geleneksel Kalkınma Teorileri	10
1.3.2. Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar	12
1.3.3. Neoliberal Kalkınma Yaklaşımı.....	14
1.3.4. İçsel Büyüme Yaklaşımı	15
1.3.5. İnsan Merkezli Kalkınma	17
1.3.6. Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı.....	21
1.3.7. Eşitlikçi Kalkınma Yaklaşımı	22
1.4. 1980 Sonrası Ekonomik Kalkınma: Neoliberal Dönem.....	24
2. LIBERALİZASYON VE EKONOMİK BÜYÜME	28
2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı	29
2.1.1. Ekonomik Büyümenin Özellikleri	32
2.1.2. Ekonomik Büyüme İle İlgili Kavramlar	33
2.1.3. Ekonomik Büyüme Belirleyen Unsurlar.....	36

2.2. Liberalizasyon	45
2.2.1. Liberalizasyonun Çeşitleri	48
2.2.2. Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme	59
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	65
3.1. Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar: Literatür Taraması	65
3.2. Çalışmanın Yöntemi	72
3.2.1. Latin Amerika Ülke Profilleri	73
3.3. Panel Veri Analiz Yöntemi	85
3.3.1. Sabit Etkiler Modeli	87
3.3.2. Rassal Etkiler Modeli	88
3.3.3. Panel Veri Analizinin Üstünlükleri ve Sakıncaları	90
3.3.4. Modelin Tahmin Edilmesi.....	92
3.3.5. Modelde Kullanılan Değişkenler	92
3.4. Verilerin Analizi.....	97
4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA.....	99
4.1. Otokorelasyon Testleri	99
4.2. Betimleyici İstatistikler	100
4.3. Korelasyon Katsayıları.....	101
4.4. Granger Nedensellik Test Sonuçları	103
4.5. Panel Veri Regresyon Tahmin Sonuçları	107
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	110
KAYNAKÇA	115
ÖZGEÇMİŞ.....	130

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *1980 Sonrası Kalkınma Sürecinde Ekonomik Büyüme Ve Liberalizasyon: Türkiye ve Latin Amerika Ülkeleri Karşılaştırması* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

26 / 09 / 2016

Veysel Koç

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Veysel Koç tarafından hazırlanan *1980 Sonrası Kalkınma Sürecinde Ekonomik Büyüme Ve Liberalizasyon: Türkiye Ve Latin Amerika Ülkeleri Karşılaştırması* başlıklı bu çalışma, 26/09/2016 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliği* başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Ahmet Kibar Çetin İmza:

Danışman : Doç. Dr. Harun Yakışık İmza:

Üye : Yrd. Doç. Dr. Cengiz Samur İmza:

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 23/08/2016 tarih ve 2016/17-02 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Yrd. Dr. Yüksel Özgen

Enstitü Müdürü V.

ÖNSÖZ

1980 Sonrası Kalkınma Sürecinde Ekonomik Büyüme Ve Liberalizasyon: Türkiye Ve Latin Amerika Ülkeleri Karşılaştırması konusu, günümüz ekonomik koşulları ve ülkelerin politikaları dikkate alındığında üzerinde durulmaya değer bulunmuştur.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç Dr. Harun Yakışık'a; ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan aileme şükranlarımı sunarım.

26/ 09/ 2016

Veysel KOÇ

ÖZET

Tezin Başlığı : 1980 Sonrası Kalkınma Sürecinde Ekonomik Büyüme ve Liberalizasyon: Türkiye ve Latin Amerika Ülkeleri Karşılaştırması

Tezin Yazarı : Veysel Koç

Danışman : Doç. Dr. Harun Yakışık

Anabilim Dalı: İktisat

Bilim Dalı : İktisat

Kabul Tarihi : 29/08/2016

Sayfa Sayısı : 134

Bu çalışmanın amacı Türkiye ve Latin Amerika ülkelerinin kalkınma sürecinde ekonomik büyümede izlenen politikaları ve liberalizasyonun etkilerini inceleyerek bir durum değerlendirmesi yapmaktır. Bu doğrultuda panel veri analiz tekniği ile Türkiye ve 7 Latin Amerika ülkesi arasında karşılaştırma yapılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; Latin Amerika tipi ülkelerde ihracat büyüme ve ithalat üzerinde, büyüme ihracat ve ekonomik özgürlük üzerinde, serbest sermaye yatırımları büyüme üzerinde anlamlı etkiler yaratmaktadır. Türkiye’de ise ithalat büyümenin etkisi altında iken; politik haklar, istihdam ve ekonomik özgürlük büyüme üzerinde; büyüme, sabit sermaye yatırımları, politik haklar ve istihdam üzerinde; ithalat ise ihracat üzerinde anlamlı etkiler yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liberalizasyon, ekonomik büyüme, 1980 sonrası kalkınma süreci

SUMMARY

Title of the Thesis: Economic Growth and Liberalization in Post-1980 Economic Growth Duration: A Comparison Between Turkey and Latin America Countries
Author : Veysel Koç
Supervisor : Assoc. Prof. Harun Yakışık
Department :Economy
Sub-field : Economy
Date : 29/08/2016
The purpose of this study is to make an assessment of the situation examining the impact of liberalization policies and the monitoring of economic growth among Turkey and the countries of Latin America during the development. For this purpose, Turkey and Latin America countries economies compared by the usage of panel data analysis technique.   According to the findings of the study; Latin American countries on the type of export and import growth over export growth and economic freedom, creating significant effects on the free investment growth. In Turkey, while under the influence of import growth; political rights, on freedom of employment and economic growth; growth in fixed capital investment, on political rights and employment; The import creates significant effects on exports.
Keywords: Liberalization, economic growth, post 1980 economic growth.

KISALTMALAR

DB	Dünya Bankası
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
SMH	Safi Milli Hasıla
SSY	Sabit Sermaye Yatırımları
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalıkınma Programı

TABLO LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 3. 1: Özgürlük Kriterleri	95
Tablo 4. 1: Latin Amerika Ülke Grubu İçin Betimleyici İstatistikler	100
Tablo 4. 2: Türkiye İçin Betimleyici İstatistikler	101
Tablo 4. 3: Latin Amerika Ülkeleri İçin Değişkenler Arası Korelasyon Tablosu ..	102
Tablo 4. 4: Türkiye İçin Değişkenler Arası Korelasyon Tablosu	102
Tablo 4. 5: Latin Amerika Ülkeleri için Granger Nedensellik Test Sonuçları	105
Tablo 4. 6: Türkiye için Granger Nedensellik Test Sonuçları	106
Tablo 4. 7: Latin Amerika Ülkelerine Yönelik Sabit Etkili Model Analiz Sonuçları.....	108
Tablo 4. 8: Türkiye'ye Yönelik Sabit Etkili Model Analiz Sonuçları	109
Tablo 4. 9: Analiz Sonuçları	109

GİRİŞ

Gelişmekte olan veya az gelişmiş bütün ülkelerde yaşamakta olan insanlar, hayat şartlarının iyileştirilmesini ve hayat kalitelerinin yükseltilmesini temel alan toplumsal mücadelelerin içerisinde olmuşlar ya da destekleyicisi olmuşlardır. Söz konusu toplumsal refah ve kalkınma arasındaki yakın münasebet ile bunun sadece tek gaye kapsamında bütünleşmeleri, ekonomik politikalarını da oldukça etkilemiş durumdadır. Ekonomilerde endüstrinin öncelikli olarak refahı yüksek kılacağı, kalkınmayı gerçekleştireceği olgusu, toplumsal felsefelerin söz konusu noktaya odaklanmalarında mühim rol oynamıştır. Geri kalmış ya da az gelişmiş devletler olarak sınıflandırılan toplumlar, yoksullukları yenmek ve belli bir süreç kapsamında elimine etmek için yoğun çaba harcamaktadır. Bu nedenle dünyanın hemen her yerinde kalkınma plan ve programları uygulanmaktadır. Hazırlanan kalkınma planlarında ana hedef yüksek düzeyde ekonomik büyüme sağlayabilmek ve gelişmiş ülkeler ile aradaki farkları azaltmak olmaktadır.

Ülkelerin kalkınma hamleleri kapsamında endüstrileşmenin yeri ile ehemmiyeti dikkati çeker. Diğer yandan insan kaynaklarının eğitimlerinden doğal kaynakların verimli olarak kullanılmasına, siyasi tarihlerinden kültür düzeylerine, jeopolitik pozisyonlarından uluslararası kuruluşlar ile münasebetlerine kadar birçok yapıyı içermesine karşın, kalkınma ifadesi ile çoğunlukla endüstrileşmenin algılandığı görülmektedir. Gerek ülkemizde gerekse başka az gelişmiş devletlerde gerçekleştirilen kalkınma plan ve programlarının tümünde, endüstrileşmenin haricinde, amaçlanan konuların arasında genellikle yer alan; işsizliklerin minimum seviyeye indirgenmesi, ülke ekonomilerinin dışa bağımlılıklarının ortadan kaldırılmaları veya azaltılmaları, toplumu meydana getiren kesimler ile bölgelerin arasında gelir dağılımlarındaki dengesizliklerin ortadan kaldırılmaları gibi hususların gerçekleşmesi de doğrudan ya da dolaylı biçimde endüstrileşme ile bağlantılıdır.

Ülkelerin gelişmişlik seviyesinde düşüş yaşandıkça, ülke içerisindeki toplum kesimleri ile bölgeler arasındaki gelir dağılımlarında eşitsizliklerin artış gösterdiği bilinen bir realitedir. Ülke içerisinde yer alan değişik bölgeler gelişme açısından değerlendirildiğinde endüstrileşmiş bölgelerin diğer bölgelere nazaran daha gelişmiş durumda ve gelir dağılımlarındaki istikrarsızlıkların daha az oldukları gözlenir.

Endüstrileşme toplamdaki milli gelirin artmasını sağlaması yanında gelir dağılımlarındaki dengesizlikleri ve bölgeler arasındaki farklılıkları azaltır. 1960'lı senelerden bu tarafa geçmiş olan yaklaşık 50 yıllık süre zarfında Latin Amerika devletleri kalkınma ile istikrar programları hususunda çok mühim örnek oluştururlar. Gerçekleştirilen dış ticarete dair politikalarda ve endüstrileşme evrelerinde birtakım farklılıklar gözlemlenmekle birlikte politik çalkantılar ile darbeler, ekonomik sorunlar ve söz konusu problemleri çözmek adına takip etmiş oldukları politikalar, yüksek enflasyonla mücadelede gerçekleştirilen istikrar programlarının son 20-25 senelik dönemlerde demokratik bir düzen içerisinde yürütülmeleri, ekonomilerinin kırılganlıkları bakımından Latin Amerika devletleriyle ülkemiz arasında benzerlikler oldukları düşünülmektedir.

Sözgelimi bir Arjantin ve Meksika ülkelerine bakılacak olursa, özellikle istikrar ve yapısal uyum programları aracılığı ile IMF tarafından yeni bir müdahaleci çerçeveye oturtulan bu ülkeler, 1980 sonrası başlayan neoliberal dışa açılma ve liberalleşme politikalarının desteklediği süreçte, dışa açık ve son derece kırılgan ekonomik yapılarla sahip olmuşlardır. Ülkeye giren yoğun sıcak paranın tetiklediği yapay büyüme, üretim yerine tüketim, ihracat yerine ithalat ve sonu krize giden cari açıklar, söz konusu ülkelerin ekonomilerini karakterize etmiştir. Özellikle 1990 sonrası, krizler daha sık yaşandığı gibi, küreselleşmenin bir sonucu olarak etki alanını genişletmiştir. 1980'li yıllarda küreselleşmeyle başlamış olan serbestleşme hareketleri, pek çok ülkeyle beraber Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Bu evre içinde devletler, serbestleşme akımıyla mal ile hizmetlerin ticaretlerinde kendilerini geliştirmişler bilhassa bu yollarla teknoloji transferleri gerçekleştirip hem üretim alanındaki yapılarını değiştirme imkânı bulmuşlar ve hem de böylelikle ekonomilerini geliştirme fırsatı bulmuşlardır. Mal ile hizmetlerin ticareti, yaşanmış olan büyük buhranların haricinde dünya ekonomilerinin pozitif yönlü büyümesine mühim katkılar sağlamışlardır. 1980'li yıllardan evvel ülkemiz gibi pek çok gelişmekte olan ülkelerde ithal ikamesi sanayileşme politikaları tercih sebebiyken; 1980 akabinde ihracata dayalı olan sanayileşme politikaları benimsenerek serbestleşme dönemlerine girilmiştir. Bu çalışmada varılmak istenen hedef, sözü edilen ülkelerin kalkınma sürecinde ekonomik büyümede izlenen politikaları ve liberalizasyonun etkilerini inceleyerek bir durum değerlendirmesi yapmaktır.

Dolayısıyla 1980'lerden itibaren Latin Amerika ve karşılaştırmalı olarak Türkiye'de yaşanan krizler, neo-liberal söylem tarafından desteklenen serbestleşmenin ekonomilerine ne yönde etki ettiği değerlendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde kuramsal çerçevede kalkınma kavramına ikinci bölümünde ise liberalizasyon ve ekonomik büyüme literatürüne yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırma yöntemi tartışılmış, araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan ülkelere ait bilgilere ve analizde kullanılacak tekniklere yer verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise analizlerden elde edilen bulgular sunulmuş, sonuç bölümünde bulguların yorumlaması yapılmıştır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVEDE KALKINMA KAVRAMI

Kalkınma olgusu toplumdaki gelişme süreçleriyle paralel nitelikte, değişik zamanlarda farklı manalar edinmiştir. Kalkınma kavramı gelişme, ilerleme, sanayileşme, büyüme, modernleşme gibi kavramlar ile ilişkilendirilerek onların yerlerine kullanılmıştır. Günümüzde olgunun muhtevası tartışmaya açık durumdadır. Literatürde kullanımlarının yanında günlük olarak konuşmalarda da bir çeşit gelişme işareti biçiminde modernleşebilmenin yerine kalkınma olgusu kullanılır. Kalkınma olgusunu belirli bir zamana indirgeyebilmek doğru olmamaktadır. Kalkınmaya dair atılımlar insanlığın var olmasından günümüze değin varlığını devam ettirmiştir. Kalkınma yalnızca toplum içerisinde yaşanan müspet değişimlerin görüntüsü niteliğinde değerlendirilmemelidir. Kalkınma; siyasal, sosyal, ekonomik evreleri etkilemek amacıyla yapılmakta olan geliştirici müdahaleler ve politikalar ile yakından ilişkili olup devamlı değişimleri içerir, dinamik bir kavram niteliğindedir (Şenses, 2009:93).

Genel biçimde kalkınma azgelişmişlik ile ilişkilendirilip kurgulanmakta olan ekonomik söylemler ile iktisadın ana problemlerinden birisi niteliğinde İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde ortaya çıkan bir kavramdır (Başkaya, 2005:18). Söz konusu zamanda üçüncü dünya ülkelerinin kalkınmaları problemine dair teoremler geliştirilmiş ve bu teoremler ekonomilerin alt disiplinleri olan kalkınma ekonomilerini oluşturmuşlardır.

Kalkınma ekonomileri teorik çalışmalarla siyasal söylemlerin aracılığı ile ekonomi gündemlerinin ana konuları olurlarken, kalkınmaya dair teorilerde de devletlerin kalkınmaya yönelik hamlelerinin ne şekilde olacakları tartışma konusu olmuş ve üçüncü dünya devletlerinde söz konusu teorik münazaraların tespit ettiği çerçevede somut hale gelen ekonomik uygulamalar yürürlük içerisine girmiştir. Fakat teoriler ile teorilerin alt yapılarını meydana getiren uygulamaların belirledikleri azgelişmiş ülkeler adına geçerli durumda olacak bir kalkınma modeline (Başkaya, 2005:9) yönelik münazaralar, 1980 yıllarıyla beraber tartışma mevzusu olmaktan çıkmışlardır. Kısacası kalkınma ekonomilerine yoğun ilgi dönemi 1980'lerde nihayete ermiştir (Şenses, 2003:94).

1980'li yılların başlarında yeni siyasal ve ekonomik düzen manasına gelmekte olan neoliberal paradigma bütün dünyada etkisini göstermiştir. Neoliberalizmin ekonomi yönetimlerine yönelik bakış açısı ekonomik prensipleri ve gayesi 1980 yılları öncesinden farklıdır. Neoliberal düzenle birlikte kalkınma iktisadında ülkeler arasındaki eşitsizlikleri ekonomik ve sosyal oluşumlar açısından geri kalmışlıkla tarif eden ve tarihsel analizlerle, belirli kalkınma yasaları meydana getirmeye gayret eden bakış açısı yerini ülkeler arasındaki farklılıkları ortadan kaldıran, alternatifsiz ilanına dayanıp tarihsellikleri dikkate değer bulmayan bir yaklaşıma bırakmıştır (Erim, 2007:76-77). Bu durum ekonomi politikaları önermelerine yön vermiştir. Yeni söylemlerle beraber 1980 öncesinin “*kalkınmak adına gerekli ekonomik politika*” teoremlerinden vazgeçilmiştir. Neoliberal paradigmanın arkasında 1973 akabinde kâr oranlarının azalması sebebiyle kalkınma konusunda sermaye birikimi modellerinin tıkanması yatar.

Söz konusu ekonomik politika önermeleri, kalkınma iktisatlarının İkinci Dünya Savaşı akabinde piyasaların etkinlik ve serbestliğini savunan anlayışın doğması sonucunda meydana gelmiştir. Söz konusu politika anlayışı yine tek biçimlidir. Kalkınmaya dair perspektif açısından 1980'de bir kırılma yaşanmış, paradigma değişikliği meydana gelmiştir. Bununla beraber gerek 1980 öncesinde gerekse sonrasında (Şenses, 2009:94-95), kapitalist üretim tarzı ile mübadele münasebetlerinin gerektirdiği ekonomik politikalar belli bir sistematik çerçevede sunulmuştur. Bu öneriler, içerisinde buldukları konjonktürlerin gereklerine uygun teorik bir zemine oturtularak inşa edilmiştir. Aralarındaki ayırım, siyasal ile ekonomik şartların değişmesinden kaynaklanmıştır.

Kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı akabinde kaydettiği genişleme (refah) trendinin nihayet bulması iktisat politikasının temel hedef ve âletlerinin (enstrümanlarının) değişmesini gerekli kılmıştır (Başkaya, 2005:130).

Neoliberal paradigma öncesinde az gelişmiş ülkelerin ekonomik bakımdan atılım yapabilmeleri adına verimlilik (üretkenlik) açısından kısacası sanayileşmeye ağırlık verilirken Şenses, 2009:104), neoliberal dönemlerde bir tarafta ihracat artışı üzerine yoğunlaşmış, diğer taraftan devletin ekonomiye müdahale etmemesi ve piyasanın kendi dinamikleri ile serbestçe çalışması savunulmuştur (Başkaya, 2005:131-132).

Eski ile yeni dönemdeki tek biçimli ekonomik yönetim anlayışları ekonomi politikalarındaki değişim ile ekonomilerin aktörlerindeki rol değişimlerine bakılarak tarif edilebilir.

Hedefte değişiklik kalkınma ile azgelişmişliğe yönelik olan söylemlere ve sorulara da etki etmiştir. Evvelki dönemlerin “*kalkınmayı sağlamış olan ülkeler bu kalkınmayı ne şekilde sağladı?*” “*azgelişmiş ülkeler niye azgelişmişler?*” gibi sorular yerini “*ekonomik düzen niye sağlanmalı ve yapı bakımından değişim niye gerekiyor?*” “*piyasa esaslı ekonomik düzenle niçin bütünleşme sağlanmalı?*” “*ekonomiye niye dışarıdan müdahalede bulunulmamalı?*” suallerine terk etmiştir Berber, 2004:75). Zira yeni dönemde azgelişmişliğin nedenleri ile çözüm yollarına yönelik eski yaklaşımlar geçerliliğini kaybetmiştir. Yerini azgelişmiş ve gelişmiş ülkeleri birlikte ele alan, 1980 öncesinin kalkınma fikrinden uzaklaşıp ekonomide devamlılığı hedefleyen stratejiler almıştır (Şenses, 2009:113). Böylece kalkınma ekonomisinde ilerleme ve gelişme safhalarını kavramaya yönelik önceki örnekler geçersiz duruma düşmüştür. Yerini tek yönlü ekonomi anlayışına uygun örnekler (makroekonomik denge) almıştır. Tek yönlü ekonomi anlayışında kalkınmanın piyasalar tarafından sağlanacağı vurgulanmaktadır. Buna göre *Ülkeler ulusal ile uluslararası ekonomik stratejilerinde piyasa yönelimli bir yapıya ne ölçüde adapte olurlarsa o ölçüde kalkınma sağlayacaklardır*” (Erim, 2009:87).

1.1. Kalkınma Kavramı ve Kalkınma İhtiyacı

Kalkınma toplumların kaynaklarını daha verimli kullanarak üretimlerini nitelik ile nicelik yönünden yükseltmesi, bu surette ülkede fertlerin iktisadî refahlarının sürekli olarak arttırılması şeklinde tanımlanmaktadır (Kargül, 1983:4). Kalkınma süreci milli gelir ile üretimin sayısal olarak artmasını kurumlarda köklü değişimleri, sosyoekonomik alanda yeni düzenlemeleri, fertlerin zihniyet ve değer yargılarında ve davranış şekillerinde değişmeleri barındırır. Ayrıca piyasanın etkin işlemlerini sağlayacak kuruluşların ortaya çıkması da gereklidir (İşgüden, 1982:233).

Bir diğer açıdan kalkınma sosyoekonomik yapıda belirli istikamette bir değişimdir (Şenses, 2009:96). Kalkınma süreciyle ilgili olarak hem uyarıcılara hem de ölçülebilmesi için göstergelere gerek vardır. Kalkınma için teknolojik gelişme, yatırımlarda artış, verimlilikte artış, reel gelirden artış, eğitim seviyesinde

yükselme/ilerleme gereklidir. Sosyoekonomik alanda geleneksel üretimden yenilikçi üretim biçimlerine geçilecektir.

Günümüzde kalkınma anlayışı/yaklaşımı iktisadî başarıdan çok toplumların kaliteli bir hayat sürdürebilmeleri şeklinde vurgulanmaktadır. Mesela kişilerin daha yüksek gelir sahibi olmaları değil daha kaliteli bir hayat yaşayabilmeleri iyi sağlık hizmeti verilmesi, iyi bir eğitim imkânı sunulması gibi özellikler kalkınmanın işareti olarak ifade edilmiştir (Taban ve Kar, 2008:37). Kalkınma uğraşlarının gayesi şöyle özetlenebilir (Kaynak, 2007:59):

- Hayatı sürdürebilmek adına doğa karşısında mücadele yani doğayı kontrol etmek (*üretim ve teknoloji boyutu*)
- Hayat kalitesini arttırmak (*insani boyutu*)
- İstihdam imkanlarını büyütmek ve çalışma şartlarını düzeltmek (*istihdam boyutu*)
- Toplumlar veya ülkeler arasındaki yarışta ön saflarda bulunmak (*hakimiyet boyutu*)
- Bu uğraşları çevreye minimum düzeyde zarar verecek şekilde yapmak (*çevre boyutu*)
- Ekonomik, siyasi ve sosyal bakımdan özgürlük seviyesini arttırmak (*özgürlük boyutu*).

Sermaye birikimi, kalkınmanın en mühim ögesi olarak görülmektedir. Sermaye birikimini sadece tasarruf ve benzer yollarla beslenen sermaye arzı şeklinde görme hata değildir ancak eksiktir. Çünkü tasarrufların büyüklüğü de çok önemli olup kalkınmayı finanse etmeye yetecek düzeyde olmalıdır. Bu yüzden hem ülke gelirinin, hem de tasarruf miktar ve oranının artırılması gereklidir (Kutlu, 2004:19).

Kalkınma ifadesi ulusal gelirin zaman içerisinde ne şekilde yükseleceğini, hangi öğelerin belirleyici olduğunu açıklamalıdır. Bu durumsa üretim olgusunun özümlemesini gerekli kılar. Üretim fonksiyonuna gelenek ağırlıklı üretim gelirleri yanı sıra teknolojik seviye ve sosyal ve kültürel çevre şartlarını ilave ederek daha geniş bir üretim fonksiyonu elde edilebilir. Ama söz konusu çok değişkenli üretim

fonksiyonunun birtakım değişkenlerinin sayısal olarak ifade edilmesi zordur. Bu yüzden kalkınma asıl olarak sosyal yönlü bir husustur.

Kalkınma ve azgelişmişlik İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya gündeminde en fazla yer edinmiş hususlardandır. Dünyada günümüzde bile ülkelerin büyük kısmını azgelişmiş ülkeler oluşturur. Kalkınma azgelişmişlikten kurtulma mücadelesidir. Kalkınma ekonomileri iktisat bilimi çerçevesinde yeni bir bölüm olduğundan, kullanılan terminoloji hususunda hala görüş birliğine varılmış değildir. Gerek gelişme, kalkınma gibi temel kavramlar; gerekse gelişmişlik, azgelişmişlik yahut gelişmiş, gelişmemişlik veya fakirlik, geri kalmışlık gibi olgular açık biçimde tarif edilememiştir (Kazgan, 2006:124). Başka bir zorluk azgelişmişliğin ölçülebilmesi, bu hususta uluslararası mukayeselerin yapılabilmesidir. Ölçümlelerde, azgelişmişliğin tarifinde kullanılmakta olan yaklaşımlardan çıkarım yapılabilir fakat temelde sadece tek gösterge ile yetinmek sakıncalı olabilir. Bu sebeple, Azgelişmişliği birden çok ölçüt kullanılarak ölçmek, hatayı en az seviyeye indirgeyecektir (Kutlu, 2004:19).

Bir ekonomide kalkınma politikaları ortaya konulurken zorunlu faktörleri iki ana başlık altında toplayabiliriz. Bunlar; gelişmeyi teşvik eden fakat çok kıt olan unsurların arzlarını artırma, en yüksek sosyal net hasılaya ulaştıracak bir modelin oluşturulup uygulanmasıdır.

Uluslararası Ekonomik Kalkınma Konseyi ekonomik kalkınmanın üç temel alanı içerdiğini kaydetmektedir. Söz konusu alanlar; Yüksek istihdam, düşük enflasyon ile sürdürülebilir büyüme gibi umumi ekonomik amaçlara dönük politikalar; yeşil alanların yönetimi, yollar inşası ile engellilere daha fazla sağlık imkânı sunulmasına dönük politikalar işletmelerin finansman sağlanarak korunması, pazarın genişlemesi, teknoloji transferleri, gayrimenkul değerlerin artırılması iş hayatının geliştirilmesi gibi hedefler taşıyan politikalardır (Han ve Kaya, 2006:48-49).

İktisadî ilerleme-kalkınma İkinci Dünya Savaşı'ndan hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından çok önemlidir. Gelişmiş ülkelerde istikrarlı-sürdürülebilir bir ilerleme-kalkınma ivmesine erişilmesi, gelişmekte olan ülkelerde ise kalkınma hamlesinin başlatılması hedeflenmiştir (Eker, 1996:285).

1.1.1. Kalkınma İhtiyacı

Ülkeler adına kalkınmaların ekonomik gereklilikleri ve ehemmiyeti ilk evrede hem milli gelirlerinin artmasına hem de milletlerarası piyasalar nezdinde güçleşen rekabet koşullarıyla mücadele etme kabiliyetine bağlıdır. İktisadî kalkınmanın en önemli bir göstergesi kişi başına düzen gelir seviyesidir Söz konusu gelirin artış göstermesi ise ülkelerin üretim kapasitelerine ve ihracattaki gelirlerine bağlıdır (Kargül, 1983:10-11).

1.1.2. Kalkınmanın Sosyal Nedeni

Az gelişmiş ile gelişmekte olan ülkelerde işsizlik ile yoksulluk öncelikli olarak mücadele gerektiren sosyal problemlerin başında gelir. Bu sebeple yeni iş olanaklarının meydana getirilmesi, üretim ve milli gelirlerde artış sağlanması hem işsizlik ile hem de yoksulluk ile mücadele konusunda temeldir (Berber, 2004:65)

1.1.3. Kalkınmanın Siyasi Nedeni

Devletlerin milli ile milletlerarası platformlar içerisinde etkin olabilmeleri, önemli ölçüde ekonomik başarılarına başka bir deyişle kalkınmışlıklarına bağlıdır (Kargül, 1983:10-11).

1.2. Kalkınmanın Alt Yapısı

Az gelişmiş ülkeler açısından kalkınmanın başlıca standartlarını şöyle sınıflandırmak olasıdır:

- Ülke ile dönemin gereksinimlerini karşılayabilecek iktisadi bir düzen kurmak,
- Ülke içindeki tasarrufu artırmak,
- İç ve dış yatırımlar adına uygun olan ortamı sağlamak
- Teknolojiyi ithal etmeyip ülke içerisinde üretmek
- Tarım alanında reform başlatmak
- Ülkeyi üretim ile ticarete ülke dışına açmak

- Fiziki kaynaklardan doğru ve verim bakımından üst düzeyde yararlanmak
- İnsani sermayeyi büyütme
- Ülke gereksinimlerine ve olanaklarına uyan devam ettirilebilir bir gelişme düzenini yürütmek (Berber, 2004:68-69).

1.3. Kalkınma Teorileri

Kalkınma teorileri kalkınma olgusunu açıklamaya ve nasıl kalkınılabileceğini ortaya koymaya yoğunlaşmıştır (Doğan ve Öztürk, 2010:36). Ekonomik kalkınmanın tasarruf ve yatırım hacminde gerçekleştirilen artışlar ile sağlanacağı hususunda pek çok iktisatçı fikir birliği içindedir. Fakat finansmanlarını kimlerin yükleneyeceği, gelir artışlarından kimlerin faydalanacağı hususlarında her iktisatçı kendi ideolojisi istikametinde fikirler öne sürmektedirler (Kazgan, 2006:152).

1.3.1. Geleneksel Kalkınma Teorileri

Evrimsel kalkınma kuramından modernleşme kuramına geçişi açıklayan süreç İkinci Dünya Savaşı'ı sırasındaki ve ilerisindeki süreci açıklamaktadır. Gelişme teorisi önce İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinin 19. asırdaki tecrübelerini merkez almış, 20. asırda ise ABD'nin etkisinde kalmıştır (Türk, 1992:224).

Geleneksel kalkınma ekonomisi yaklaşımı makroekonomik hususlar üzerine odaklanmakta, kalkınmayla yapısal değişim arasında kuvvetli ve karşılıklı bir münasebet / irtibat olduğunu kabul etmektedir. Bu yaklaşımı savunanlar az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere iktisadî açıdan farklı nitelikte olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle, az gelişmiş ülkelere dair çalışmalar farklı metotlar kullanılarak ve farklı teorik/kuramsal zeminde yapılmak zorundadır (Kaynak, 2007:123).

Geleneksel kalkınma iktisadî yaklaşımının en önemli özelliği, temel engeller bir kez yıkıldığında hiçbir ulusun evrensel gelişme çizgisinden kaçamayacağını vurgulamasıdır. Bu yaklaşım, az gelişmiş ülkelerin gelişmeme nedenlerini söz konusu ülkelerin içsel dinamiklerinde aramaktadır (Türk, 1992:223-224). Az gelişmişliğin nedenleri tasarruflarda yatırımlardaki yetersizlik ve pazarın yeterli

büyükte olmaması gibi dâhili etkenlerdir. Gelişmiş ekonomiler, geniş bir pazara ve dolayısıyla yüksek bir üretim düzeyi ile üretimde kullanılan büyük ölçekli sermaye birikimine sahip diye nitelendirilirken az gelişmişlik tasarruf ve yatırım oranlarındaki yetersizlik, pazarın yeterli büyüklükte olmamasıyla açıklanmaktadır (Kaynak, 2007:123-124). Gelişmemiş bir ekonomide pazar küçüktür, çünkü üretkenlik düzeyi düşüktür, üretkenlik düzeyinin düşük olmasının nedeni ise sermaye birikiminin yetersiz olmasıdır. Yetersiz sermaye, düşük bir üretkenlik ve sınırlı bir pazara sahip ülkelerde gelir düzeyi doğal olarak düşük olmaktadır.

Gelir düzeyinin düşük olması bireylerin tasarruf ve satın alma güçlerinin düşük olmasına dolayısıyla yatırım düzeyinin düşük olmasına, yatırım düzeyinin düşük olması da gelirin düşük olmasına yol açar ki böylece bir kısır döngü meydana gelmektedir (Han ve Kaya, 2002:85). Buna göre, az gelişmiş ülkelerin kendiliğinden bu kısır döngüden çıkabilmeleri söz konusu değildir. Az gelişmiş ülkeler kısır döngüyü ancak yabancı sermaye, borçlanma ya da dış yardımlar sayesinde kırabilirler. Az gelişmiş ülkeleri içine düştükleri yoksulluk kuyusundan çıkaracak olan yine gelişmiş kapitalist ülkelerdir. Geleneksel kalkınma anlayışlarının en mühim niteliği kalkınma olgusunu sadece ekonomik bir kavram olarak tarif etmesidir. Geleneksel kalkınma anlayışlarını benimsemiş olan teoremlerin ortak nitelikleri başlıklar halinde aşağıda ifade edilmiştir (Ercan, 2003:95):

- İkili yaklaşımlar; ekonomik yapılar gelişmiş ile az gelişmiş sınıflandırılmaları içerisinde ele alınmış durumdadır.
- Tarih dışı toplumlar; az gelişmiş ekonomilerinin gelişme etkinliklerinden yoksun ve bu yüzden değişimlere yabancı oldukları ifade edilmiştir.
- Evrimci yaklaşım; içsel dinamiklerinin yokluğunda değişimlere kapalı oldukları fakat gelişme iktisadı içerisinde buldukları takdirde endüstriyel evreye geçebilecekleri düşüncesi egemendir.
- Evrenselleştirme; ideal model biçiminde ele alınan ABD ile Avrupa ülkelerinin, sanayileşme sürecinde geçirmiş oldukları evreler model biçiminde ele alınmaktadır.

- Planlama vasıtasıyla devlet müdahaleleri yoluyla kalkınma evreleri daha hızlı biçimde inşa edilmektedir.
- Kalkınma ulusal gelirlerdeki veya kişi başına düşen milli gelir artışlarıyla ölçülmüştür.

Bu teori açısından kavranmaya çalışılan olgu az gelişmiş ekonomilerin nasıl bir iktisadi gelişme süreci izleyebileceğidir. Az gelişmiş ülkelerin kapitalist sistemin işleyiş mantığı içerisinde gelişebileceğini öngören bu teoriler, gelişmenin ana engellerini toplumların içyapılarında görmekte, iç toplumsal yapıdaki bazı öğelerin kalkınma yönünde yeniden yapılandırılması gereğinde ısrar etmektedir. Bu kuramlarda hedef “*homo economicus*”u yaratmak ve bu insan tipinin faaliyet göstereceği kurumsal çerçeveyi oluşturmaktır. Bu anlamıyla iktisadi kalkınma bir uygarlık tarzı değişimini ifade etmektedir. Geleneksel Kalkınma İktisadı Teoremleri, kalkınma aşamasının karmaşıklığını kavrayabilmekten uzak, basit modellemelere dayandırılmış durumdadır. Söz konusu teoremlerde siyasal ve sosyal yapıların veri biçiminde alınmaları kalkınma sorununun temel dinamiklerinin yeterli düzeyde açıklanamamasına sebep olmuştur (Ercan, 2003:110).

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığı zaman, kalkınma ekonomisinin bir disiplin haline gelmesinde ve 1970’li senelerin ortalarına değin geçen zamanda ortaya çıkan yaklaşımlar, ekonomik alanın dışarısına çıkamamaları sebebiyle az gelişmiş ülkelerini kalkınma problemlerine gerçek çözümler oluşturamamışlardır (Türkey, 1995: 168).

1.3.2. Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar

Yirminci yüzyıl başlarında fizik alanlarında devrim niteliğinde değişimler hayata geçmiştir. Danimarkalı fizikçi Niels Bohr’un önderliğini yapmış olduğu “*Quantum Teorisi*” hem nedensellik ilkelerine hem de pozitivistlere karşı büyük manada bir darbe vurmuştur. “*Quantum Teorisi*” ile bilgi üretim evresinde özne-nesne ayrımları yıkılmış, atom parçacıklarının arasındaki etkileşimlerin nedensellik olmadığı, sadece rastlantısallık (olasılık) ilkelerine göre yürümüş olduğu kabul görmüştür. Aynı biçimde Einstein’in evrenin açıklamasını “*görecelik (izafiyet) teorisi*”ne dayandırmasıyla her sorunun zaman ile uzaydan bağımsız olarak tek doğru cevabı

olduğunu söyleyen pozitivist bilgi anlayışları temelden sarsılmıştır. Bilimsel alanda yaşanan söz konusu değişimlerin yanı sıra teknolojilerin hızlı biçimde gelişmeleri, ulus-devlet süreçlerinin tasfiye edilerek küreselleşmenin artış göstermesi, sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru geçişin yaşanması, sanat ile felsefeden başlayıp pek çok toplumsal alanda post modernizmin etkinlikleri bu evrede yaşanmakta olan başka değişimlerdir (Saylan, 2002:184-185).

Kalkınma kuramlarının az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarının çözümünde yetersiz kalması bu ülkelerin sorunlarını analiz etmeye uygun yeni yaklaşımların ortaya konulmasını gerekli kılmıştır. Kalkınmanın kişi başına düşen gelir ya da milli gelirden yıllık artış biçiminde tanımlanması, insan ve toplumların yaşam düzeylerinin gelişmesi, toplumsal zenginliklerin adil şekilde paylaşımı, doğa ile bütünleşme, doğanın korunması, insanların özgürleşmesi, bireysel katılımın artırılması gibi kalkınmanın en temel boyutlarının ihmal edilmesine neden olmuştur.

Yeni kalkınma kuramları ekonomik merkezli kalkınma kavramının yarattığı bu olumsuz sonuçlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Büyüme oranının sosyal refah düzeyini artırmada başarısız olmasının yanı sıra, kapitalizmin dünya ölçeklerinde meta üretim aygıtları gelişmiş olan ülkeleri de içerisine alan ve tek hayat merkezi durumunda dünyayı riske eden az gelişmiş olan ülkeleri de riske dâhil etmiştir. Doğal hayatın yok olması ile beraber toplumun kültürel açıdan aşınması (erozyona uğraması) başlamıştır. Meta-merkezli gelişme olgusu bu sebeplerden dolayı 1970’li yılların akabinde tenkit edilmeye başlanmıştır. Böylece daha “*insan merkezli*” bir gelişme paradigması ortaya çıkmıştır (Ercan, 2003:189-190).

Egemen Pradigmada yaşanan değişimle beraber geleneksel kalkınma anlayışının kırılmasında pek çok unsur etkili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan 1970’li yılların ortalarına değin kalkınma tamamıyla kişi başı düşen gelir artışları ile özdeş olmuştur. Hızlı büyümedeki oranların sosyal refahı artırmada yeterli olmadıklarının anlaşılması ile beraber geleneksel kalkınma görüşünün sınırlarına gelinmiştir. Söz konusu gelişmeler sonucunda daha evvel göz ardı edilen yoksulluk, işsizlik, temel ihtiyaçların temini, gelir dağılımı gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Kalkınmanın toplumsal ve insani tarafları ele alınmaya başlanmıştır (Mıhçı, 1996:75).

1.3.3. Neoliberal Kalkınma Yaklaşımı

1980'li yılların başından itibaren bütün alanlarda etkisini artırmaya başlayan Neoliberal yaklaşımlar az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik yapı ve davranışların yeni bir iktisadi yaklaşıma gerek kalmaksızın Neoklasik iktisat tarafından açıklanabileceği tezini ortaya atmış ve ampirik çalışmaların bulgularıyla bu tezi doğrulamaya çalışmıştır. Güney Kore, Singapur, Hong Kong ve Tayvan'ın kalkınma süreçleri Neoliberal yaklaşımları destekleyen kanıtlar olarak sunulmuştur. Yaklaşımın en önemli temsilcileri, Ian Little, Deepak Lal, Bela Balassa ve Anne Krueger'dir. Sovyetler Birliğinin dağılması ve onu oluşturan ülkelerin Doğu Avrupa'daki diğer eski Sosyalist Ülkelerle birlikte serbest piyasa ağırlıklı bir ekonomik modele yönelmeleri merkezi planlama kavramının fiilen çöküşü anlamına gelmiştir. Dünya nüfusunun dörtte üç gibi çok büyük bir bölümünü oluşturan az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarına ilişkin olarak bu ülkelerin giderek dünya piyasalarıyla bütünleşmesini amaçlayan, serbest piyasa yönelimli Neoliberal yaklaşımlar ön plana çıkmıştır (Şenses, 1996:111-113).

Neoklasik, neoliberal ya da piyasa yönlü ele alışlar olarak tanımlanan düşünce biçimi, ekonominin evrensel olduğu ve piyasa ilkeleri etrafında örgütlenen toplumlar için ikinci bir alt disiplinin varlığına ihtiyaç kalmadığını belirterek, kalkınma ekonomisi literatürünü yoğun derecede eleştirmeye başlamıştır. Ekonomik ve toplumsal alanda güç kazanan bu yaklaşım, kalkınma literatürünün sonunun geldiğini ilan etmektedir. Bu yaklaşım uluslararası ekonomik ve toplumsal kurum ve güç merkezleri tarafından büyük destek görmektedir (Ercan, 1995:358).

Neo-liberal kalkınma yöntemlerinin nitelikleri şöyle açıklanabilir (Ercan, 2003:119):

- Devletin ekonomik alanlara müdahalesiyle devlet girişimcilikleri kısıtlanmalı ve mevcut girişimlerin özelleştirilmesi sağlanmalı,
- Pazara yönelik olan bütün dinamikler desteklenmeli,
- Mallar ile sermaye hareketlerinde tam olarak serbestiye geçilmeli,
- İhracat anlamında kalkınma sağlanmalı,

- Toplumsal etkinlikler yerini bireysel etkinliklere bırakmalı.

Bu yaklaşımın basit bir temel iddiası vardır: Ekonomiye devlet müdahaleleri kalkınmaya katkı yapmamakta tam tersine engel olmaktadır. Büyük bürokrasilerin ve devlet regülasyonlarının ortaya çıkması özel yatırımları dışlamakta ve az gelişmiş ülke ekonomilerini olağanüstü bir biçimde etkinsiz kılacak şekilde, fiyatları çarpıtmaktadır. Piyasalar kendi iç dinamiklerindeki işleyişlere bırakıldığı zaman kalkınmanın kendiliğinden gerçekleşecektir. Müdahaleci Üçüncü Dünya ülkeleri özel girişimleri tıkamak, piyasa mekanizmalarını bozmak, rekabetleri engellemek ve az gelişmişlikleri daha da derin kılmak açısından sorumlu aktörler olarak görülür. Somut anlamda çözüm önerileri ise devletlerin ekonomi ile toplumu kontrol altına almasını gevşetmek, özelleştirmeler yapmak ve küreselleşme süreçlerinin gerekli olduğu yapısal manada uyum programlarını gerçekleştirmektir (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008:78-79) .

1990'lı senelerde Neoliberal yaklaşımlar, az gelişmiş ülkeler adına gelişmeler, dünya pazarında mühim paylar elde etmek için pek çok ülkede gerçekleştirilmiştir. Gerek gerekse finansal olarak ülke ekonomileri için dünya pazarlarına açılan az gelişmiş ülkeler, sürecin sonunda kalkınma yardımları ile ihracattan elde edilen gelirlerden daha çoğunu borç biçiminde merkez kapitalist devletlere aktarmışlardır.

Gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında bulunan bazı ülkelerde gelişmişlik seviyeleri daha fazla artmıştır. Bunlar, bilhassa kapitalist bağların tarihsel süreç içerisinde talan ettiği bölgeler ekonomik hayatın dışına itilmiştir. Neoliberal eğilimli ekonomi politikalarının uygulamaya konulması gelişmekte olan ülkelerde büyük ölçekli sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bugün gelinen noktada az gelişmiş ülkelerin ancak çok küçük bir kısmı gelişme sürecine girebilmiştir. Neoliberal yaklaşımlar tarafından savunulan az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeler düzeyine geleceği iddiaları gerçekleşmemiştir (Ercan, 1996:133).

1.3.4. İçsel Büyüme Yaklaşımı

P.M. Romer, R.J. Barro, R.E. Lucas ve G. Mankiw tarafından geliştirilen içsel büyüme yaklaşımı (*endogenous growth theory*) iktisadi kalkınmanın kaynaklarıyla bağlantılı biçiminde yeni bir bakış açısı getirir. Söz konusu yaklaşım teknolojik

ilerleme kadar onların belirleyicileri üstünde durmakta beşeri sermaye, araştırma-geliştirme, eğitim gibi içsel büyümelerin unsurlarını geliştirmeye dair politikalara öncelik sağlanmasını savunmaktadır (İşgüden, 1995:145). Solow ile beraber başlayan ve teknolojik ilerlemeleri basit bir zaman trendi biçiminde alan Neoliberal kalkınma kuramının aksine içsel büyüme kuramı teknik değişmelerin içsel belirleyicileri üstünde durmaktadır. Söz konusu teorinin içsel büyüme kuramı şeklinde isimlendirilmesinin sebebi, neoliberal kalkınma kuramlarından değişik biçimde ekonomik büyümeleri dışarıdan gelmekte olan güçlerin değil ekonomik sistemlerin içsel güçlerinin bir neticesi şeklinde görmesidir. İçsel büyüme kendinden önceki kalkınma kuramları tarafından ya hiç dikkate alınmayan ya da dışsal sayılan bilgi, beşeri sermaye ve teknolojik gelişmenin tıpkı emek ve sermaye faktörleri gibi içselleştirildiği büyümedir. İçsel büyüme kuramları analizlerinin odak noktasına teknolojik sorunları koymakta, teknolojik ilerlemenin yaparak öğrenme, dışsal ekonomiler, beşeri sermaye birikimi gibi boyutları üzerinde durmaktadır. Bu yaklaşımın savunucuları yakınsama kuramını reddetmekte iraksama kuramını benimsemektedir (Han ve Kaya, 2002:97-98).

Solow'un 1956'da ortaya koyduğu standart dışsal büyüme teorisi ile karşılaştırıldığında 1980'li yıllarda geliştirilmeye çalışılan yeni büyüme kuramları, teknik gelişmelerin dışsal doğası varsayımlarının terk edilmesi ile gelişmenin gerçekte içsel olan bir aşama olduğunu iddia etmektedirler (Berber, 2004:78-79). Söz konusu kuramlar, fizikî sermayenin haricinde başka bileşenlerin varlıkları ile içsel olarak birikim gösterebilmeleri halinde, üretime yönelik etkenlerin getirilerinin azlmayacağı temel düşüncesi ışığında birleşmektedir. Gelişmenin içsel karakteri fizikî sermayelerin marjinal verimliliklerindeki düşüşleri karşılayacak biçimde, müspet dışsal etkilerin varlığı kabul edildiği takdirde de görülebilir. Bu dışsal etkiler bilginin yaygınlaştırılması, Ar-Ge çalışmaları ve kamu altyapı inşaatları gibi etkinlikler neticesi ortaya çıkar. Sonuç olarak, büyüme yapısı sabit bir seviyede kendi kendine oluşan bir süreçtir; çünkü birikim etkenlerindeki getiriler sabittir (Türkey, 1995:87-88).

Bu yaklaşımın en büyük eksikliği toplumların kurumsal özelliklerine ve sosyal farklılıklarına hiç yer vermemesidir. Pozitiflik, değerlerden bağımsızlık ve belirli ekonomik değişkenlerin miktarları yanında nitelikleri üzerinde de durmak dışında

neoliberal kalkınma kuramından bir fark taşımamaktadır. İster ithal edilsin isterse ülkede üretilsin gelişme sürecini teknolojik determinizmle açıklamaktadır ki teknolojik determinizme göre gelişme için gerekli ve yeterli biricik unsur teknolojik gelişmedir (Ercan, 1996:135).

İçsel büyüme kuramının bir diğer önemli eksikliği azgelişmiş ülkeler açısından geçerli olmayan pek çok Neoklasik varsayıma dayanmasıdır. Bu yaklaşımda sadece bir üretim unsurunun bulunduğu ve tüm sektörlerin simetrik oldukları varsayılır. Azgelişmiş ekonomide yapısal değişim evresinde büyümeyi sağlayan emek ile sermaye sektörleri arasında yeniden tahsisine imkân vermez. Bununla birlikte azgelişmiş ülkelerde zayıf altyapılar, yetersiz kurumsal yapılar ile etkin işlemeyen mal ve sermaye piyasalarından kaynaklanan eksikler ekonomik büyümeye mani olmaktadır. Gelişmeye tesir eden çok mühim faktörleri ihmal ettiklerinden dolayı içsel büyüme yaklaşımlarının ekonomik kalkınma alanında uygulanabilirliği çok sınırlıdır (Kutlu, 2004:132).

Gelişme hedefleri ekonomik öncelikler, üretim faktörleri, gelir ve nüfus istatistikleri ile ilişkilendirilmekte kalkınma sürecinin açıklanmasında milli gelir, toplam hasıla, nüfus ve belirli malların toplam arzı gibi ekonomik nitelikli değişkenler üzerinde durulmaktadır. Geline noktada büyüme ve kalkınmanın niteliksel belirleyicilerinin Neoklasik üretim fonksiyonunun sınırları içerisinde kalınarak anlaşılamayacağı ve kantitatif olarak ölçülemeyeceği, uzun dönemli ekonomik kalkınmanın bütünüyle anlaşılmasını sağlayacak yaklaşımlar geliştirilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır (Türkay, 1995:92-93). Beşeri sermaye, Ar-Ge, teknolojik gelişme gibi değerleri ekonomik etkinlik ve büyüme amacı doğrultusunda revize etme çabasında olan içsel kalkınma yaklaşımı yanında, merkeze büyüme ve etkinliği almak yerine insanı alan insan merkezli bir kalkınmanın gerekliliği üzerindeki vurgu giderek artmaktadır.

1.3.5. İnsan Merkezli Kalkınma

1990'lı yılların akabinde kalkınmaya yönelik tartışmalar kalkınmanın siyasal sosyal ve kültürel taraflarının geçmiş zamanlarda göz ardı edildiğini vurgulamış; makroekonomik yönetim, istikrar, örgütlerin sağlamlıkları ile katılım gibi hususlara yoğunlaşmışlardır. Bu senelerden başlayarak uluslararası sistemde meydana gelen

gelişmeler kalkınma anlayışlarındaki değişiklikleri güçlendirmiştir (İşgüden, 1995:152). Söz konusu gelişmelerin başında Sovyetler Birliği'nin çökmesi, Doğu Avrupa'da çözülme, ulusal özgürlük savaşlarında artış ve dini-etnik çatışmaların alevlenmesi, çevre kirliliklerinin artışı, ekosistemde bozulma, AIDS benzeri bulaşıcı hastalıklar, uyuşturucuda artış gelmektedir (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008:125).

Ulusal ve uluslararası yapılarda meydana gelen söz konusu değişim evresi sonucunda büyüme merkezli kalkınma anlayıştan “insan merkezli” kalkınma anlayışına geçilmiştir. Bunda etnik ayrılıklar, açlık ile ekolojik musibetler, hatta birtakım düşüncelere göre bu problemleri klasik-ortodoks kalkınma anlayışının tetiklemeşi Çünkü klasik kalkınma anlayışı insanı kalkınmanın sâdece bir sermayesi durumuna indirgemektedir (Altun, 2002:97).

İnsanı merkezi kalkınma anlayışlarına göre kalkınma olgusu iktisadi büyümenin ötesinde insanların yaşam kaliteleri ve şartlarının iyileştirilmeleriyle bağlantılıdır. Kalkınma olgusu kültürel farklılıkları, uzun vadeli çıkarları, ekolojik denge ile ekonomik büyümenin sürdürülebilirlik boyutunu dikkate almalıdır. Kalkınma kavramı saf ekonomik bir terim olmaktan çıkarılarak siyasal, sosyal ve kültürel boyutları içeren disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmalıdır.

Kalkınma olgusu küreselleşmeyle beraber dünyada, ortak menfaatlerin sürdürülebilmesi için dünyayı bir bütün olarak algılamalı, gelişmiş - az gelişmiş bütün ülkelerin müşterek sorumluluklar üstlenip işbirliği içerisinde hareket ettikleri bir zeminde anlaşılmalıdır. Yeni kalkınma yaklaşımlarında beşeri ve doğal kaynakların doğru yönetimi, sosyal adalet, eşitlik, demokratikleşme, adem-i merkeziyetçilik, sivil toplumun kuvvetlenmesi kaynak yönetiminde yerel yönetim ve sivil toplum örgütlerine daha fazla söz hakkının tanınması gibi şartlar öne çıkmaktadır (İşgüden, 1995:161).

Kalkınmanın bir amaç olmaktan çıkıp araç haline gelişi süreci kalkınma literatüründe genellikle tek taraflı halde algılanagelmiştir. Kalkınmanın yegâne amaç olarak görülmesi sâdece gelişmemiş toplumları değil, gelişmiş toplumları da etkilemiş ve insanların ruhsuzlaşmasına götürmüştür. “Gelişme “*ya geliş ya yok ol*” ilkesinin yaşama geçirildiği, toplumsal yaşamın baştan aşağı denetlendiği, insanların birer

makine olarak kurgulanmış toplum içinde bireysel yaratıcılıklarını ve özgürlüklerini kaybettiği bir yapıya dönüşmüştür” (Altun, 2002:123).

Değişme Batı toplumlarını rasyonelize olmuş bir makineye dönüştürdüktan sonra diğer toplumları da etkilemeye başlamıştır. Kapitalizmin sürekli üretim ve sürekli tüketim mantığı insana rağmen gelişme olgusunu gündeme getirmiştir. Zenginliğin adaletsiz dağılımı, üretim miktarının sürekli artması ve artan üretim eylemi ile üretilen malların aynı hızla tüketilmesi gerekliliği, artık başlı başına amaç haline gelen gelişme, beraberinde sürekli olarak insanlar arası rekabet ve sürekli başarılı olma zorunluluğu toplumun artan oranda disipline edilmesine neden olmuştur. Sonuçta üretim için üretim ya da tüketim için tüketim yönelimli bir toplum ortaya çıkmıştır. Kalkınma kavramı, özgürleştirici içeriğinden farklılaşarak insani değişkenlerden yoksun bir tanımlamaya B. Ingham’ın vurguladığı gibi meta merkezli bir tanımlamaya dönüşmüştür (Ercan, 1996: 36-37).

Ekonomik kalkınmayı büyüme olarak bir yıldan diğerine üretim ve milli gelirde meydana gelen artış olarak ele almak, kalkınma kavramının içeriksizleşmesine neden olmaktadır. Kalkınma kavramının meta kavramı bağlamında bir yıldan diğerine üretilen ya da tüketilen meta miktarında artış olarak tanımlanması özünde kapitalizmle birlikte gelişen meta fetişizminin doğal bir sonucudur. Kapitalizm metaların egemenliği olarak tanımlandığında meta yönelimli ele alışırlar toplum ve insana ilişkin temel özelliklerin göz ardı edilmesine götürecektir. Bu çerçevede metaların miktar olarak artışı üzerinde durmak niceliği niteliğin önüne koymak anlamına gelmektedir. Geleneksel kalkınma kuramları niceliğin nitelik üzerindeki egemenliğini meşrulaştırmasına hizmet etmiştir (Ercan, 1996:213).

İnsan merkezli olan kalkınma yaklaşımlarına göre gelir artışları, insanlar adına önemlidir ama hayatlarının toplamını oluşturmamaktadır. Bu münasebetle kalkınma gelir ve servet artışlarının ötesinde bir kavramdır. Kalkınma, ekonomik büyümenin yanı sıra nimetlerinin eşit biçimde paylaşılmış olduğu, çevrenin tahrip edilmesi yerine çevrenin yenilenmesi açısından seçeneklerin arttırıldığı, insanların kendi hayatlarına tesir eden kararlara katılım imkânlarının genişletildiği süreci temsil eder. Bu manada insani yönden kalkınmanın iki yönü vardır: Bilgi ile kabiliyetlerin iyileştirilmeleri yoluyla insani yeteneklerin geliştirilmesi, ayrıca bu yeteneklerin

üretken faaliyetlerde veya sosyal, kültürel ve siyasal çalışmalarda kullanılabilmeleri (Kaynak, 2007: 76). Bu yaklaşım kalkınmanın aslında güzel bir yaşamla ilişkilendirilmesi gerektiğini bunun da ancak insan hayatını merkez alan insan merkezli kalkınma yaklaşımında mümkün olduğunu belirtmektedir. İnsanı merkeze koyan yaklaşımlar kalkınma sorunlarını belli bir kuramsal bütünlük içerisinde ele almak ve geleneksel kalkınma paradigmasından bu yönden farklılaşmak yerine daha ziyade yaşanmakta olan bütünlüğün belli bir boyutuyla ilgilenen kısmi teoremler olmaktadır. Kalkınmayı analiz etme veya ölçme gibi pozitivist olan bir eğilimin yerine daha fazla kalkınmanın ne olduklarından çok, ne olmaları gerektiği üzerinde yoğunluk kazanmaktadır (Ercan, 1995: 400).

Kalkınma olgusunu milli gelirdeki artış ile teknolojik ilerleme, sanayileşme ve modernleşmeyle bir gören geleneksel kalkınma anlayışlarına Amartya Sen itiraz etmekte, kavramı insanın özellikleri ile açıklamaktadır. Amartya Sen'e göre kişinin kabiliyetlerinin gelişmesiyle özgürlük olgusu yakından bağlantılıdır. Kalkınma olgusunun insan ile alakalı boyutlarını gündeme getirir (Ercan, 2003:191). Sen ve Robert Goulet'in araştırmaları temel ihtiyaçlar yaklaşımını destekler. Goulet kalkınma kavramının tekrardan tarif edilmesi, en azından ahlaki bakımdan tekrardan sorgulanmasını savunmaktadır. Sen ise kalkınmayı "*Kalkınma insanlara pek az seçenek bırakan ve makul faaliyetlerini gerçekleştirme konusunda pek az fırsat sağlayan çeşitli özgürlük yoksunluğu tiplerinin ortadan kaldırılmasıdır*" sözleriyle tanımlar (Ercan, 2003:192).

Sonuç olarak geleneksel kalkınma anlayışında kişi başına düşen milli gelir gelişmiş olmanın en belirleyici kriteri olarak benimsenirken; yeni kalkınma anlayışında bir ülkede milli gelirdeki artışın yüksek olması, tek başına o ülkeyi gelişmiş bir ülke yapmak için yeterli görülmemektedir. Gelişmiş bir ülkede ekonomik büyümenin yanı sıra milli gelirin eşit ve istikrarlı dağılımı, bölgelerin dengeli gelişimi, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerin herkese tatmin edici ölçüde sunulması, bilişim teknolojisinin yaygınlaştırılması, sosyal ve kültürel alt yapının iyileştirilmesi, çevre koruma bilincinin geliştirilmesi, kadınların sosyoekonomik yaşama katılımının artırılması ve insan haklarının geliştirilmesi gibi siyasal, toplumsal ve kültürel gelişmelerin sağlanması gerekmektedir (Kaynak, 2007:135). Bu nedenle her ne kadar ekonomik büyüme, kalkınmanın diğer uzanımlarının da sağlanması için gerekli bir ön koşul

niteliğinde ise de, bir güvence değildir. Kalkınma konseptinin ekonomik büyümeden farkı, bu ifadenin, gelir artışının yanı sıra toplumun genelini kapsayan sosyal, politik ve kültürel yapılarda da bireyin yaşam kalitesini arttıracak değişim süreçlerini içermesidir. Başka bir ifadeyle kalkınmada her alanda tam bir ilerleme söz konusu olmalıdır (İşgüden, 1995:78).

1.3.6. Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı

Yoksulluğun giderilmesi kapsamında beslenme, sağlık, eğitim gibi temel hizmetlerin sağlanmasına öncelik veren çalışmalar temel ihtiyaçlar yaklaşımı adıyla yeni bir kalkınma yaklaşımının doğmasına yol açmıştır. Temel ihtiyaçlar yaklaşımı insanların iyi bir yaşam sürebilmesi için belli fiziksel, sosyal ve psikolojik olanakların gerekli ve evrensel olduğu tezini öne sürerek kalkınmanın ana hedefinin öncelikli olarak bu ihtiyaçların giderilmesi olduğunu savunmaktadır (Çakmak, 2003:66). Bu bağlamda kalkınma sürecinde nesnel sermaye birikimine dayalı büyüme kadar, gelir dağılımı boyutu ve beşeri sermaye yatırımları da büyük önem taşımaktadır.

Ekonomik büyüme bir gereklilik olarak görülmekle birlikte yarattığı sonuçlar nedeniyle kalkınma sürecine ilişkin göstergelerin ve amaçların yeniden tanımlanması gerekmektedir. Bu yaklaşımın kurucu kişilerinden olan D. Seers, kalkınmanın anlamı isimli yapıtında gelişme ifadesinin içeriğini tartışarak gelişmenin başında insanın olduğunu ve beşeri potansiyelin hayata geçmesinin gelişmenin başlıca ölçüsü olduğunu belirtmiştir. Gelenek ağırlıklı gelişme teorileri beşeri potansiyelin hayata geçmesine hizmet edememiştir (Han ve Kaya, 2002:296-298).

Temel ihtiyaçlar yaklaşımında belirleyici unsur, ekonomik kalkınma ile yoksulluğu en aza indirecek yönde ihtiyaçlar arasında ayırım yapmaktır. Bu yaklaşımın en önemli yanı, insanı temel alması bireysel ihtiyaçların karşılanmasından çok toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik olmasıdır.

Geleneksel kalkınma kuramlarının her şeye rağmen kalkınma anlayışına karşın, insanların var oluş koşullarını ön plana çıkaran bu yaklaşım oldukça önemli bir aşamayı temsil etmektedir (Ercan, 1996:224-231).

Bu yaklaşım çerçevesinde ekonomik büyüme bir gereklilik olarak görülmekle birlikte yarattığı kabul edilemez sonuçlar nedeniyle sürece ilişkin göstergelerin ve amaçların yeniden tanımlanması gerektiği savunulmaktadır. Buna göre Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) işareti iktisadi gelişme döneminde yer alan birçok olumsuzluğun görülmesini engellemektedir. Busebeple gereken düzenlemeler gerçekleştirilerek toplumsal refahı da içine alacak biçimde Gayri Safi Milli Refah olarak ifade edilmelidir. Söz konusu yaklaşımın başlıca vurgusu kişisel olandan düşkün topluluğu içine alacak biçimde toplumsal olana yaklaşımdır. Bu anlamda toplumsal gayeler insan gereksinimleri ile hayat kalitesinin düzeltilmesi manasında tekrardan tanımlanmaktadır (Türkay, 1995:181).

Bu bağlamda insan kaynaklarının geliştirilmesi, işsizlik sorununun çözülmesi, kırsal kalkınmanın hızlandırılması ve en temel ihtiyaçların sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu yaklaşımın ayırt edici özelliği ekonomik büyüme ile yoksulluğu en aza indirerek ihtiyaçlar arasında ayırım yapması insanı temel almasıdır. İnsani değerler bütün insanlığın dünya görüşünce kabul edilen evrensel değerlerdir. Ekonomik büyüme ise, insani gereksinimlerin giderilmesinin ön koşulu değil, sonucudur. Bu bağlamda bu yaklaşımın ana hedefi yoksulların temel ihtiyaçlarının karşılanması olarak ortaya konulmaktadır (Han ve Kaya, 2002:299).

Kalkınma olgusuna çok yeni bir bakış açısı getirmekle birlikte temel ihtiyaçlar yaklaşımı ekonomik kalkınmayı kendi başına bir amaç olmaktan çıkarıp, toplumsal refahın gerçekleşmesine hizmet edecek bir araç düzeyine indirgemektedir (Kaynak, 2007:138).

1.3.7. Eşitlikçi Kalkınma Yaklaşımı

Bakıldığında eşitliğin mümkün bir şey mi ya da sadece istenilen bir durum mu olduğu suali felsefi, kuramsal, hatta sadece siyasi bir nitelik taşıyormuş gibi görünebilmektedir. Bu suale bilimsel veya nesnel olarak bir cevap vermek, mevzunun karmaşık olmasından dolayı boş, soru bütünüyle normatif olarak bir özellik taşıdığından dolayı kavramsal açıdan yanlış görünebilmektedir.

Eşitlikçilik toplumsal olarak değişim için gerçekleştirilmekte olan hareketler ile siyasal ve modern ekonomik mücadelelerin ana prensibini oluşturmaktadır. Şayet

eşitlik ile eşitsizliklere yönelik problemler çağdaş bilimlerde bu ölçüde büyük bir yer kaplıyorsa söz konusu durum en azından kısmi olarak tüm kapitalist ve demokratik toplulukların temellerinde yatan paradoksun doğal bir neticesi olmaktadır. Politik sistem temelde yurttaşların siyasal eşitlik istemlerinin üstüne kurulmaktayken ekonomik sistemler ise ancak rekabet ile maddi kaynakların kullanımlarında adil paylaşımların sağlanmaları sayesinde varlıklarını sürdürebilir. Söz konusu durumda bütün kapitalist demokrasiler toplumsal refahla ekonomik rekabetleri uyumlaştırma sorunlarıyla yüz yüze bulunmaktadır. Zenginlik meydana getirmek demokratik toplulukların devamları bakımından hayati önem taşır. Bununla beraber refah artışını gerçekleştirmek kadar gelirlerin adil paylaşılması önem kazanır (Doğan ve Öztürk, 2010:13).

Dünya nüfusunun en zengin % 20'si dünya toplam gelirinin % 85'ini alırken en yoksul % 20'sinin payı sadece % 1.4'tür. Dünya nüfusun yaklaşık %15'ine sahip olan zengin ülkeler toplam dünya gelirinin % 80'ine yakını kontrol ederken üç milyarı aşkın nüfusuyla dünya nüfusunun düşük gelirli ülkeler grubunu temsil eden %56'sı, toplam dünya gelirinin yaklaşık % 5'ini almaktadır. Bu pay Fransa ve deniz aşırı bölgelerinin GSMH'nin daha azını oluşturmaktadır. Afrika'nın 600 milyonu aşkın bir nüfusa sahip olan Aşağı Sahra bölgesinin GSMH'si Amerika'da Texas eyaletininin yaklaşık yarısı kadardır. Dünya nüfusunun yaklaşık % 85'ini temsil eden düşük ve orta gelirli ülkeler bir arada düşünüldüğünde toplam dünya gelirinin sadece % 20'sini almaktadırlar (Doğan ve Öztürk, 2010:14).

Hiçbir kalkınma kuramı açıkça eşitsizliği temel alan bir bakış açısına sahip olduğunu dile getirmemektedir. Oysa geleneksel kalkınma kuramları örtük olarak eşitsizliği kalkınmanın bedeli olarak kabul etmektedir. Özellikle son yıllarda uygulanan biçimi ile Neoliberal politikaların gelir bölüşümü açısından yarattığı olumsuz gelişmeler, kalkınma kavramın eşitlikçi gelişme bağlamında ele alınmasını gerekli kılmıştır. Geleneksel kalkınma kuramlarının ekonomik kalkınmada her şeyin birlikte gittiği ekonomik kalkınma ile yoksulluğun ortadan kalkacağı ve gelir bölüşümünün görece olarak düzeleceği anlayışı günümüz gerçekleri ile bağdaşmamaktadır. Küreselleşme süreciyle birlikte yaşanan gelişmeler gelişmekte olan ülkelerde her geçen gün gelir bölüşümünün bozulduğunu, işsizliğin arttığını, eğitim ve sağlık koşullarının kötüleştiğini göz önüne sermektedir. Eşitlikçi gelişme anlayışına göre kalkınma

yalnızca ekonomik anlamda hızlı gelişmeyi değil yaratılan gelirin adaletli paylaşımını da içermelidir (Ercan, 2003: 223-224).

Geleneksel kuramlar doğal kaynak arzının sınırsız olduğunu ve bu kaynakların üretim süreci içerisinde ürüne dönüştürülme potansiyelinin sonsuz olduğunu kabul etmektedir. Bu yüzden geleneksel kalkınma kuramları kaynakların sınırı ve tükenebilir oluşu, bunun uzun dönemde ortaya çıkarabileceği sorunlar doğal çevreye verdiği olumsuz etkileri dikkate almamıştır. Bu yanılığın temelinde doğal kaynakların sermaye olarak değil, gelir getiren bir meta olarak algılanması yatmaktadır (Berber, 2004:78).

Kapitalizmin meta merkezli gelişme içerisinde olması, kapitalizm içerisinde fertlerin kâra kilitlenmesi ile ekolojik dengeleri olumsuz biçimde etkilemektedir. Kapitalizmdeki bu ilerleme evresi kendi içinde devam ettirilemez. Gelecek nesilleri de düşündüğümüz zaman kalkınma sadece insan, çevre ve doğal kaynakların içerisinde olduğu kapsamda ele alındığında bir mana kazanır (Başkaya, 2009:65).

1.4. 1980 Sonrası Ekonomik Kalkınma: Neoliberal Dönem

1970'lerin sonuna kadar uygulanan ve devlet müdahalesine dayanan sanayileşmeye yönelik kalkınma politikaları 1980'lerle birlikte yerini gelişmiş Batılı ülkelerin kontrolündeki Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) aracılığıyla yürürlüğe sokulan, liberalleşmenin ön planda olduğu yapısal uyarılama programlarına bırakmıştır (Başkaya, 2005:131).

Bu yapısal uyarılama programları önceki dönemin devlet kontrolündeki içe dönük kalkınma anlayışının geçersizliğini ilan eder ve Keynesyen ekonomi politikası uygulamalarından vazgeçen bir anlayışı gösterir. Yeni dönemde devlet ekonomiyi olumsuz etkileyen bir aktör olarak görülmüş, bunun yerine piyasa yönetimli bir ekonomi anlayışı benimsenmiştir.

1980'li yıllarla ortaya çıkmış olan neoliberal dönem ile onun ekonomik programları olan yapısal uyarlamalarla beraber ülkeler arasındaki eşitsizlikleri ekonomik ve sosyal yapı açısından geri kalmışlıkla tarif eden ve tarihsel analizlerle kalkınma politikaları meydana getiren kalkınma iktisat anlayışları, yerini, ülkeler arasındaki

farklılıkları ortadan kaldırmış olan, alternatifsizlik ilanlarına dayanan ve tarihsellikleri dikkate almayan anlayışlara bırakmıştır. Böyle olunca azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere yetişmek amacıyla yapmaları gereken dünya sistemine entegre olabilmekten öte bir şey değildir. Dünya ekonomilerinin sebep olduğu olumsuz durumlara, eşit olmayan iş bölümleri ile uzmanlaşmaya dair politikalar meydana getirme yerine dünya ekonomilerindeki yeni eğilimlere karşı uygun olan uyarlamaların yapılması söz konusu olmuştur (Başkaya, 2005:141).

Yapısal uyarlama programlarının amacı sanayileşmek değildir. Amaç makro istikrar ve borçların ödenmesinin sağlanmasıdır. Önerilen politikalar da bu amaçlara uygun olarak belirlenmiştir. İhracatı artırmaya dönük olarak dış ticareti serbestleştiren ve devalüasyonla fiyat avantajı yaratmaya çalışan politikalar önerilirken, borçların ödenmesi ve makro istikrar için harcamaları kısma, özelleştirme gibi politikalar önerilmiştir (Şenses, 2003:113). Devlet müdahalesinin kötü görülmesi ve liberalleşmenin artmasına yönelik bu politika önermeleri azgelişmiş (gelişmekte olan) ülkelere IMF tarafından stand-by anlaşmaları, DB tarafından ise yapısal uyarlama kredileri aracılığıyla sunulmuştur (Başkaya, 2005:140).

Borç krizi nedeniyle bu kurumlara bağımlı kalan azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler kurumlarla yaptıkları anlaşmalar çerçevesinde bu politikaları uygulamışlardır. Eski dönemlerin sanayileşme odaklı, korumacı politikalarının tasfiyelerini ilan eden Batı merkezli yeni bir anlayış temsili şekilde yeni bir kalkınmanın yolunu ve bu anlayışlara uygun uygulamalar dönemleri biçiminde neoliberalizm. En açık özellikleri uluslararası ekonomik kurumların aracılığı ile ulusal ekonomilerin idareleri ve kalkınma içeriklerini şekillendirmeleridir (Şenses, 2009: 87).

1940-1980 arası dönem ile 1980 sonrası dönem arasında mukayese yapılırken üzerinde durulması gereken son konu ekonomik kalkınma ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkidir. Her iki dönemin de kabul ettiği olgu, kalkınmanın ekonomik değerlerdeki salt niceliksel bir değişmeye tekabül etmediğidir. Ekonomik kalkınma nicelikseli içermekle birlikte daha çok niteliksel bir değişmedir. Bu nedenle ekonomideki niceliksel değişimin ifadesi olan ekonomik büyümenin ötesindedir (Chang, 2004:132).

Ekonomik kalkınmayı ölçmeye yönelik uluslararası kurumlarca çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve DB tarafından birçok kalkınma göstergesi belirlenmiştir. UNDP kalkınma göstergeleri olarak gelir düzeyinin yanında insani yoksulluk endeksi ve insani gelişme endeksine bakarken DB eğitim, çevre, ekonomi politikası ve borç, finansal sektör, sağlık, altyapı, emek ve sosyal koruma, yoksulluk, özel sektör ve ticaret, kamu sektörü olmak üzere on başlıkta çeşitli göstergelere bakarak kalkınma düzeyine ilişkin çikarsamalarda bulunmaktadır. Yani kalkınma düzeyini ölçmek için kişi başına gelir düzeyinden gelir dağılımına ve yoksulluğa, okur-yazar oranından temel eğitime, sağlıktan hava kirliliğine birçok gösterge kullanılmakta ve hem UNDP hem de DB, göstergeleri ülkeler adına senelik periyotlar ile yayınlamaktadır. Genel görüş ülkelerin söz konusu göstergelerde düzelmeye gösterebilmeleri adına iktisadi performanslarını yükseltmelerinin gerekli olduğudur. Bu sebeple söz konusu göstergeler büyümeyle beraber ele alınmaktadır (Durmuş, 2010:78-79).

Buradan hareketle ekonomik kalkınma ülkelerin üretim kapasiteleri ile üretim teknolojilerinin artış göstermesi, bölüşümlerin daha adil olmaları ve (sağlık, eğitim, iletişim imkânlarının gelişmesi, çevre kirliliklerinin azaltılma çalışmaları gibi) daha iyi yaşam şartlarının oluşturulması, siyasi eşitlik ile adaletin temin edildiği kendine yeten bir ekonomik güce sahip olması biçiminde tarif edilebilir (Sen, 2004:125). Bu iyileşmelerin hayata geçmesi 1980 öncesi ve sonrasında farklı ekonomi politikaları ve söylemlerle savunulmuştur.

1980 öncesinde niteliksel bir değişim olarak ekonomik kalkınma ile niceliksel bir değişim olarak ekonomik büyümenin eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Buna göre ülke ekonomik büyüme hedefi için üretim kapasitesini ve teknolojisini geliştirmeye yönelik (ithal ikameci, sanayileşmeye dönük) ekonomi politikaları uygularken aynı zamanda bölüşümü de dikkate almalıdır. Devlet üretimde olduğu kadar bölüşümde de (örneğin KİT'ler aracılığıyla) görev alarak ekonomik kalkınmaya yardım etmelidir.

1980 sonrasında bu anlayış değişmiştir. 1980 sonrasında ekonomik mantığı büyümenin kalkınmayı kendiliğinden sağlayacağına yönelik olarak kurgulanmıştır. Büyüme gerçekleştirildiği takdirde ekonomik kalkınmada öngörülen sosyal ve

ekonomik yapı değişikliklerine, kendine yeter bir ekonomik seviyeye kendiliğinden erişilecektir. Çünkü büyüme “trickle down” etkileri oluşturarak (Başkaya, 2010:67) bölüşümü olumlu yönde etkileyecektir. Bu sebeple büyümeyle bölüşüme eş zamanlı odaklanmanın yerine büyüme çalışmalarına odaklanması gerekir. Bununla birlikte bölüşüm büyümenin bir unsuru şeklinde görüldüğünden bölüşümde adaleti tesis etmeye yönelik bir devlet müdahalesine gerek yoktur. Bunun yerine büyümeyi müspet etkileyecek şekilde piyasaların etkinliği artırılmalı, kısaca özelleştirmeler olmalı ve ekonomi olabildiği kadar serbest kılınmalıdır.

Neoliberal dönemlerde makroekonomik göstergelere yoğunluk sağlanmış, söz konusu göstergelerin pozitif yönlü ilerlemesi ekonomik açıdan kalkınmanın öncülleri ile ekonomik kalkınma biçiminde görülmüştür (Şenses, 2003:17). Pek çok kalkınma göstergesi olmakla beraber asıl mühim olan makroekonomik göstergelerdeki iyileşmedir. Ülkelerin kalkınma politikaları makroekonomik olarak göstergelerinde iyileşme ile istikrarları sağlamak üzerine yoğunlaşmalıdır. İstikrar açısından ana göstergeler; işsizlik oranları, büyüme oranları, enflasyon oranları, borç oranları ile dış ticaretlerdir.

Neoliberal dönemin ekonomik kalkınma anlayışı bu beş temel makroekonomik gösterge ile tanımlanmakta, ülkelerin ekonomik kalkınma düzeyi için bu göstergeler kullanılmaktadır. Neoliberal dönemin mantığına uygun olarak az gelişmiş (gelişmekte olan) ülkelerin ekonomik dönüşümü (yapısal uyarlaması), kalkınma açısından, IMF-DB-DTÖ'ye ve onların ekonomi politikalarının bütünleşmiş hali olan Washington Mutabakatına bağlı biçimde yaşanmıştır. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler de neoliberal mantığa uygun bir ekonomik kalkınma hedefi seçmiş ve buna uygun düzenlemeler (yapısal uyarlama) yapmıştır. Neoliberal dönemin bu kalkınma anlayışı, yeni tek biçimli ekonomi sistemi ve bu yeni ekonomi sisteminin uluslararası ekonomik kurumlar aracılığıyla işlerlik kazanması (ekonomiyi yönetmesi), bütün az gelişmiş (gelişmekte olan) ülkelerin 1980 sonrası ekonomik kalkınmalarını (kendine yeter bir ekonomiye sahip olmalarını) uluslararası boyut ile değerlendirmeyi gerekli kılmıştır (Wayenberge, 2009:145-146).

2. LIBERALİZASYON VE EKONOMİK BÜYÜME

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından savaştan etkilenen ekonomiler, sömürgelemeden yeni kurtulmuş ülkeler ve gelişmiş ekonomilerdeki refah seviyesine ulaşmak isteyen diğer ülkelerin hızla büyümek istemişlerdir. Bu durum iktisat çevrelerinin dikkatlerinin iktisadi büyüme konusunda yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin çoğunda planlamaya yönelik politikalar ve finansal piyasalarda baskı uygulamalarının yoğun olduğu Keynesyen ekol benimsenmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ithal ikameci bir sanayileşme politikası izleyerek, özellikle nihai ürünlerde ithalatı kısıtlayıcı önlemler almışlar ve iç pazara yönelik üretimi teşvik etmişlerdir.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren petrol fiyatlarının hızla yükselmesi gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik problemlerin ağırlaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde ABD ve İngiltere'de neo-liberal uygulamaların yeniden önem kazanması ve üstelik bunların IMF ve Dünya Bankası tarafından teşvik edilmesi, ticarete liberalizasyon hareketlerine ivme kazandırmıştır (Chang, 2004:89). Neo-klasik büyüme modelleri yeniden önem kazanmaya ve Keynesyen politikalar terk edilmeye başlanmıştır. Ayrıca ekonomik sorunların aşılmasında dışa dönük, ihracata öncelik veren ve müdahalelerin sınırlandırılıp serbest piyasa düzeninin geçerli olduğu politikalar kabul görmeye başlamıştır.

Özellikle 1980'li yıllarda dünya genelinde yaşanan liberalleşme hareketleri dikkat çekicidir. Uluslararası ticaretin serbestleşmesine yönelik olarak atılmış adımlar, sermaye hareketlerinin önündeki mânilerin kaldırılması gibi gelişmeler ile liberalleşme, dışa açılım programları yoğun şekilde görülmektedir. Söz konusu eğilim öncelikle gelişmiş olan ülkelerde başlamış, daha sonra gelişmekte olan ülkeler ile Avrupa'da bulunan eski merkezi planlı ekonomilere yansımıştır. Liberal dış ticaret rejimlerinin ekonomik büyümeyi hızlandıracakları görüşü giderek hakim olmaya başlamıştır (Friedman, 2008:115). Bu dönemde ekonomistler gelişmekte olan ülkelere esas olarak ticaret engellerinin kaldırılması ve dış rekabete uluslararası ticaretin açılmasını kapsayan reformların esas alındığı, piyasa temelli kalkınma stratejilerini yoğunlukla önermeye başlamışlardır. Ayrıca, bazı ülkelerin diğer ülkelere göre neden daha hızlı büyüdüğü ve benzer kaynak yapısına sahip ülkeler

arasında neden büyüme hızlarının farklılık gösterdiği konusundaki soruların yanıtları liberalleşme düzeyi çerçevesinde aranmaya başlanmıştır (Berber, 2004:82-83).

2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

Bütün ekonomilerde belirli bir ürünün ortaya çıkabilmesi için fiziki sermaye, beşeri sermaye, işgücü ile doğal kaynaklar benzeri getiriler girişimcilerce toplanıp bir araya getirilir. Söz konusu süreç içinde büyümeye dair kaynakların irdelenmesinde ve potansiyel açıdan büyüme oranlarının hesaplanışında gerekli değişkenlerin en başında yatırımlar ile sermaye birikimi, istihdam artışı, inovasyon ile teknolojik gelişmeler, son olarak işgücü ile toplam faktör verimlilikleri gelir. “İktisadi büyüme zaman ve mekân kapsamında bir miktar, ağırlık ve hacim biçimindeki büyüklük artışıdır. Bu artış bireyler ve ülkeler için güç ve gelir düzeyinde gözlemlenebilecek çeşitli göstergeleri ifade etmektedir. Nüfus, sermaye, tasarruf ve milli gelir artışları gibi unsurlar birer büyüme göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Büyüme bir işletme, bölge ya da ekonomi için miktar ve büyüklük artışını belirtir” (Özgüven, 1988:36). Bununla beraber bu yükselişin sembolik değil, gerçek bir yükseliş olması durumunda gelişmeden bahsedilebilir. Ayrıca gelişmenin hesaplanmasında çoğunlukla tanımlamayla yeterli kalınmakta, analizde bulunulmamaktadır (Şimşek ve Kadılar, 2010:116).

Gelişme kuramı çoğunlukla gelişmesini tamamlamış ülkeler adına, kalkınma teorisiyse gelişmeye çalışan veya geçiş döneminde olan ülkeler adına kullanılan bir ifadedir. Fakat iktisadi yapıda kalıcı değişimlerin ve yapılanmaların anlamı olan iktisadi kalkınma bakımından iktisadi gelişmenin gerekli bir unsur olduğu açıktır. Kalkınmanın başlıca aracı olan teknoloji yönünden ilerleme, araştırma-geliştirme etkinlikleri, eğitim ile sağlık hizmeti gibi pek çok husus daha yüksek bir gelire sahip olmayı zorunlu kılmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2005:124-125). Dolayısıyla gelirdeki artışı açıklayan iktisadi gelişme kalkınma adına zorunludur. İktisadi kalkınma ile gelişmenin sağlanması ve sürdürülebilmesi gelişmiş veya gelişmeye çalışan ülkeler adına temel amaçtır. Gelişmiş ülkeler söz konusu durumun devamlılığını sağlamak, gelişmeye çalışan ülkelere iktisadi kalkınma ve gelişme sürecini başlatabilmek maksadıyla daima yeni tanzim ve stratejiler belirlemektedir.

İktisadi gelişme yaklaşımı ülkelerin iktisadi gelişmişlik seviyeleri arasında fark edilen değişiklikler neticesi ortaya çıkmıştır. Savaş sonu ekonomilerinde bozulma meydana gelen ülkelerin tekrar eski seviyeye gelebilme çabaları, özgürlüklerini yeni kazanmış ülkelerin kalkınma uğraşları, sosyalist düzeni benimsemiş ekonomilerin iktisadi bakımdan kapitalist ekonomilere erişme ve onları geçme istekleri iktisadi kalkınma ve gelişme konusu yönelik ilgiyi arttırmıştır (İyibozkurt, 2001:79). Bu dönemde gelişmeye çalışan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında birey başına düşen gelir düzey açısından görülen uçurum gelişmeye olan duyarlılığın artmasını sağlamıştır. Ekonomik büyüme üzerine gerçekleştirilen çalışmalar niye birtakım ülkelerin diğer ülkelerden zengin veya birtakım ekonomilerin diğer ekonomilerden çabuk geliştiği sorusunu akla getirmiştir.

Bir ülkede üretilmiş ürün ve hizmet ölçüsünün zaman içerisinde artması ekonomik gelişmeye işaret etmektedir. Ekonomik gelişme, ülkede yaşayanların hayat şartlarını devamlı olarak arttırmanın tek çaresi olduğundan bütün ülkelerin başlıca makroekonomik amaçlarından biri, hızlı bir ekonomik gelişme tecrübe etmektir (Karakayalı, 2005:113). Ekonomik gelişme; stok, akım ile değişkenlerde gövde ve hacim bakımından yükseliş işareti olarak insani ve fiziki sermaye birikimi, teknolojik ilerleme temeline dayanır (Yılmaz, 2005:64).

İktisat biliminde gelişmenin ölçütü konusunda yararlanılmaktadır. İktisadi aktörler ürün ile hizmet üretip sattıklarında kazanç sağlarlar, bu sayede ülke ekonomisi büyürken toplam çıktı ve toplam gelir artmış olur. Aslında iktisadi ilerleme ve milli gelirin hesaplanması özdeştir. Büyüme ile benzer biçimde hesaplanması milli gelire etki eden öğelerin sayısal değerlerine işaret etmektedir (Şimşek ve Kadılar, 2010:117). İktisadi gelişme hesaplar, gözlemlenen gelir artışıyla üretim öğeleri arasında irtibat kurmayı amaçlar. Fakat bu dönemde üretim öğelerinde büyüme sebepleri ve şekli açıklanamaz. İktisadi gelişme uzun vadede milli gelir ya da birey başına düşen reel gelir yükselişi olarak ifade edilmektedir (Özgüven, 1988:37).

Kısa dönemli makroekonomik istikrarların ölçülmesinde genel fiyat seviyesindeki değişmeye dikkat edilirken, ekonomiye ait yapısal özellikler ve uzun dönemli başarıları temsil eden iktisadi büyüme ölçütleri kayda değer bulunmaktadır (Doğruel ve Doğruel, 2003:401). Bu yüzden ekonomik büyüme uzun dönemde gelir

artışlarının devamlılığı olarak da tarif edilmektedir. Bu bakımdan büyümenin ölçülmesinde istikrar ehemmiyet arz etmektedir. Kısa dönemde üretimi arttırmak kısıtlı olabileceğinden bir yatırım da ancak uzun dönemlerde netice verebilmektedir. Diğer taraftan gelir artışının kaynaklandığı sektörel bileşimlerde değişimler de göz önünde bulundurulmalıdır. Herhangi bir sektörün ulusal gelirdeki payının düşmesi, söz konusu alanda oluşturulan gelirin miktarlarının değil, oranının değişmesi manasına gelebilir. Bununla birlikte sistem değişiklikleri çerçevesinde birtakım kurumlarda ya da mülkiyet şekillerindeki değişimler de üretimi arttırıp büyümeyi hızlandırabilir. İktisadi büyüme hızı üretimin miktar ve devamlılığına bağlıdır. Bu çerçevede gelişmekte olan ülkelerde yoğunlukla yaşanmakta olan krizler ekonomik büyüme istikrarını bozmaktadır (ILO, 2004:34).

Diğer bir yaklaşıma göre ekonomik büyümenin tatminkâr ölçüde istikrar kazanabilmesi yatırım ve emek verimliliği artışlarıyla talebin devamlı olmasına bağlıdır. Yeni yatırımlar sebebiyle üretim kapasitesinde artış sermaye ve emek talebini de uyarır. Verimlilik artışları çalışma ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi bakımından temeldir. Verimlilik sayesinde eldeki kaynaklar ile tutturulan çıktı miktarının arttırılması büyümeyi canlandırmaktadır (Ata, 2009:12).

Ekonomik büyüme konjonktürel kuramdan farklı biçimde, uzun dönemli trendlerde etkili olur ve enflasyon kuramı gibi yalnızca fiyatlarda göstermelik artışlar ile ilgilenmez. Büyümede de pozitif normatif dallar mevcuttur. Pozitif büyüme kuramı dünyanın nasıl büyüebileceğini, normatif büyüme kuramı ise dünyanın ne şekilde büyümesinin gerektiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu durum daha sonrasında “optimal büyüme teorisi” biçiminde adlandırılmıştır (Walther, 2002:57).

Büyümenin ölçümünde istikrar önem kazanmaktadır. Krugman’ın ifade ettiği gibi “ekonomik büyümedeki küçük iniş çıkışları gidermek halkın refahına sadece önemsiz kazançlar sağlar. Dolayısıyla odak noktasını uzun vadeli ekonomik büyüme gibi konulara çevirmenin zamanı gelmiştir” (Krugman, 2010:1). Peterson’a göre, “Bir ekonomide üretim kapasitesi üretim faktörlerinin nicelik ve niteliğine ve teknolojik düzeye dayandığından, ekonomik büyüme üretim kapasitesinin bu belirtilenlerin genişletilmesi ve geliştirilmesi sürecini içerir” (Peterson, 1976:387).

İstikrarlı büyümenin gerçekleşmesi ayrıca ekonomik açıdan düzenleyicilerin varlıklarına bağlıdır. Düzenleyiciler devletlerin kontrollerinde olabileceği gibi piyasaların temel alınması ile de meydana gelmiş de olabilir. Daha hızlı büyüyen ekonomiler gelirlerini daha yüksek seviyede artırdıklarından, düzenleyicilerin gelişmelerini destekleyecek düzenleyicileri daha fazla geliştirebilir. Kurumsal olarak kalitenin gerçekleşmesi de ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir. Fakat her iki halde de düzenleyicilerin geliştirilmeleri veya değiştirilmelerini kapsayacak “reformlara” karşı sosyal tarafların tepkileri farklılık gösterecek ve taraflar çıkar çatışmalarına girebilecektir (Sönmez, 1998:89-90). Zira söz konusu reformlar neticesinde ekonomi politikalarından başlamak kaydıyla toplumsal sistemlerde güç ile bölüşüm münasebetleri değişim gösterecektir.

2.1.1. Ekonomik Büyümenin Özellikleri

Bir ülkede ekonomik büyüme nüfusuna farklı ekonomik malları sağlayabilme kapasitesinde uzun vadeli artış biçiminde de tanımlanabilmektedir. Büyüyen kapasitede ileri teknoloji, kurumsal ve siyasi düzenlemeler üzerine dayanmalıdır. Gelişmiş ülkelerdeki büyüme evresine dair temsil eden karakteristikler şöyle sıralanabilir (Todaro, 2000:121):

- ↯ Bilhassa işgücü verimlilikleri başta olmak kaydıyla, toplamdaki faktör verimliliğinde yüksek oranlı artışlar,
- ↯ Nüfus ile kişi başına düşen üretimin yüksek oranlı biçimde büyümesi,
- ↯ Ekonomilerde büyük ölçüde yapısal değişimler,
- ↯ Büyük ölçekli sosyal ve ideolojik değişimler,
- ↯ Gelişmiş olan ülkelerin gereksinim duydukları hammadde ile pazarlar adına dünyanın başka bölümlerine ulaşma kabiliyetleri,
- ↯ Ekonomik büyümeden üçüncü dünya nüfusunun sınırlı seviyede etkilenmesi,

Ekonomik büyümenin belli başlı nitelikleri (Hiç, 1994:34-35);

- ↯ Büyüme kavramı sayısal bir olgudur, büyümenin üzerine yapılmış olan analizler de niceliksel niteliklerdir.
- ↯ Büyüme kavramı uzun dönemlerde irdelenmesi gerekli olan bir özelliğe sahiptir. Bu sebeple kısa dönemli analizler yanlış yorumlamalara sebep olabileceğinden uzun vadeli analiz araçlarından faydalanılmalıdır.
- ↯ Reel olan bir artışı ortaya koyar.
- ↯ Nihai ürünler ile milli gelirlere artış kaydedilmesidir.
- ↯ Dinamik olan bir kavramdır ve statik kavramlar ile açıklanabilmesi mümkün değildir.
- ↯ Toplumsal olarak gelişmelere hız kazandırır.
- ↯ Tüketim kalıplarını değiştirmektedir.
- ↯ Büyüme dinamik bir özelliğe sahiptir. Bu sebeple sektörler ile bölgeler arasında farklılaşmalar olabilmektedir.
- ↯ Birikimli olarak bir nitelik göstermiş olduğundan, küçük biçimde yıllık büyümedeki artışların birikimli etkileri büyük düzeyde olmaktadır.

Bu sebeple her ekonominin hedefi ekonomik büyüme ile birlikte hayat standartlarını artıracak biçimde sosyal ve kültürel anlamda gelişimlere sebep olmak üzere ekonomik kalkınma hızına ulaşabilmektir.

2.1.2. Ekonomik Büyüme İle İlgili Kavramlar

Ekonomik büyümeye dair ana olgular genellikle gayrisafi milli hâsıla (GSMH), gayrisafi yurt içi hâsıla (GSYH), safi milli hâsıla (SMH), milli gelir, kişisel gelir, kullanılabilir gelir ile kişi başına düşen milli gelir biçiminde ele alınır.

2.1.2.1. Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH)

Gayrisafi milli hâsıla en umumi tanımıyla belirli bir dönem içerisinde uygulanan iktisadi çalışmaların neticesi biçiminde ortaya konulmaktadır. Bu ekonominin

bütünlüğündeki bir sene içinde üretilmekte olan nihai ürünler ile hizmetlerin toplamdaki değerleridir. Detaylı biçimde ifade etmek gerekirse, gayri safi milli hâsıla özel tüketimdeki harcamaları, gayri safi yatırımlardaki harcamaları, devlete ait cari harcamalar ile dış ticaret içinde hesaplanmakta olan ödemelerin dengesinin toplamları niteliğindedir. Söz konusu tarifte dikkat edilecek bir husus mevcuttur (Pekin, 1993:63).

GSMH büyüklüklerinin safi olmayışının sebebi; her devletin belli sermaye stoklarının olması ile bu stokların üretim çalışmalarına katıldıkça aşınma ve eskime paylarının da hesaplamalara dâhil edilmeleridir. Bu sebeple hesaplanmakta olan milli gelir büyüklükleri de safi değil gayri safi durumda olması gerekmektedir. Hesaplamalarda kullanılmakta olan “nihai mal ile hizmet” olgusu gereken üretim aşamalarından geçmiş ve nihayetinde kullanılmaya dair hazır duruma gelmiş mal ile hizmetleri ortaya koyar. Bu sebeple ara mallar GSMH hesaplamalarına dâhil edilmezler (Pekin, 1993:64). Diğer bir deyişle brüt hesaplar yapılır.

2.1.2.2. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH)

Kalkınma ile büyüme mevzularında karşımıza çıkmakta olan bir başka göstergeyse gayri safi yurt içi hâsıladır. GSMH'nın yalnızca söz konusu ülkeler bazına indirgenmiş toplamlarından bahseder (Acar, 2008:12). Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH), belli ülkede belli zamanda üretilmiş nihai mal ile hizmetlerin mali değerlerinin tamamı olarak açıklanır. Şayet bir ülkede bir sene içerisinde üretilmiş nihai mal ile hizmetlerin layığı temel bir senenin Pazar ücretleri üstünden hesaplanır ise buna reel gayri safi yurtiçi hâsıla adı verilir. Reel GSYİH ülkenin sınırları içerisinde bir senede üretilmiş ürünlerin sayısında oluşan değişimleri ifade eder (Acar, 2008:13-14). Yerleşik durumdakilerin söz konusu ülkenin dışındaki üretim ile hizmet bütünleri bu kavramın haricinde tutulduklarından dolayı GSMH, GSYİH'a oranla daha da geniş kapsamlı bir haldedir. GSYİH, o ülkede etkinlik sağlayan yabancı ülke vatandaşlarının ürettikleri nihai mal ile hizmetleri de içine alır.

2.1.2.3. Safi Milli Hasıla (SMH)

Başka bir gösterge ise gayri safi milli hâsıladır. Gayri safi milli hasılayı meydana getiren mal ile hizmetlerin üretimlerinde, başka üretim unsurları yanı sıra önceki

senelerde üretilen sermaye malları da kullanılmaktadır. Kullanılmış olan söz konusu sermaye mallarında sene içinde yıpranmalar ile aşınmalar meydana gelir ki, bunlar üretilmekte olan malların değerlerinin birer parçası durumundadır. Gayri safi milli hâsıla adına, hesaplama yapıldığında üretimde kullanılmakta olan unsurların aşınma ile yıpranma payı hesaba dâhil edilmez ve sonuç da brüt bir hesabı ortaya koyar. Uygulama içinde GSMH kullanılmasının nedeni amortismanların hesaplamasının nispeten güç olmasıdır (Güran, 1999:17). Safi milli hâsıla hesaplaması yapılırken, net biçimde katkıyı bulmak amacıyla o dönemlerde üretilmiş olan mal ile hizmetlerin yıpranma ve aşınma payları düşüldükten sonra çıkan netice safi milli hasılayı ortaya koyar.

2.1.2.4. Milli Gelir

Milli geliri hesaplayabilmek için, safi milli hâsıla içerisinde ödenecek olan gelirlerin düşülmesi kâfidir. Üretim unsurlarının sahiplerinin safi milli hâsıla içinden vergileri düşüldükten sonra ki ortaya çıkan netice, milli gelirlerini göstermektedir (Pekin, 1993:69). Diğer bir deyişle, belirli bir zamanda ekonomilerde üretilmiş olan toplam hasılanın, net dolaylı vergilerden ve amortismanlardan arındırılan halleridir.

2.1.2.5. Kişisel Gelir

Kişisel gelir, ekonomilerde üretime katkı sağlayan birimlerin meydana getirdiği toplamdaki milli gelirlerden, birimlerin almış oldukları pay biçiminde değerlendirilebilmektedir. Fakat üretime katılmadıkları halde, sübvansiyonlar, transfer harcamaları gibi üretimlerden pay almakta olan birtakım harcama kalemleri mevcuttur. Başka bir yönden, üretime aktif biçimde katıldıkları halde, hak ettikleri gelirlerin belli bir bölümü devlet ya da şirketlerce dağıtılmayan kârlar, kurumlar vergisi, sosyal kesintiler benzeri yollar ile gelirlerinin bir bölümüne el konulmakta olan kalemler de bulunur (Güran, 1999:19). Bu sebeple, kişisel gelirler hesaplama yapılırken, devletin yapmış olduğu sübvansiyon ile transfer harcamaları milli gelirin büyüklüğüne eklenerek, sosyal kesintiler, devlete ödenmekte olan kurumlar vergisi ile şirketlerce dağıtılmayan karların milli gelirin büyüklüğünden çıkartılması gerekir.

2.1.2.6. Kullanılabilir Gelir

İnsanlar belli bir süre zarfında kazandıkları gelirin tümünü bitiremezler. Bu durumun sebebi de, söz konusu gelirin belli bir bölümünü, gelir vergisi, konut vergisi, araç vergisi gibi ülkelerindeki hali hazırda bulunan vergi kurallarına uygun düşecek biçimde, devlete doğrudan vergiler olarak ödeme yükümlülüğüne sahip olmalarıdır (Acar, 2008:15). Dolayısı ile kişilerin bireysel gelirlerinden, doğrudan vergiler atıldıktan sonra arda kalan miktar kullanılabilir (tüketilebilir) gelire eşittir.

2.1.2.7. Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Birey başına düşen ulusal gelir, bir ülkedeki vatandaşların ortalama gelirleriyle alakalı fikir veren bir işarettir. Kalkınma hususunda, uluslararası kıyaslamalarda en fazla yararlanılan unsurlardan birisidir (Pekin, 1993:70). Fakat akıldan çıkarılmamalıdır ki bu hesaplama, ortaya çıkan ulusal gelirin ülkedeki nüfusu bölünmesiyle ortaya çıkmaktadır ki bu hesaplama yaklaşık bir neticeyi göstermektedir. Bu hesaplama da daima doğru bir hesaplama olmayabilir. Mesela bir ülkedeki birey başına düşen gelir yükselirken, gelirin dağılımında yaşanan bozulma ya da aksaklıklardan ötürü gelir yalnızca belirli bir kesim adına yükseliş gösteriyorsa yani yalnızca belirli bir kesim zenginleşiyor ise o ülkede yükselen bir refahtan bahsedilemez (Kaynak, 2005:49).

2.1.3. Ekonomik Büyüme Belirleyen Unsurlar

Kapitalist ekonomide devletin varlığı ve fonksiyonunda değişmeler iktisadi gelişmenin öğelerini belirlemede zorluk oluşturmaktadır. Bununla beraber katma değer oluşturulması ve paylaştırılmasına dair asıl sistem değişim göstermemekte, yalnızca işleyişte görece değişiklikler ortaya çıkmaktadır. İktisadi gelişmede asıl öğelerin yanı sıra siyasal ve kurumsal belirleyiciler de önemlidir (Acar, 2008:17). Bu araştırmada ekonomik gelişmedeki belirleyici öğeler olarak; sermaye birikimi, teknolojik gelişme, nüfus artışı, istihdam, beşeri sermaye, dış ticaret büyüklüğü ve gelir dağılımı incelenmektedir.

2.1.3.1. Yatırım ve Sermaye Birikimi

Yatırım her hangi bir dönemde kazanılan ürünün yeni yapılar, yeni teçhizat ile envanterdeki farklılıklar biçimindeki bölümünün değerine denilmektedir (Parasız, 2007:90). Yatırım imalat gereçlerinin alınarak kullanılması olduğu içindir ki mevduat kararlarında iki temel öge; bu gereçlerin maliyeti ve kullanılmaları sonucunda gelecekte elde edilecek kazançtır (Akyüz, 1980:614). Dolayısı ile yatırım konusundaki karar, sermaye ürünün getirisi ile satın alma ücreti ve piyasadaki faiz oranlarına bağlıdır. Yatırım giderleri ayriyeten kapasitenin kullanımı ile yatırım ürünlerinin temin edilmesi gibi unsurlardan etkilenebilir. Yatırım giderleri şahsi ve devlet yatırımlarından oluşur iken bir başka gruplamaya göre sermaye ürünleri ile stoklara harcanılan giderleri de içine alır. Kamudaki yatırımlar yürütülmekte olan politikalar ile belirleniyorken; özel sektör yatırımları direkt olarak faiz oranları, borç verilebilecek fonlar, kamu kesimi borçlanma gereği, yatırım ürünlerinin fiyatlarından temin edilmesi ve içteki rağbet işleyişinden etkilenir. Yatırımdaki yükselme daha modern ve daha randımanlı üretim gereçlerinin yaygınlaşmasına imkân tanıdığı boyutta verimliliğin artmasına hız kazandırmaktadır (Akat, 2009:128). Dolayısıyla iktisadi gelişmeye destek veren unsur, kapasite genişlemesi ile şahsi yatırımdaki karın birbirini destekledikleri bir süreç halini almaktadır.

Düşük tasarruf seviyesi ile bütçede yüksek açık bulunduğu ekonomilerde yatırımlar bakımından mühim güçlükler bulunur. Borç verebilecek fonların düzeyine bağımlı olarak söz konusu fonların başlıca müşterilerinin devlet olması, pazarda dışlama etkisi oluşturabileceğinden özel sektörün yeteri kadar ve uygun maliyete sahip krediden yararlanabilmesini kısıtlar. Bağımlı bir değişken olan giderler yani içteki rağbet, arz fazlası veya arz eksikliği de yatırımlara etki eder. İç talepte oluşan yetersizlik stokların fazlaşmasına neden olur ve daha çok üretim kararı ile üretim kapasitesini büyütme kararına etki edebilir (Rodrik, 2000:26). Ayriyeten ekonomilerin dışa açıklığına bağlı olarak, büyüyen ekonomilerde yüksek faiz oranı ile döviz kuru, spekülatif sermaye akımlarına arbitraj imkanları sağlar iken; bu unsur sermaye girişine bir devamlılık sağlayarak kısır döngü oluşturmakta ve faiz oranında devamlı bir artışa ve döviz kurunda artış sürecine sebep olmakta, böylece reel yatırım kararlarına negatif yönde etki etmektedir (Yentürk, 2003:11).

Sermaye stoku, herhangi üretim bölümünün belirli bir döneminde mal ile hizmet üretme becerisidir. Bir taraftan üretim çalışmaları adına gerekli olan sermayeyi temsil eder, diğer taraftan ekonomide oluşacak mal ile hizmet miktarının tepe sınırını belirler. Hem üretim etkinliklerinin altyapısını meydana getirir, hem de ülkede olan refah seviyesinin yükselişinin üst sınırına etki eder. Sermaye stoku olan bina, makine, araç, bilgisayar yazılımı ile donanımı gibi üretim döneminde direkt olarak yararlanılan yatırım öğelerini ve baraj, yol gibi altyapı öğelerini barındırır (Rodrik, 2000:27). Genelde üretim döneminde yararlanılan fiziki unsurların değerleri olarak ele alınmakla beraber, eğitim, sağlık, Ar-Ge giderleri gibi fiziki olmayan unsurları da içerir. Sermaye ölçümünde direkt olarak bulunmasalar da sosyal sermaye, insani sermaye gibi fiziki olmayan sermaye ölçütleri de üretim kapasitesinde belirleyici olur. Bunun sebebi bahsedilen fiziki olmayan unsurların fiziki unsurlardan daha fazla miktarda üretken olması ve fiziki unsurlar gibi kişi ve işletmelerin günümüz ve geçmiş zamanda gerçekleştirdikleri yatırım ve tasarruflara bağımlı olmalarıdır (Akat, 2009:132). Aynı şekilde devletlerin günümüzde verdikleri yatırım-tasarruf kararları gelecek nesillerin hayat şartlarına etki etmektedir.

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler üzerine yapılmış araştırmalar, yatırımların istihdamdaki yükselişi ve teknolojik gelişme ile beraber ekonomik gelişmenin ve kalkınmanın belirleyici etkeni olduğunu göstermektedir. Hatta sermaye birikimini teknolojik gelişmelere dolaylı olarak katkı yaptığı göz önüne alınırsa verimlilik yükselişine, istihdama ve iktisadi gelişmeye çokça pozitif yönde etki ettiği ve sermayeyle teknoloji arasında birbirinin tamamlayıcısı, pozitif ve çift yönlü bağlantı olduğu anlaşılmaktadır (Rodrik, 2000:28-29). İktisadî gelişme açısından sermaye birikimi çok önemlidir. Çünkü yatırımlar ölçek ekonomileri ile artan getirinin temellerini meydana getirir, yeni teknolojilerden yararlanılmasına yardımcı olan başlıca araçtır, tecrübe kazanma ve deneyerek öğrenme olanağı sunar, sosyal sermaye ile dışsallıkların birikmesine katkı sağlar, verimliliği yüksek olan çalışma ortamları meydana getirir.

Sermaye stoku ile fert başına düşen gelir arasındaki pozitif münasebetten ötürü sermayedeki birikimin hız kazanmasının, düşük ve orta gelir sahibi ülkelerin yüksek gelir sahibi olan ülkelerin refah seviyesine erişme dönemini inceleyen yakınsama kuramları da mühim bir yere sahiptir (Akyüz, 1980:187). Buna göre gelişme gösteren

ülkelerde gelişme, fazla sermaye birikimi sahibi olan gelişmiş ülkelerde sermayedeki düşen verim sebebiyle yatırımın getirisi düştüğünden dolayı, yüksek getiri arayan işletmelerin, yatırımlarını az sermaye birikimine ancak fazla yatırım getirisi sahibi olan bu ülkelerde yapmaları ile buna karşılık olarak fazla fiziki sermaye birikimi sahibi gelişmiş ülkelerdeyse insani sermaye ve Ar-Ge'yle gerçekleşmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikimi seviyesinin düşük kalması, sermaye rağbetindeki kısır döngüden sebep olur (Rodrik, 2000:29). Söz konusu ülkelerde, vatandaşların reel getirilerinin az seviyede olması, talep azlığına; talep azlığı ise pazarın gelişmemiş olmasına, verimliliğin düşük seviyede olmasına sebep olur. Diğer taraftan düşük verimlilik vatandaşların reel getirilerinin az olmasına sebep olur. Bu kısır döngünün aşılmasının önündeki mani pazarın darlığıdır, dolayısı ile ülkelerin alan bakımından büyüklüğü, ülkeler arasındaki gümrükler ve para stratejisi gibi unsurlar göz önünde bulundurularak verimlilikte ve üretim hacminde yükseliş sağlanmaya çalışılmalıdır.

2.1.3.2. Teknolojik Gelişme

Sermaye ile işgücü stokundaki yükselişten ayrı düşünmemek şartıyla, teknoloji bakımından gelişme iktisadi gelişmenin belirleyicilerindendir. Teknoloji ürün ile hizmet üretimi adına kaynakların bütün haline getirilme biçimidir. Teknolojik gelişme ise pazardaki iktisadi karar bölümlerinin girişimleri ile meydana gelmektedir ve girişimcinin yeni bilgiyi pazar değerine sahip yeni ürünün üretim aşamasında kullanılmasıdır (Jones, 2001:73).

Teknolojik ilerlemeler iktisadi karar bölümlerini daha fazla sermaye birikimi gerçekleştirmeye mecbur kılar ve teknolojik ilerlemeyle birlikte sermayenin birikimi işgücü verimliliğinde artış meydana getirir. Ayriyeten iktisatta sermaye ve işgücünün kullanılmasına bağlı olarak üretim dönemlerinin gerekli kıldığı teknolojiye ihtiyaç vardır. Sermaye ile işgücünün bir araya toplanması yeterli olmamakta, bu birleşime uygun düşen teknolojik düzeyin sağlanması gerekmektedir. Bir diğer yönden teknolojik ilerleme aynı kaynaklar ile daha çok üretime neden olur, teknoloji üretme kapasitesi ekonomik ilerlemeyi etkiler. Beri taraftan ülkenin/ekonominin teknoloji transfer kapasitesi iktisadî ilerlemeye katkı sağlar (Ünsal, 2009:132). Yine ülkeler açısından iç ile dışa yönelik olarak teknolojik bütünleşme hayli önemlidir. İktisatta

üretileen pek çok ürün ile hizmetin birbirlerinin tamamlayıcısı veya ikamesi oldukları anımsanırsa bunların belli bir teknolojik bütünleşmeyi zorunlu kıldığı açıktır (Walther, 2002:86). Netice olarak teknolojik gelişme, kâr gayesi güden işletmelerce gerçekleştirilen Ar-Ge faaliyetlerinin sonucu olarak keşif ile yeniliklerden doğmaktadır. Küresel iktisatta ulaşılan teknolojik ilerlemeye uyum sağlayabilmek hem ülkeyi uluslararası iktisadî münasebetlerde güçlü bir taraf hâline getirebilir, hem de diğer ülkelerin refah seviyesine ulaştırabilir.

Teknolojik gelişme verimlilik açısından hayli önemlidir ve faktörlerin daha randımanlı kullanılmasına imkân tanır, herhangi gereksinim için daha az kaynak kullanılmasına sebep olur. Dolayısıyla birim işgücü ile sermaye başına daha çok miktarda ve daha kaliteli mal üretilmesine izin verir (Hatipoğlu, 2000:138). Bu münasebetle ekonomik ilerleme hem sermayenin hem de işgücünün verimli kullanılmasına dayanır. Nitekim sermaye ile işgücünün daha etkin kullanılmasını ifade eden toplam faktör verimliliği, teknolojik gelişmeden kopuk düşünülmemek kaydıyla ekonomik ilerlemenin belirleyici unsurları arasında bulunur. Üretim unsurlarının gelişmeye olan yararı konusunda çalışan gelişmenin kaynakları metodu, sermayenin stokundaki yükseliş ile işgücü stokundaki yükselişe ilave olarak başka bir kaynak bakımından toplam faktör verimliliğini içine alır. Buna göre ekonomik gelişmenin ne kadarlık kısmının sermaye ile işgücünden ne kadarlık bölümünün toplam faktör verimliliğinden kaynaklandığını ifade eder (Hatipoğlu, 2000:138-139).

Yeni üretilmiş mal ülkede talep meydana getirdiğinde bir taraftan üretim ile istihdam artışı yoluyla diğer taraftan tüketicilerin tercihleri sonucunda bireysel refah yine ekonomik ilerleme sağlanmış olacaktır. Zaman içinde yeni mallar oluştuğça, dinamik dönem ile ilerleme sürer. Hatta yeni teknoloji vasıtasıyla bilinen bir mal başka bir yöntem ile üretilir ise bir birim sermaye ile üretilen katma değerde artış olur, birim başına düşen üretim harcamalarında azalış ve kârlarda yükseliş gözlemlenir (Jones, 2001:75). Dolayısıyla uzun vadede ülkede toplam faktör verimliliğinde yükselişin ve kaynak tedariki imkânını artışının temelini yeni teknolojiler oluşturur, bunları beşeri sermaye üretir. Küresel piyasada iktisadi açıdan rekabet edilmek isteyen ülke, teknolojisini ilerletmeli ve inovasyonu gerçekleştirmelidir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ivedilikle gelişmesi ve üretim aşamalarında kullanımı ile mikro yönden üretkenlik artacak teknoloji katma değer üretecek, böylece makro yönden

üretkenlik yükselecek üretkenlik / verimlilik ücret ve kâra yansıtacak, sonuçta ülke ekonomisinde ürün seviyesi artacak ve iktisadî gelişme gerçekleşmiş olacaktır (Top, 2002:31-32).

Teknolojik büyümenin iktisadi gelişmeye olan etkisi ayrıca sermaye birikimi, yatırım ile teknolojik büyüme arasındaki ilişkiye bağlıdır. Sermaye artırımını sonucunda makine ve teçhizatla içkin modern teknolojiler yatırımlar kanalıyla işletmelere aktarılır. Başka yönden, yeni ürün ya da üretim düzenleri şeklindeki teknolojik yenilikler ile patentlerin oluşması yeni yatırımların gerçekleştirilmesini kolaylaştırır. Her iki durumda da yükselen yatırımlar verimlilik ve GSYİH'yı yükseltecek, iktisadî gelişme artacaktır ve sonuç olarak gelişme olmaktadır (Karluk, 2003:136).

2.1.3.3. Nüfus Artışı ve İstihdam

Nüfus ekonomilerde arz ve talep aşamasında hem etkili olan, hem de etkilenen ekonomik bir faktördür. Başka bir anlatım ile nüfus artışları ekonomilerde hem talep artışları, hem de üretim süreçlerine katkı sağlayacak emek girdileridir (Kar ve Taban, 2005:20). Nüfus ve ekonomi arasındaki ilişkilere umumiyetle 1940'lı senelerden sonra önemiyet verilmeye başlanmıştır. Öncesinde yapılmış olan bütün çalışmalar nüfus ve ekonomi arasındaki ilişkileri teorik biçimde irdelenmiştir. Bilhassa 1960'lı senelerde insan unsurunu beşeri sermaye faktörü biçiminde gören anlayışla beraber nüfus olgusu daha dikkat çeken bir kavram olmuştur.

Nüfus ve ekonomi arasındaki münasebet iktisat tarihi boyunca irdelenmektedir. Merkantilist dönemlerde kolonilerde bulunan kıymetli maden (altın, gümüş, bakır) kaynaklarının işlenmesi, güçlü ordu meydana getirilerek sömürgeciliğin artırılması dış ticaret içinde avantaj sağlanması gayesiyle emek gücünün artırılması adına nüfus artışı gerekli görülmüştür. Neo-klasik dönemlerde ücretlerin tespitinde, büyüme ile üretim süreçlerinde nüfus olgusunun ekonomi ile bağlantılı olduğu ortaya konmuştur. Keynes ise nüfus olgusunu istihdam aracıyla ele almış durumdadır. Keynes'e göre; asgari ücretteki düzenlemeler, sendikal baskıların meydana gelmesi, uzun zamanlı sözleşmeler gibi nedenlerden dolayı ekonomiler eksik istihdamda dengeye gelecek, gayri iradi olarak işsizliği gün yüzüne çıkaracaktır. Ücretler düşse dahi harcamalar da düşeceğinden talep canlanmayacaktır. Bu sebeple klasik yaklaşımdaki gibi istihdamda

yönelik politikalar değil, tüketim ile yatırım harcamalarını artırıcı maliye politikaları uygulanmalıdır (Küçükalay ve Türkcan, 2004:83-85).

Ekonomik bakımdan istihdam emek ve sermaye faktörlerinin üretimde kullanılması manâsına gelir. Fakat istihdam insan faktörüyle ilgili olup işgücünün kullanılmasını ifade eder. İşgücü, istihdam olunanlar ile işsizlerden meydana gelmektedir (DPT, 2001:8). İşgücü unsurunun yetersizliği durumunda üretim evresi olumsuz biçimde etkilenmektedir; zira teknolojilerin geliştirilip üretime aktarılmasında insan gücü ön planda olmaktadır ve işgücünün özelliği mevcut sermaye stoklarının etkin kullanımlarını, yeni yatırımların seviyesini ve bileşimlerini etkilemektedir.

Büyüyen ekonomilerde işgücünün artırılmasında iki kaynağın etkisi vardır. Bunlardan biri emek odaklı olan teknolojik gelişmelerdir. Üretim teknolojilerinin emek istihdamlarını göreceli biçimde daha cazip kılarak, emeğin yoğun olduğu bir üretim evresiyle istihdamları artırması amaçlanmaktadır. Fakat söz konusu uygulama kısa vadede çözüm sağlamaktadır. Zira azalan verimler sebebiyle emek maliyetleri orta ve uzun dönemde artmaktadır. Ekonomilerin büyümesi neticesinde artan üretimler daha çok üretim faktörünü gerekli kılar ve kazanç büyüme kaynaklı istihdam biçiminde isimlendirilir (Günçaydı ve Küçükçiftçi, 2006:223-224).

2.1.3.4. Beşeri Sermaye

İktisat literatüründe son senelerde beşeri sermaye olgusu yoğun biçimde ele alınmakta ve içsel büyüme kuramlarında büyümenin en önemli kaynaklarından sayılmaktadır. Beşeri sermaye stoku iktisadi büyümelerin belirleyicileri konumunda görülmekte, büyüme hedefleri içinde denklemlere dâhil edilmektedir. Beşeri sermaye olgusu bireyler ile toplumların sahip oldukları bilgi, beceri, iş deneyimleri, eğitim düzeyi, yetenek, sağlık, toplumsal münasebetlerdeki konum gibi karakteristik özellikler bütününe ifade etmektedir (Canpolat, 2000:267).

Sadece nitelikli işgücünün oluşumunu değil, beşeri sermaye yatırımları ekonomi politikaları kapsamına dâhildir. Çünkü büyümenin arka planında Ar-Ge ve bilgi birikiminde artış vardır. Devletlerin işgücü niteliklerini geliştirmek amacıyla oluşturdukları beşeri sermaye yatırımları hem yeni ürün ve teknoloji geliştirmeye yönelik yatırımların getiri oranlarını, hem de söz konusu ürün ve teknolojilerin

benimsenmelerini etkilemektedir. Beşeri sermaye stoku seviyesi ülkelerin gelir seviyeleriyle sıkı bir münasebete sahiptir. Gelir düzeyleri yüksek olan devletler milli gelirlerinin daha büyük kısmını beşeri sermaye yatırımlarına ayırmakta, böylece daha yüksek işgücü verimlilikleri elde etmektedirler (Canpolat, 2000:267-268).

2.1.3.5. Dış Ticaret Büyüklüğü

Bir ekonomi açısından ithalat dış ülkelere gelir transferi manasına gelmekte, milli gelirler hesaplarında eksi işareti alıp denkleme dâhil olmaktadır. İthalattaki bileşenler tüketim malları ithalatıyla ara mal ile sermaye mallarından oluşur. Ara mal ile sermaye malları biçiminde kabul edilen gruptaki mal ve hizmetler ithal edilip, yurtiçi üretimde kullanılarak istihdam kapasitesi oluşturur. Böylece dışarıya asgari derecede gelir transfer edilmiş içeride de bir katma değer meydana gelmiş olacaktır. Bu çerçevede iktisadi büyümenin arka planında ithalat da yer almaktadır. Örneğin, yatırım malları ithalatındaki artış eğilimleri ekonomilerdeki gidişatı anlamak ve geleceğe dönük beklentiler oluşturmak açısından anlamlı bir göstergedir.

Ekonomiler kendi tüketimlerinin dışında kalmış olan ekonomik kaynakları gerek hammadde olarak gerekse yarı mamul ya da mamul mal biçiminde ihraç ederlerken, bazen de kendi tüketimlerinden feragat ederek ihraç edebilirler. Tüketim malları ihracatları ne kadar fazlaysa bu mal ya da hizmetlerin sonlanıncaya kadar yurtiçinde üretilmeleri ekonomilere azami biçimde katma değer katabilir. Yine ara mal ve yatırım malları ihracatı ekonomilerin üretkenlikleri ve dış ticaret seviyeleri bakımından kritik bir göstergedir (Karluk, 2003:79). İktisadi büyüme bakımından ihracat hem direk olarak döviz gelirlerine denk düşmekte hem de söz konusu gelirin içeride paylaşılması, üretim, yatırım ve tüketime yansımaları ve vergi gelirleri gibi kanallarla büyümeyle desteklemektedir. İhracat seviyesi sadece ekonominin bulunduğu seviye ile bağlantılı değildir kurumların itibarları ile de ilintilidir. Millî paranın değerli olması (düşük döviz kuru) ihracatı ucuzlatarak caydırırken ithalatı cazip kılmaktadır. Aksi durumsa (yüksek döviz kuru) ithalatı pahalılaştırarak azaltır. İhracatı teşvik eder. Ulusal paradaki değer kaybı ihracatları arttırmasına karşın, ekonominin ithalata bağımlılığı ölçüsünde dış ticaret açığını arttırabilmektedir. Ayrıca döviz kuru belirsizlikleri ihracatı negatif, ithalatıysa pozitif yönde etkiler (Sever, 2009:1). Reel döviz kurunda oynaklık hem kısa vadede hem de uzun vadede

ihracat üzerinde negatif bir tesire sahiptir. Çünkü gelecekteki eğilimler hakkında belirsizlik oluşturur, ihracatçı birimler dış piyasalardan çok iç piyasalara yönelirler. Hatta ihracata dair en negatif olan etkileri esas olarak reel döviz kur oynaklıklarının yaptığı savunulur (Köse, Ay ve Topallı, 2008:25).

Mukayeseli üstünlükler teorisine göre her ekonominin dış ticaretten mutlaka kazançlı çıkacakları düşüncesine rağmen yönündeki düşüncelere karşın, değişik gelişmişlik ve gelir düzeylerindeki ekonomilerin dış ticaretten farklı yönde etkilenmeleri söz konusudur. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin dış ticaret devamlı sùrette artış kaydettiği gözlenmektedir. Milli gelire oranları bakımından ekonomilerin dışa açıklıklarının artmış olduğu aşamada fakirleştiren büyüme teorileri realiteyi açıklamak bakımından önem kazanmaktadır.

Ayrıca gelir düzeylerinin yükselmesine karşın dış ticaret açıklıklarının hem miktarında, hem de millî gelire oranlarında artış meydana gelmesi söz konusu ekonomilerin makro istikrarlarını bozmaktadır. Dış ticaret açıklıklarının finanse edilebilmesi için alınan yüksek faizli borçlar ekonominin etkin işlemlerini önlemektedir (Aslan ve Küçükaksoy, 2006:12). Borçlanmaların yeniden faiz ödemeleri vasıtasıyla dışarıya gelir transferleriyle neticelenmesi, dış doğan kazancın taraflar arasında ne şekilde paylaşıldığını açıklayabilir.

2.1.3.6. Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı kavramı bir ülkede ortaya çıkmış toplam gelirin hem üretim faktörleri ve bunların sahipleri, hem de tüketiciler arasında nasıl dağıldığını ifade eder. Toplam gelirin tüketicilerin arasında dağılımına bireysel gelir dağılımı, üretim unsurları (faktör sahipleri) arasındaki dağılımına ise fonksiyonel gelir dağılımı denilmektedir (Yumuşak ve Bilen, 2000:78).

Gelir dağılımı ile iktisadi büyüme arasında ne şekilde bir bağlantı olduğuna net bir açıklama yoktur. Ampirik çalışmalarda bilgilerdeki kifayetsizlikler sebebiyle gelir dağılımı ve büyüme arasındaki bağ üzerinde mutabakat sağlanamamıştır. Bir çalışmada büyüme ile gelir dağılımları ilişkilerinin zaman içinde bariz farklılıklar gösterip göstermedikleri araştırılmış durumdadır (Kar ve Taban, 2005:78). Büyümeyle tasarruflara dayalı kılan düşünceye göre iktisadi büyümeler ile gelir dağılımlarındaki

eşitsizlikler arasında müspet bir münasebet mevcuttur. Diğer taraftan iktisadi büyümeyi ortaya koyan faktörlerin başında beşeri sermayeye ehemmiyet veren fikre göre ise gelir dağılımlarındaki eşitsizlikler ile iktisadi büyüme arasında negatif bir münasebet mevcuttur. Zira gelir dağılımı adaletsizlikleri işgücünün sağlık, eğitim ile beslenme gibi harcamalarını azaltmakta ve sonuçta beşeri sermaye gelişimine mâni olmaktadır.

2.2. Liberalizasyon

ABD’de özellikle 1830’lardan sonra liberalizm terimi iktisat politikası hedeflerine ulaşmak için özel gönüllü düzenlemelerden ziyade, öncelikli olarak devlete dayanılması eğilimini ortaya koymuştur. On dokuzuncu yüzyıl liberalleri özgürlüklerin genişletilmesini iktisadî refah ve adâleti ileri seviyeye çıkarabilmenin en etkili çözümü niteliğinde görmüşler; yirminci yüzyıl liberalleri ise refah ile eşitliği özgürlüklerin ön şartı sayıp refah ile eşitlik uğrunda savaş veren klasik liberalizmin aksine devlet müdahalesi ile koruyuculuğun tekrardan canlanmalarından tarafa olmuşlardır (Friedman, 2008:6-7).

Kuvvetli liberalizm cereyanı çerçevesinde devletin yürüttüğü faaliyetlerin sınırlandırılması, devletin küçültülmesi ve böylece piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması görüşü önem kazanmıştır. Ekonomik liberalizasyon özellikle dış ticaret ve finans alanında daha fazla kendini göstermiştir. Bunun yanı sıra devletin para, borçlanma ve vergi araçlarını piyasa işleyişini bozmayacak şekilde kullanması savunulmuştur. Böylece dünyada uygulanan ekonomi politikaları birbirine yaklaşmıştır.

Liberalizm kendi içerisinde çeşitli farklılıklar gösterse de özü bireyin asıl olmasıdır. Bireyi temel sivil hakların, sosyal düzenin, ekonomik ve siyasal yaşamın temel birimi olarak kabul etmektedir. Devlet her türlü düzenlemelerde bireyi temel alır, bireyciliğin ve özgürlüğün ekonomik başarıda son derece önemli olduğunu vurgular (Berber, 2004:62). Liberal ekonomik düzenlerin ana fonksiyonları; özgürlük, özel mülkiyet, rekabet, miras, veraset ile sınırlı devlettir. Liberal ekonomik düzenlerde (Friedman, 2008:30-32);

☞ Mülkiyet, dokunulmazlığı olan kutsal bir hak niteliğinde kabul edilmektedir.

- ↯ Özgürlük kişilerin hem siyasal, hem de ekonomik özgürlüklerini içermektedir.
- ↯ Kişilerin ekonomik bakımdan özgürlükleri (teşebbüs özgürlükleri, tercih özgürlükleri) ve siyasal özgürlükleri (konuşma özgürlükleri, din ile vicdan özgürlükleri, seçme ile seçilme hakkı ve özgürlükleri) savunulmaktadır.
- ↯ Uluslararası ekonomik münasebetlerin serbestlik içerisinde işlemesi savunulmaktadır.
- ↯ Karşılıklı serbest ticaret neticesinde devletlerin kazançlı olarak çıkacakları savunulmaktadır. Uluslararası ticaret konusunda serbestlik olmakla beraber, henüz gelişmekte olan sanayilerin ve başka sektörlerin belli bir zaman muhafazası söz konusu olabilmektedir. Fakat korumacılık iktisat politikası biçiminde hiçbir vakit serbest ticaret politikaları yerine savunulmamalıdır.
- ↯ Liberal ekonomide vergilerin ve çeşitli düzenlemelerle keyfi sınırlamalar şeklindeki devlet müdahalesinin, üretimi düşürdüğü ve büyümeyi yavaşlattığı ifade edilmektedir. Bu anlamda, ekonomik özgürlüklerin korunarak üretim ve büyüme hızı artışının sağlanabilmesi için devletin ekonomik alandaki güç, yetki ve müdahalelerinin sınırlandırılmasının gerektiği vurgulanmaktadır.

Liberal görüş on sekizinci yüzyıl sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında ortaya atılmış, zamanla değişen şartlara, amaçlara ayak uydurmuştur. Zamanla tenkitlere uğramış, devlet kendiliğinden çözümlenemeyen çeşitli ekonomik ve sosyal sorunları çözebilmek için ekonomiye geniş çapta müdahale etmeye başlamıştır (Hiç, 1994:235-236). On sekizinci yüzyıldan itibaren liberal düzeni benimseyen Britanya'nın sanayideki başarısı serbest-piyasa ve serbest-ticaret politikalarının üstünlüğünün kanıtı olarak ileri sürülmüştür. Bu politikalar ulusun girişimci enerjisini açığa çıkarmış, o dönemde Britanya'yı en büyük rakibi olan himayeci Fransa'ya karşı üstün hale getirmiş ve dünyanın en büyük iktisadi gücü kılmıştır. Britanya tarımı korumaktan vazgeçmiş ve 1846 yılında eski korumacı merkantilist tedbirleri terk edip, yeni "liberal" dünya ekonomik düzeninin mimarı ve hâkimi olmuştur. Bu süreçte Britanya'nın en güçlü silahı serbest piyasa sistemine dayanan iktisadi başarısı olmuştur. Bu durum başka devletlerin merkantilist politikalarının

sınırlarını fark edişlerine ve 1860'lı yıllarda daha serbest ticaret ilkelerini benimsemelerine neden olmuştur (Chang, 2004:34).

1870'li yıllarda mükemmelliğe erişen liberal dünya düzeninin temelinde ülke içerisinde "laissez faire" sanayi politikaları, uluslararası sermaye, mal işgücü hareketlerine konmuş engellerin kaldırılması; denk bütçe prensibi ve Altın Standardıyla garantiye alınmış olan makroekonomik istikrar bulunmaktadır. Bu süreç önceden görülmemiş ölçüde bir zenginleşme meydana getirmiştir. Chang'ın deyimiyle ne yazık ki, Birinci Dünya Savaşı başladığında işler tersine dönmeye başlamıştır. Dünyada ekonomik-politik sistemlerin istikrarsız bir duruma gelmesiyle beraber ülkeler yeniden ticarete bariyerler koymaya başlamışlardır. Öyle ki günümüzün kimi iktisatçıları 1929 Büyük Krizinin asıl nedeninin bu tarifeler olduğuna inanmaktadırlar. Almanya ve Japonya gibi ülkeler, ticarete koydukları engelleri yükseltmişler ve güçlü karteller oluşturmuşlardır. En sonunda 1932'de o ana dek serbest ticaretin şampiyonu olan Britanya bile yeniden tarife uygulamaya başlamıştır. Bunların sonucu olarak dünya ekonomisinde ortaya çıkan daralma ve istikrarsızlık, İkinci Dünya Savaşı Birinci Dünya liberal düzeninden kalanları da yok etmiştir (Chang, 2004:35).

Liberaller sosyalizmin eskidiğini ve hatta öldüğünü düşünürler. Onlara göre ithal ikâmecî kalkınma modeli eğer ekonomik özgürlüklerini yakalamış ülkelerde akıllıca uygulanırsa büyümeyi daha fazla destekleyip artırılabilir (Kasper, 2007:125). 1980'li yılların sonlarında Sovyetler Bloku'nun çöküşüyle dünyada serbest piyasa ekonomisi (liberal ekonomik düzen) yaygınlaşıp, galibiyetini ilân etmiştir. Devletin yürüttüğü faaliyetlerin sınırlandırılması, devletin küçültülmesi ve böylece piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması görüşü önem kazanmıştır.

Ekonomik liberalleşme prensiplerine uyum sağlanıp, kamu kurum ve kuruluşlarının özelleştirilmesi, mal ve finans piyasalarında serbestleşme, ekonomilerde devlet müdahalelerinin azaltılması, uluslararası ticaretin önündeki gümrük vergisi ve kotalar gibi sınırlandırılmaların kaldırılması, ulusal pazarların uluslararası rekabette açılması ve yabancı yatırımların artırılması gibi yeni sağ ideoloji" politikaları seti IMF ve Dünya Bankası benzeri uluslararası kuruluşlarca az gelişmiş ülkelerin önüne konulmakta, liberal ekonomik politikalar küreselleştirilmektedir. Diğer taraftan hak

ve özgürlüklere demokrasi ve insan haklarına saygının kuvvetlendirilmesi amaçlanmaktadır. Serbest piyasa ekonomileriyle zenginleşmiş ülkelerin daha çok liberalleşme arzuları sonucunda küreselleşme ve enformasyon teknolojilerinin artış gösterdiği, gerek sosyalizmin gerekse revizyonist solun ehemmiyet kaybettiği tespit edilmektedir. Ekonomik kalkınmanın vazgeçilmeyen koşullarından birisi olarak liberaller tarafından özelleştirme politikaları ileri sürülmektedir (Kutlu, 2004:68-69).

2.2.1. Liberalizasyonun Çeşitleri

Temelde liberalizasyon; siyasi ve idari mekanizmalarla Reel sektör piyasaları ve mali piyasalar üstündeki kontrollerin yok edilmesi bir sonraki süreçte bunların uluslararası hale getirilmesini amaçlamaktadır. Liberalizasyonun işleyişi ekonomik liberalizasyon, siyasi ve finansal liberalizasyon politikaları ile gerçekleştirilmektedir (Kazgan, 2006:35).

2.2.1.1. Ekonomik Liberalizasyon

Ekonomik liberalizasyon mal ile hizmetlerle işgücü ve sermayelerin devletler arasında serbestçe dolaşmalarını engelleyici özellikler taşıyan ve rekabetleri negatif biçimde etki eden ulusal sınırlamaların kaldırılması biçiminde tarif edilmektedir (Emsen, Değer ve Karaköy, 2006:2).

İletişim ve haberleşme teknolojilerinde yenilikler, sermayenin küreselleşmesi, Avrupa Birliği gibi ekonomik birleşmelerin bir gereklilik haline gelmesi, dış ticaretin ekonomik kalkınma için bir ön koşul konumuna geçmesi ekonomik liberalleşme eğilimlerinin artmasında etkili olmuştur. Liberalizm taraftarlarına göre doğal kaynakların çokluğunun, yüksek vasıflı işgücünün ve mevcut yeni teknolojilerin büyümeyi arttıracığı inkâr edilemez. Fakat böyle faktörler ne yeterli, ne de gereklidir. Ekonomik büyüme için en önemli şartın liberalizasyon olduğu anlayışı 1990'larda yeniden keşfedilmiştir (Hanke ve Walters, 1997:120).

Ekonomik liberalizasyon özellikle dış ticaret ve finans alanında daha fazla kendini göstermiştir. Liberalizasyon uygulamalarının ticaret ve finans sektöründe ağırlık kazanmasının nedeni, küreselleşmenin bir sonucu olarak ülkelerin birbirleriyle, bu sektörlerde daha fazla etkileşim içinde olmalarıdır. Ayrıca iletişim ve bilgi

teknolojilerindeki gelişmeler, ülkelerin ticaret ve finans alanındaki rekabetlerini artırmış, böylece liberal politikalarda artış olmuştur.

Ekonomik gelişme üzerine çalışanlar önceki prensiplere geri dönmüştür. Onlar piyasaların nasıl işlediği ile ilgili analizlerin piyasaların nasıl geliştirileceği konusunda zayıf kalabileceği sonucuna varmışlar; gelişme sürecini anlamının bir yolu olarak ekonomik davranmaya mecbur bırakan normların ve kuralların yapısı, kurumların doğası üzerinde yoğunlaşmışlardır (Hanke ve Walters, 1997:120-121).

1990’larda liberalizasyon uygulamalarında iktisadî boyutların yanı sıra siyasal boyutların da önemi görülmüştür. Emsen, ve diğerlerinin (2006:3-6) yaptıkları çalışmaya devlet idaresinde etkinlik ve şeffaflık sağlayan politikaların uygulandığı daha demokratik ülkelerde daha yüksek ve istikrarlı bir büyüme performansı görülmektedir. Mühim olan nokta ekonomilerin liberalize edilirlerken siyasi hürriyetler bakımından da kurumsallaşmalarıdır. Kimi zaman da gelişmekte olan ülkelerin büyümeleri adına siyasi özgürlüklerin ve demokrasilerin değil, ekonomik özgürlüklerin gerekli olduğu iddia edilmiştir. (Sever, 2009a:145).

2.2.1.2. Siyasal Liberalizasyon

Liberalizasyon olgusunun siyasi boyutunda hür iradelerin önünde bulunan mânilerin kaldırılıp özel girişim yapabilme kabiliyetinin desteklenmesi vurgulanır (Emsen, Değer ve Karaköy, 2006:2). Siyasal ve yönetsel liberalizasyon kavramı özelleştirme, deregülasyon, yönetim, yerleşme modelleriyle merkezî devlet idare yetkilerininözel sektörler, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler lehine devredilmesini hedefler. Yetkilerin devredileceği merkezin yerli veya yabancı olmasının bir ehemmiyeti yoktur (Seyidoğlu, 2007:72).

İktisatçılar Adam Smith’den beri kaynak temininde, ticari rekabette, diğer ülkelerle ticarete, mülkiyet hakkının güvenliğinde ve ekonomik gelişmede özgürlüğün temel olduğunu vurgulamışlardır. Yeni büyüme teorileri bu fikirlere ilgiyi artırmaktadır (Han ve Kaya, 2006:128). Bununla birlikte ekonomik özgürlükler hükümetlerin pek çok faaliyetlerden uzak durmalarını gerektirmektedir. Hükümetler kişisel tercihler gönüllü mübadeleler, emek ile ürün piyasalarına dahil olmayıp rekabete karışmamalıdır (Gwartney ve Lawson, 2003:407). Siyasal liberalizasyonun kapsamı

kurumsal yönetim ve iyi-etkin hükümet kavramlarıdır. Önemli olan liberalizasyon uygulamasında ekonomik ve siyasal yapının birlikte hareket etmesidir (Emsen, Değer ve Karaköy, 2006:3-6).

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda kolektif sadakat duygusu çok azdır. Birey haklarını korumadıkları için politikacılara güven duyulmaz. Vatandaşlar çelişkili tavırlar içinde olduğundan dolayı siyasetçiler, bürokratlar ve yargıçlar özel mülkiyet haklarını ve diğer bireysel özgürlükleri sınırlayabilirler (Kasper, 2007:164-165). Ekonomik gelişmeyi teşvik adına hükümetler yalnızca mülkiyet haklarını ve mübadele özgürlüklerini destekleyici çalışmaları izlememeli, söz konusu hakların gelecekte de korunacağına dâir taahhüt ve teminat vermelidirler (Gwartney, Holcombe and Lawson, 2004:206). Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi (Economic Freedom of the World-EFW Index) ekonomik etkinliği etkileyen faktörler olarak politik değişkenlerin genel bir setini dikkate alır: Bunlar: enflasyon oranı, vergiler, kamu harcamaları, hükümet girişimleri, doğrudan devlet harcamaları, koruyucu tarifeler, tarife dışı ticaret sınırlayıcılar, fiyat kontrolleri, emek ve sermaye piyasasındaki bozulmalar şeklinde sıralanabilir. Bu politik unsurlardaki bozulmaların negatif etkileri karşılıklı olarak birbirini destekler. Politikalardaki iyileşmeler büyümeyi artırabilirken, sürekli kötü politikalar ise büyüme üzerinde negatif etki doğurabilir (Cole, 2003:197).

Bazı iktisatçılarla siyaset bilimciler Batılı ülkelerden farklı olarak az gelişmiş ülkelerde demokrasinin öncelikli konu olmadığını iddia ederler. Bu ülkeler için esas olan “öncelikli büyüme” politikası, bedeli demokrasi ve sivil özgürlüklerin terk edilmesi de olsa insanların yaşam standardını ve genel seviyesini artırmaktır. Temel ihtiyaçlar giderildiği zaman insanlar demokrasiye dikkat çekeceklerdir. Toplumda özgürlüğün değerinin bilinmesi politik özgürlük, sivil özgürlük ve sonuçta demokrasinin önemini kavranması ekonomik büyümeye katkı sunacaktır. Sonuçta az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik kalkınma demokrasiye yol açacaktır (Kasper, 2007:98).

Bir hükümet vergiler, işe alma-istihdam, kayırmacılık, lisanslar yoluyla serbest ticaret üzerine sınırlama koyabilir. Böyle sınırlamalardan kaçınmak için ve hedeflerine ulaşabilmek için insanlar kamu görevlilerine rüşvet ödemeye isteklidir.

Yolsuzluk empoze edilen ekonomik özgürlük engellendiği zaman gelişebilir. Diğer yandan özgür bir ekonomi ise rekabetçilerin bir adım önde olmak için illegal yöntemleri kullanma eğilimini artırabilir. Eğer rüşvete yatkın bir ülke ile ticaret yapılıyorsa böyle bir eğilim daha kuvvetli olur. Üstelik bir toplumun gelişmişlik seviyesine, normlarına, geleneklerine ve diğer birçok faktöre bağlı farklı yolsuzluk tipleri vardır. Ekonomik özgürlüğün yolsuzluğu sürekli aynı yönde etkileyip etkilemeyeceği kuşkuludur (Dursun, 2005:175-176).

Son yirmi senedir kimi azgelişmiş ülkelerde önemli bir büyüme performansı sergilenmiş, fakat politik haklar-sivil özgürlükler ise azalmıştır. Kimi azgelişmiş ülkelerde ise hem yüksek bir büyüme gerçekleştirilebilmiş, hem de politik-sivil özgürlükler genişlemiştir. Her iki gruptaki ülke sayısı hemen hemen aynıdır. Aynı şekilde bazı az gelişmiş ülkelerde politik özgürlüklerin azalmış olmasına karşın ekonomik performansın güçlü ve istikrarlı olduğu görülmüştür. Bir ülkenin ekonomik kalkınmanın temeli durumundaki iktisadî uygulamalar (sermaye verilerinin güçlü bir kaydı, sağlam kamu politikaları gibi) otoriter rejimlerden çok demokratik rejimlerde kalkınmayı gerçekleştirebilmektedir (Kasper, 2007:76).

Kişiler yaşamlarını nasıl kazanacaklarını seçmede ve gelirlerini nasıl harcayacaklarına karar vermede özgür oldukları zaman siyasal yöneticilerini de seçebileceklerine inanırlar. Bu nedenle bir ülkede ekonomik özgürlük artarsapolitik özgürlüğün de artacağı beklenir. Özellikle hukukî sistemde kanunların güvenilirliği ve eşitlik prensibi kuvvetli olduğu sürece ekonomik özgürlük önemli ölçüde artar (Gwartney ve Lawson, 2003:409)

2.2.1.3. Finansal Liberalizasyon

1970’li senelerin başlarına değin ekonomi literatüründe egemen düşünce birbirlerine zıt neticeler ortaya koyan ikame ve gelir tesirleri sebebiyle tasarruf ile faiz oranları arasındaki münasebetin yönünün belirsiz olduğu fakat yatırım ile faiz arasındaki bağlantının ise tartışmasız biçimde negatif yönde olduğu şeklindedir. Keynesyen ve neo-klasik kuramların desteklediği biçimde gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde düşük faiz seviyeleri yatırım harcamaları ile ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Faiz oranlarına, kredi ve mevduata yönelik baskıcı uygulamaların terk edilmeleri şeklinde dar manada tarifi yapılmakta olan finansal liberalizasyonun daha genel bir tarifini yapabilmek mümkündür. Geniş manada finansal liberalizasyon döviz yönünden sınırlandırmaların kısmen ya da tamamıyla kaldırılması, yabancıların yurtiçi finansal sektöre giriş önündeki engellerin kaldırılması, yurtiçinde yaşayan insanların yabancı olan piyasalara girişlerine serbestlik tanınması, finansal faaliyetlerden sağlanmakta olan kazançların üzerinden alınmış vergilerin azaltılmasıdır (Williamson ve Mahar, 2002:9).

Finansal liberalizasyon gelişimini tamamlamış ülkelerin uluslararası mali etkinliklerini ülkelere çekebilmek amacıyla hükümetlerin bankacılık ve mali sistem üstündeki denetim ve engellemeleri ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca regülasyon faaliyetlerinin bir neticesi olarak meydana çıkmaktadır. Ülke ekonomilerinin uluslar arası sermaye hareketlerine açılması süreci mahiyetindedir (Şenses, 2009:87). Finansal serbestleşmenin yatırımların finansmanında yabancı tasarrufların da kullanılmasına olanak sağlayacağı daha yüksek bir büyüme imkanı doğuracağı düşünülmektedir. Fakat büyüme yabancı kaynaklara ne denli fazla dayanırsa ekonomilerin o seviyede dış şoklara karşı daha hassas duruma geleceği bilinmektedir. Bu münasebetle yatırımların mühim bölümünün yurtiçi kaynaklarla finanse edilebilmesi, bunun içine yurtiçi tasarruf oranlarının artırılması, büyümenin sürdürülebilirliği bakımından kritik önemdedir. Diğer yandan “finansal olarak dışa kapalı bir ekonomide ise yatırım ve büyüme potansiyeli yurt içi tasarruf seviyesiyle sınırlıdır. Bu nedenle yüksek tasarruf oranı neo-klasik büyüme modellerinde, yeni bir dinamik dengeye geçiş sürecinde daha yüksek büyüme ile ilişkilendirilirken, endojen büyüme modellerinde kalıcı olarak büyüme oranını artırıcı bir etki olarak görülür (Öz, 2011:1).

Finansal serbestleşme ile beraber sınırlamaların gevşemesi tüketim artışına ve tasarrufların azalmasına yol açabilmektedir. Buna karşın daha yüksek gelirli ülkelerin daha yüksek tasarruf oranına sahip olduğu genel kabul gören bir olgudur” (Seyidoğlu, 2007:72). Finansal reformlar finansal gelişmişlik düzeylerini olumlu yönde etkileyerek uzun vadede de tasarrufları artırabilmektedir. Finansal reformların

kısa vadeli etkileriye reform öncesi dönemlerde hane halklarının krediye erişimlerinin sınırlı olması halinde, tasarruf eğilimlerinin kısa vadede menfi yönde etkilenmesi şeklindedir (Ünsal, 2009:145). “Finansal kısıtların gevşetilmesi orta yaş grubundaki hane halklarının daha fazla tüketim yapmasına yol açıyorsa finansal reformların kısa vadedeki etkisi çok daha güçlü olabilmektedir. Finansal reformlar özellikle emlak piyasalarının genişlemesini beraberinde getirdiği takdirde bu bir servet artışı olarak algılanacak, hane halklarını tüketimi artırmaya sevk edebilecektir. Her iki etki tasarrufların uzun dönem değerlerinin altında kalmasına yol açabilmektedir. Ayrıca finansal serbestleşme ve reformlar beklenen gelir seviyesini artırmakta, kısa dönemli tüketimde patlama meydana getirmekte ve sonuçta tasarruf eğilim ve miktarını azaltabilmektedir” (Parasız, 2007:57).

Finansal liberalizasyonda faiz oranlarının serbest bırakılması ülke içerisinde tasarruf değerlerinin artış göstermesini sağlayarak finansal sistemin derinleşmelerine sebep olmaktadır. Finansal piyasalar derinlik kazandıkça ülkede sabit sermaye yatırımları önem kazanmakta ve büyüme artmaktadır. Böylece yüksek kârlı ve düşük riskli yatırım projelerinin finansmanı kolaylaşarak verimlilik artmaktadır (Kaynak, 2005:122). Finansal sistemi sığ ise gelişmekte olan ülkede denetimsiz olarak finansal serbestleşme politikaları finansal kırılganlığı artırarak kriz zeminini kuvvetlendirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasası serbestleşmişse uluslararası finansal yatırımcılar daha fazla yatırım yapmaktadırlar. Böylelikle finansal serbestleşme gelişmekte olan ekonomilerde kısa vadeli portföy yatırımlarının artış göstermesine sebep olmaktadır. Kısa vadeli sermaye yatırımlarının büyük bir artış göstermesi finansal kırılganlığı artıran ve kriz zeminini kuvvetlendiren bir diğer faktördür (Sever, 2009a:97).

Finansal liberalizasyonun genel biçimde altı değişik noktada yapılmış uygulamaları içerdiği kabul görmektedir. Bunlar (Williamson ve Mahar, 2002:15-16):

- ↯ Kredi denetimlerinin terk edilmeleri,
- ↯ Faiz oranlarının düşürülmeleri,
- ↯ Bankacılık alanlarına veya daha kapsamlı biçimde mali hizmetler endüstrilerine girişin serbestlikleri,

↯ Banka özerklikleri,

↯ Uluslararası sermaye akımlarının serbestleştirilmesi.

Maddeler irdelendiğinde görülüyor ki finansal liberalizasyon sadece yurtiçi ve yurtdışı finansal kurumlarının faaliyetleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmayı vurgulamaz, aynı zamanda yabancı finansal kuruluşlar ve yabancı şahısların yurtiçi finansal sistemlerde faaliyet gösterme özgürlüklerinin artırılması biçiminde uygulamalarda yer bulmuş politikaları da içermiş olduğu görülmektedir. Finansal liberalizasyon ilaveten müşterek uluslararası standartları (Güran, 1999:134).

2.2.1.3.1. İç Finansal Liberalizasyon

Mali serbestleştirme etkinliklerinin ilk basamağı iç mali serbestleşmedir. Mali sistemdeki nominal faiz miktarlarının para piyasasında para arz ve talebine göre belirlenmesine imkan tanınmaktadır (Williamson ve Mahar, 2002:9).

İç mali serbestleşme aşağıdaki ölçütlerin en azından birkaçının serbestleştirilmesidir (Ghosh, 2005:2):

- Mali aktörlere ödenecek faiz ile getiri oranları üstündeki kontrollerin kaldırılması ya da düşürülmesi.

- Kalkınma hizmeti veren bankalarının olağan bankalara dönüşümü ile devletin mali mümessillik hizmetlerini vermemeye başlaması, kamu bankalarının özelleştirilmesi. Söz konusu etkinlik çoğunlukla direkt olarak kredilerin düşürülmesi ve ayrıcalık sahibi alanlara öncelikli olarak ödünç verilmesi bakımından mevcut düzenlemelerin kaldırılması ile birlikte yürütülmektedir.

- Borsaya giriş şartlarının basitleştirilmesi, yeni tahvil ya da hisse senetlerinin ücretlendirilmesinde serbestlik tanınması ve aracı kişilere daha çok serbestlik tanınması gibi uygulamalar.

- Mali aktörlerin taahhütte bulunduğu yatırımlar üstündeki kontrollerin indirgenmesi.

- İşletme ya da mali ajanların ulaşabileceği araç ve fonların sayı ile nicelik bakımından fazlaştırılması.

- Sistemde aktif haldeki yönetim nizamlarının serbestleştirilmesi. Bu sayede geleneksel bankacılık sisteminin riskli hallerde de aracılık görevini yapabilmeleri hedeflenmektedir.

Yurtiçi mali düzenin serbestleştirilmesi başlıca üç stratejiyi içermektedir. Bu stratejilerden birincisi, mevduat faiz oranlarının üstüne konulan tavan ile kredi faiz oranlarına dönük engellemeler olarak uygulanan fiyat sınırlamalarının kaldırılmasıdır. Faiz oranlarının serbestleştirilmesi, bütçe açıklarını finanse etmek üzere önemli bir araç olarak iç borçlanma yoluna gittikleri dikkate alındığında, hükümetlerin finansal sektör üzerindeki etkisinin/kontrolünün azaldığını gösterir. Yurtiçi mali serbestleştirilmenin ikinci bileşeni direkt olarak kredi kontrol mekanizması, mecburi rezervlerin azaltılması ve yabancı para cinsinden mevduatlar bakımından miktar sınırlamalarının kaldırılmasıdır. Kredilere dair miktar engellemelerinin ortadan kaldırılması sermayenin dağılımında düzelmeye; mecburi rezervlerin azaltılması mali aracılık harcamalarını düşürerek krediye ulaşım olanağını yükseltmeye; döviz mevduatlarına ilişkin engellemelerin kaldırılmasıysa kaçakçılık olarak yabancı paraların ülkeye girmesini engelleyerek dövizin resmi olan kanallar vasıtasıyla ülkeye girmesine yol açacaktır. İç mali serbestleştirilmeye ilişkin üçüncü bileşen mali sektöre girişi önleyen etkinliklerin ortadan kaldırılması ve mali sistemin yabancı bankalara açılmasını kapsamaktadır (Parasız, 2007:142-145)

Erdoğan (2002:53), ülkelerin mali serbestleştirilme tecrübelerinden yararlanarak başarılı bir mali serbestleştirilme faaliyeti için beş ön gerekliliğin olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu ön gereklilikler şöyledir;

- Mali ve yasal sınırların birtakım kısımlarını belirterek ticari bankaların mantıklı bir şekilde intizam edilmesi ve denetiminin yapılması,
- Fiyatın devamlı ve uygun bir düzeyde olması,
- Parasal yönden şişirilme ile enflasyondan sakınan devam ettirilebilir bir devlet borçlanmasının gerçekleştirildiği finansal düzen,
- Ticari bankaların rekabetçi tutumları ile kar maksimizasyonu,
- Mali araçlar üstünde ayrıcalık oluşturmayacak bir vergi düzeni.

2.2.1.3.2. Dış Finansal Liberalizasyon

Mali serbestleştirmenin başka bir yönü dış mali serbestleştirmedir. içerisindeki ödemeler envanterinin sermayesinin hesabının kısmen ya da tümünden açılması, yabancı devletlerden borç alınması ve borç verilmesi uygulamalarının serbest olması, çok uluslu işletme ve bankaların daha hızlı hareket etmesine olanak verilmesi gibi uygulamalar bulunmaktadır. Mali serbestleştirilme bu anlamda fon talebinin yükselmesine ilişkin farklı teşvikler ile mali pazarların daha etkin çalışmasına yardım etmektedir. Faiz oranları üzerine konulmuş tavanların ortadan kaldırılması sonucunda bankalar minimum kısıtlamayla daha basit kredi verebilir iken tasarruflar adına da uygun bir ortam oluşur. Dışa açılma aynı zamanda uluslararası mali pazarlara ulaşma kolaylığını sağlayarak rağbet fazlalığının ortadan kaldırılmasına ve pazardaki çok uluslu girişimlerin oluşturacağı rekabet sebebiyle yurtiçi finansal aracı kuruluşların daha etkin çalışmasına götürecektir (Sever, 2009a:67-68).

Dış mali serbestleştirilme içerisinde devletleri sermaye işlemleri hesabı açmaya iten bazı gelişmeler vardır. Bunlardan en mühimi bilgi ve iletişim teknolojisindeki yenileşmeler sayesinde mali işlemlerin artık dünya çapında gerçekleştirilebilmesidir. Ülkeleri dış mali serbestleşmeye sevk eden başka faktörler vardır (Williamson ve Mahar, 2002:79-80):

- Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin sermaye işlemleri hesabı üstündeki yasal engellemelerin ortadan kaldırılması,
- Gelişmiş ülkelerde makroekonomik ile siyasi reformların fazla miktarda ticari borçlanma enstrümanı oluşturması,
- Uluslararası mali işlemler yardımıyla artış gösteren çok taraflı ticaretin, finansal bakımdan vade riski ile ticari risk meydana getirmesi,
- Uluslararası yatırımcılara risklerini swap, opsiyon ve future sözleşmeleri gibi türev mali araç miktarındaki çeşitlenmenin dağıtma olanağı vermesi.

Döviz kuru sisteminde değişme ve cari işlemler hesabı serbestleştirilmesi sonrasında sermaye işlemleri hesabının liberalizasyonunu içeren dış mali serbestleştirme şu yenilikleri doğurabilir (Ghosh, 2005:3):

- *Yabancı devletlerin borç veya hisse senedi piyasası aracılığıyla milli mali varlıkların sahibi olma hakkının serbestleşmesi.* Söz konusu durum ülke içi şirketlerin devletin *verdiği* garanti ve devletin denetlemesi olmaksızın dış dünyadan borçlanma hususunda daha çok olanağa sahip olmalarıyla alakalıdır.

- *Ülke içinde yaşamını sürdüren iktisadi aktörlerin yabancı mali varlık sahibi olmalarına izin verilmesi.* Bu özgürlük ülke vatandaşlarının kriz döneminde ülke dışına sermaye çıkarmalarını basitleştirmesi olup serbestleştirmenin bir sonraki adımıdır.

- *Milli ekonomi içerisinde yabancı paranın mevcut olması ve yabancı para üstünden ticaretin gerçekleşmesine imkân tanınması.* Bu tarz bir işlem dış mali serbestleştirilmenin en geniş boyutu konumundadır.

Birtakım ekonomistlerce serbestleştirmenin sadece sermaye işlemlerine dönük kontrollere son verilmesi vurgulanması önemli bir hususu ortaya çıkarır. Bu, sermaye işlemlerine dair kontrollerin liberalizasyonu ile ülke içi mali sektör serbestleştirilmesinin birlikte olduğudur. Serbestleşme bakımından söz konusu birliktelik ancak sermaye kontrolü uygulayan ülkeyi koruyan ve düzenlenmiş (regüle edilmiş) varsa ortaya çıkabilecektir. Ülke içi mali sistemin serbestleştirilmesi ya önemli otoritelerce sermayenin kontrollerini ortadan kaldırmak amacı ile atılacak gönüllü bir adım veya sermaye hesabı serbestleştirilmesinin bir neticesi olabilir (Bacchetta, 1992:466).

Gelişmemiş ülke finansal sektörlerinin gelişmiş ülke mali sistemine uyum sağlaması mali kesimi serbestleştirmeyi hedefleyen birtakım politikalar vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Serbestleştirilmede hedef mali etkinlik ve tasarruf artışı sayesinde iktisadi devamlılık ve gelişmenin gerçekleştirilmesidir (Berber, 2004:56). Bu anlamda sermaye işlemleri liberalizasyonu ile beraber ayrıcalıklı olarak ülke içi mali sistemin uluslararası mali sistem ile uyumu gerçekleşmektedir (Bacchetta, 1992:465). Bu gelişme ile beraber yabancı bankaların milli mali sisteme girişine ilişkin bir maninin olmayışı birçok yönden iktisadi büyümeye yardım edecektir. Birincisi yabancı bankaların kendi devletlerinde kullandığı uluslararası ölçütleri hizmet vermeye başlayacakları ülkeye taşıyarak bunların tanıtımını yapmasıdır.

Zaman ile bu ölçütler yerli bankalar tarafından da uygulamaya sokulacak ve böylece ülke içi mali sistemin etkinliği artacaktır (de Swaan, 1999:168).

Uluslararası sermaye hareketliliği ayrıca tasarruf kısıtlaması içerisindeki ülkelere yurt içi üretken yatırımlarını yabancı kaynaklar yoluyla finanse etme olanağı verir. Diğer taraftan yabancılara portföy çeşitlerini arttırma, riski ortadan kaldırma, günümüz ve ileriki zamanda tüketim ile harcama seçimleri arasında tercih yapma olanağı sağlayacaktır. Böylece kazanımının düşük olduğu zamanda borç alarak fazla olduğu zaman geri ödeme olanağını bulan hane halkı ve ülkeler, tüketim düzleştirmesi olanağına sahip olur. Bu durum iktisadi aktörlerin konjonktürel dalgalanmalardan minimum seviyede zarar görmesine imkan sağlar (Williamson ve Mahar, 2002:85). Ayrıca İşletmeler de ülke içindeki maliyetin beklenmedik artışlarına karşın kendilerini korumuş olacaktırlar. Sermaye hareketliliğinin bulunduğu bir ortamda yatırımcı kişilerin risk ile getiri miktarlarını dengeleyebilmeleri sonucunda fazla getiri miktarlarının toplam yatırım ve tasarrufu destekleyerek iktisadi gelişmeye yardım edeceği beklenir (Ünsal, 2009:147).

Gelişmekte olan ülkelerin dış mali serbestleştirmeyle iktisadi devamlılık ve gelişme hedeflerini gerçekleştirebilecekleri düşünülmesine rağmen ampirik çalışmalar realitenin farklı olduğunu göstermektedir: Gelişmekte olan ülkelerde finansal liberalizasyon süreci sonrasında kısa vadeli sermaye işlemleri, yükselen mali istikrarsızlık ve bütün bunlar neticesinde mali krizler gerçekleşmiştir. Bilhassa Demirci- Kunt ve Detragiache (1998) ile Kaminsky ve Reinhart (1999) tarafından yapılmış araştırmalarda mali serbestleştirilmenin mali sektörün ilerlemesine engel olarak bankacılık sisteminde kırılabilirliği artırdığı vurgulanmıştır.

Geçmişten günümüze dek gerçekleştirilen mali serbestleştirilme faaliyetleri sermaye hesabının serbestleştirilmesi ve ülke içi mali sektördeki problemlerin çözülmesi şeklinde ayrıştırılabilecek iki unsurdan oluşmaktadır. Etkili bir mali sistemde sermaye hesabı serbestleştirilmesi başlangıçta yurt içi faiz oranı uluslararası piyasalardaki faiz oranından düşük olduğu müddetçe ülkeden sermaye çıkışına sebep olacaktır. Ülke içindeki faiz oranının dünyadaki faiz oranından fazla olduğu koşullarda ise ülkeye sermaye girişi gerçekleşecektir (Bacchetta, 1992:468). Fakat gelişmekte olan tecrübelerine bakıldığında bu ülkelerin çok büyük miktarda yabancı

sermaye çekebildiklerini ve söz konusu sermayenin gelişme üstünde etkili olduğunu destekler bir kanıt yoktur (Krugman, 1993: 22). 1990'lı yıllarda Asya ile Meksika krizlerinde ülkeye gelen yüksek miktardaki yabancı sermayenin birden ülkeden kaçtığı, böyle bir durumun gelişmişlik düzeyi yüksek ekonomilerde bile önemli zararlara sebep olacağı anlaşılmıştır.

Mali serbestleştirilme tartışmalarının yoğunlaştığı başlıca kısımlardan biri sermayenin hareketliliği ile uluslararası mali entegrasyonun iktisadî istikrar açısından rolüdür. İktisadî /ekonomik istikrarsızlığa götüren bazı unsurlar sağlam bir uluslararası finansal sistem kurulmasını zorlaştırır. Sermaye hesabı serbestleştirmesinin oluşturduğu risk, serbestleştirilmenin düzgün bir reform sıralaması ile gerçekleştirilmediği durumlarda ekonomi için önemli bir istikrarsızlık faktörüdür (Parasız, 2007:78). Makroekonomik istikrarsızlığın var olduğu bir durumda mali piyasaların derinleşmesini tamamlamadan dış pazara açılması ilk olarak sermaye akımında dengesizliğe sebep olacaktır. Makroekonomik istikrarsızlık sonuçta ülkeye yabancı sermaye girişinin uluslararası mali işlemlere izin verilmemesine değin ulaşan bir dizi tedbirleri gündeme getirecektir (McLean ve Shrestha, 2002:2).

Mali serbestleştirilmenin ekonomi yönetiminin para stratejisi üstündeki kontrolünü düşürdüğü, bankaları önceden olan yatırım hesaplarından faiz ödemeyi zorunlu bıraktığı açıktır. Mishkin mali serbestleştirilmeni negatif etkileri dolayısı ile bir risk olarak görülmesinin gerekli olduğunu, bunun tersine mali serbestleştirilmenin en verimli mevduat olanaklarına kaynak olmasına adına mali piyasaların etkili bir biçimde etkinlik göstermesinin büyük önem sahibi olduğunu belirtmektedir. Mishkin'e göre serbestleştirilme özenli bir şekilde uygulanmalıdır ve gerekli bankacılık düzenlemeleri ile denetimin serbestleştirilme girişiminden evvel olmalıdır (Mishkin, 1999: 1531).

2.2.2. Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme

Son yüzyılda pek çok zengin ülke piyasa ekonomisine yönelmesiyle beraber fakir olan ülkeler de çoğu geleneksel fikirlerini terk etmiş, sosyal-sivil hareketleri, ekonomik-politik rasyonellik ve etkinliği geliştirmeye çalışmıştır (Karluk, 2003:58). Liberal politikaların ekonomik büyüme üzerine etkileri konusunda oldukça fazla

çalışma yapılmıştır. Bazısında olumlu etkilerden bazısında ise olumsuz etkilerden söz edilmektedir. Kasper'e göre liberal iktisadi reformlar ve temel iktisadi özgürlükler her zaman iktisadi büyümeyi hızlandırmakta; bunun yanında istihdamı artırmakta, fakirliği azaltmakta ve birçok sosyal alanı geliştirmektedir. "Dünya Ekonomik Özgürlüğü" raporunda ekonomik özgürlüğün yüksek yaşam standartları, yüksek iş yaratma, düşük fakirlik ve ortalama insan ömründe artışla da ilişkili olduğu görülmektedir (Kasper, 2007:166-169).

Ekonomik liberalleşme evrensel seviyede serbest pazar ekonomisine geçişi bütün ülkelerin dünya piyasasıyla kaynaşmasını, mal, hizmet ve sermayenin hareketliliğinin liberalizasyonunun ve küreselleşmeyi ifade etmektedir (Başkaya, 2010:73) Bu çerçevede dış ticaret politikalarında korumacı unsurlar azaltılmakta, paraların konvertibl olması sağlanmakta, ekonomide devletin rolü azaltılıpözelleştirmeler yapılmakta finansal serbestleşme yoluna gidilmekte ve doğrudan yabancı yatırımlar teşvik edilmektedir. Böylece serbest piyasa ekonomisi temel itici gücün kâr kabul edildiği bir çerçevede benimsenmeye çalışılmaktadır (Berber, 2004:102).

Klasik ve neoklasik iktisatçılar dış ticaretin ülke kalkınmasına önemli bir katkı sağladığını belirtmişlerdir. Dış ticaret sadece etkin bir verimlilik aracı değil, aynı zamanda büyümenin motorudur. Bir ekonomi ne kadar dışa açıksa o kadar büyük bir yayılma etkisi ortaya çıkacak ve daha hızlı büyüyecektir (Wu, 2004:593). Neo-klasik modelin bu varsayımı çerçevesinde finansal liberalizasyonun sermayenin bol gelişmiş ülkelere kıt ve getirisinin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelere doğru hareket etmesi, yurtiçi tasarruflar için tamamlayıcı bir kaynak olacak, böylece yurtiçi yatırımlarla birlikte ekonomik büyüme seviyesi yükselecektir (Henry, 2007:887-888).

Williamson ve Mahar (2002:114) finansal liberalizasyonun spekülasyon yönlü büyümeye, riskli yatırımlara, kırılgan bir finansal yapıya ve liberalizasyonun olmadığı durumdakine kıyasla reel sektörde daha düşük bir büyümeye neden olacağını iddia etmiştir. İç finansal liberalizasyonda kırılganlığa yol açan ilk uyarıcı mali sektörde devlet müdahalesinin azalmasıdır. Arz tarafında aşırı optimistik beklentiler ve yoğun talep tarafında ise yüksek faizler ve getiri oranları yatırımların

fiziksel yatırımlardan finansal alana kaymasını getirir. Yüksek faiz oranları yalnızca yüksek getirili ve riskli projelerde değerlendirilirken rekabet ortamında kısa vadeli yatırımlara yönelme olur. Bu durumdan uzun vadeli yatırımlar ve dolayısıyla ekonomik büyüme olumsuz etkilenecektir.

Finansal liberalizasyonun iç ve dış olmak üzere iki ekseni olduğu düşünülebilir. Bu münasebetle ödemeler bilançosu ana kalemlerinden sermaye işlemleri hesabının serbestleştirilmesiyle ülkenin yabancı finansal sistemler ile bağı güçlenecek ve bundan ekonomik büyüme olumlu etkilenecektir (Hiç, 1994:63). Finansal liberalizasyon sonrası yabancı sermaye kendine en yüksek getiriyi sağlayan piyasalar arayışı içine girecek sermayenin kıt ve getirisinin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelere doğru hareket ederek bu ülkelerde kaynak miktarını artıracaktır (Kaynak, 2007:133). Riskin global ölçekte dağılımı sonucu sermaye maliyetindeki azalış, ülkede yatırım hacmini genişletirken teknoloji transferi etkinlik ve verimlilik artışı aracılığıyla ekonomik büyümenin sağlanmasına hizmet edecektir. Ayrıca finansal sistemin gelişmişliği ve yeni finansal araçların kullanımı rekabete ve kalite yükselişine katkıda bulunacaktır. Küreselleşmenin yaşandığı gelişmekte olan ülkeler ticaretlerini artırıp dış ticaret tarifelerini azaltarak zengin ülkelerin büyüme oranlarını yakalamaya başlamışlardır.

Büyüme oranlarındaki artış yoksulların gelirlerinde giderek artışa neden olmuştur. Kişisel araştırmalar ve ülkeler arası karşılaştırmalar küreselleşmenin büyümeyi hızlandırdığını ve fakir ülkelerde yoksulluğu azalttığını göstermiştir. Uluslararası ticarete açıklık kalkınmayı hızlandırmıştır (Dollar ve Kraay, 2004:22). Büyümenin hızlandırılması ile uluslararası ticaret hacmindeki artışlar arasında kurulan ilişkiler kapsamında ihracatın büyümeye etkisi dört boyutta incelenmektedir (Türker, 2007:94-96):

- İhracat toplam talebin unsurlarından biri olmaktadır. İhracatta artış toplam ürünün bir tamamlayıcısı olarak ürün artışında bir katalizör şeklinde değerlendirilebilir. Yerli ürünlere yönelik artan dış talep, ihraç edilebilir sektörde üretim, gelir ve istihdam seviyesinin artmasına neden olur.

- İhracattaki artış etkin kaynak tahsisi, daha büyük kapasite kullanımı, ölçek ekonomilerinden faydalanma, dış pazarda rekabetten dolayı teknolojik iyileşmelerin uyarılması gibi dolaylı olarak çeşitli yollarla büyümeyi etkileyebilir.

- Net ihracat artışı döviz kazandırmaktadır. Genişletilmiş ihracat sermaye malları ve ara mal ithalatı için döviz sağlar, sermaye oluşumu artar ve ürün artışı teşvik edilir. Böylece, yatırım ve büyüme için gerekli mali kaynaklar sağlanmaktadır.

- Dördüncü boyut özellikle mamul malların ihracatındaki artışların teknik gelişmelere yaptığı katkıyla ilişkilidir.

Dışa açıklık ve büyüme arasındaki güçlü bir ilişki gelişmiş ve gelişmekte olan her ülkeyi kapsar. Gelişmekte olan ülke grupları arasında açık ekonomiler yılda % 4,49 ve kapalı ekonomiler ise % 0,69 büyümüştür. Gelişmiş ülkelerde açık ekonomiler % 2,29; kapalı ekonomiler ise % 0,74 büyümüştür. Chang, List'in "merdiveni itmeye" dair tarihi olaylarla ilgili bu görüşünü haklı görmüştür. ABD, İkinci Dünya Savaşı ardından sınai üstünlüğü kazandıktan sonra on dokuzuncu yüzyıl Britanya'sından farklı davranmamış, kendi üstünlüğünü sıkı korumacılığı milliyetçi emellerle kullanarak elde etmiş serbest ticaret savunuculuğuna soyunmuştur (Chang, 2004:22).

Korunmuş piyasalara dönük üretimde bulunan, rekabet ortamından uzak sanayi kesimi dış ticaretin liberalleşmesi sonucunda uluslararası rekabet ortamına çekilecektir. Uluslararası rekabete açılan sanayinin, korumacılık ile bozulan nispi fiyatların yanlış yönlendirilmesi ile alınan verimsiz yatırım ve üretim tercihleri terk edilecektir. Böylece optimum ölçeğin altında üretim yapan az sayıda firmanın bulunduğu piyasa yapısı yerine, kaynakların ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanlarda yoğunlaşması ile bu piyasalarda optimum ölçekte çalışan çok sayıda firmanın yer aldığı bir yapıya ulaşılacağı ve büyümenin hızlanacağı umulmaktadır (Doğruel ve Doğruel, 2003:23).

Dışa açık büyüme sürecinde istikrar ve süreklilik için ekonominin rekabet gücünün uluslararası piyasaların rekabet ortamına uygun olması gerekir. İhracatçıların dış piyasalarda rekabetlerini kolaylaştırmak için (Çelebi, 1991: 23):

- Piyasalarda esnek ve gerçekçi bir döviz kuru işleyişi sağlıklı ve istikrarlı biçimde çalışmalıdır.
- Girdi ve çıktılarının serbest ticareti sağlanmalıdır. Korumacılık azaltılmalıdır.
- Rekabetçi bir finansman ve para piyasası oluşturulmalıdır.
- İç vergilendirme sistemi, rekabet edilen ülkelerin sistemine uygun olmalıdır.

Özgüven (1988:36)'e göre, daha fazla dışa açık şekilde büyüyen ekonomiler ticareti ve yabancı yatırım rejimini kısıtlayıcı ülkelerden daima daha başarılıdır. Dış ticareti geliştirmeye yönelik politikalar ekonomik büyümeyi ve gelişmekte olan ülkelerde yakınsamayı teşvik eden önemli faktörler arasındadır. Bu yaklaşım ekonomistler arasında yaygındır. Rodrik'e göre (2000:78) dünya ekonomisinde entegrasyon ülkeler için büyümeyi sağlamada en iyi yoldur. Ancak, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin başarılı örnekleri olarak Güney Kore ve Brezilya gibi ülkeler dahil olmak üzere bu politikalar yoğun devlet müdahalesi ile yürütülmüştür.

Toplam büyüme performansı için ithalattaki artış ve GSYİH içinde ihracatın payı önemlidir (Thirwall, 2002:62). Walther (2002:89)'a göre uzun vadede liberal uluslararası ticaret büyümenin kaynağıdır. Ticari liberalizasyon genellikle bir ekonomiyle dünya sisteminin ekonomik entegrasyonunda genel reform planının sadece bir parçasıdır. Ticari liberalizasyon ekonomi ve dünya sistemi üzerinde sadece doğrudan bir kuvvetli bağlantı kurmaz, aynı zamanda etkin hükümet güçleri uluslararası rekabetin baskısı altındaki reform programının diğer birimlerine yönelik sùrette harekete geçer. 1980'lerde ekonomistler fakir ülkelere, ticaret engellerinin kaldırılması ve dış rekabete uluslararası ticaretin açılmasını kapsayan reformları esas alan piyasa temelli kalkınma stratejilerini tavsiye etmişlerdir.

Latin Amerika Ekonomi Komisyonu (ECLA) bile korumacı politikaların karşısında olmuş ve dışa açık politikaları savunmuştur. Dünya Bankası, IMF ve diğer çok taraflı kuruluşlar, ülkelere rutin malî yardımları yapmak için dahi dışa açılmayı ve ticari liberalizasyonu şart koşmuşlardır (Edwards, 1993:1359). Bu kuruluşlar gelişmekte olan ülkeler için özelleştirmeyi artırmak, yabancı sermayeyi teşvik etmek, özel sektör

üzerindeki baskıları gevşetmek, yerel ürünlerin uluslararası piyasalarda rekabet gücü artsın diye ulusal parayı devalüe etmek gibi bir dizi yapısal tedbirleri sunmuşlardır.

Birinci Dünya Savaşı ve ardından yaşanan büyük kriz ülkelerin gelişmişlikleri açısından farklı etkilere sebep olmuştur. Savaş döneminde savaştan uzak kalan Latin Amerika başta olmak üzere bazı sömürgelerin ve dominyonların kazanç sağladıkları söylenebilir. Savaşa girenlerin besin maddesi, hammadde ve araç gereç ihtiyacı, bu yörelere yönelik talebin artmasına ve sanayileşmenin başlamasına neden olmuştur. Savaş döneminde elde edilen gelir sayesinde iç tasarruf hacminin gelişmesi yerel sanayinin finanse edilmesini sağlamıştır. 1929 krizine bağlı olarak dış ticarete beliren tıkanıklıklar bu ülkelerin büyük bölümünün ithalat kapasitesini önemli ölçüde kısmıştır. Bu gelişme daha önce ithal edilen ürünlerin ülke içinde üretilmesi için gerekli ve uygun zemini oluşturmuştur. Nitekim ithal ikamesine dayalı sanayileşmenin temelleri gerek Latin Amerika'da, gerekse Türkiye'de bu dönemde atılmış ve sanayileşme gelişmeye başlamıştır (Sönmez, 1998:78).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Ekonomi üzerindeki liberalizasyonun tesiri bilhassa son yarım yüzyılda ehemmiyet kazanmış olan bir konudur. Bilhassa serbest ticaretin ekonomik gelişmeyi hızlandırdığı savı, literatürde umumi olarak kabul görmüş bir düşüncedir. Bununla beraber, sınırlı sayıda da olsa serbest ticaret ve ekonomik gelişme arasında bağlantı olmadığı neticesine ulaşan araştırmalar vardır. Bu anlamda, ekonomik liberalizasyonun belirleyicisi olarak dış ticaretin milli gelir içerisindeki payının artmasıyla beraber ekonomilerin daha yüksek ve istikrarlı bir gelişme trendi yakaladığı, ekonomik gelişmede ihracatın lokomotif rol oynadığı pek çok araştırmada ifade edilmiştir.

Ülkeler daha hızlı bir şekilde kalkınmak maksadıyla ekonominin hemen her alanında serbestleşmeye yönelmişlerdir. Bununla beraber ekonomik liberalleşme hareketleri bilhassa dış ticaret ile finans alanında yoğunluk kazanmıştır. Sebebi, küreselleşmenin bir neticesi olarak ülkelerin birbirleriyle bu sektörlerde daha çok etkileşim içerisinde olmalarıdır. İlaveten iletişim ve bilgi teknolojilerindeki ilerlemeler ülkelerin ticari ve finansal alandaki rekabetlerini artırmış, böylelikle liberal politikalar yaygınlaşmıştır (Saygılı, 2001:167).

3.1. Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar: Literatür Taraması

Latin Amerika ülkelerinde liberalizasyon üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bilhassa finansal liberalizasyon, belirli aralıklarla meydana gelen krizler, kalkınma ve gelişme oluşumları bu tür araştırmaların başlıca başlıkları olmuştur. Bazı çalışmalarda ticari liberalizasyon ve dışa açık gelişme mevzusunda Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye arasında çeşitli mukayeseler yapılmıştır.

İhracat ve gelişme arasındaki bağlantıyla alakalı araştırmalar umumi olarak 1960'lı yıllarda başlamıştır. Bilhassa ihracat-gelişme ilişkisi II. Dünya Savaşı sonrasında kalkınma iktisatçılarının sık surette başvurdukları teorik bir temel haline gelmiştir. 1960 ile 1970'li yıllarda Haberler ve Kravis gibi neo-klasik iktisatçıların, “serbest ticaretin ekonomik gelişmenin motoru mu yoksa yardımcısı mı olduğu” biçimindeki münakaşaları kuramı besleyen kaynaklar olmuştur (Giles ve Williams,1999:2).

Yapılan araştırmalarda bulguların güvenilirliği, liberalizasyon göstergelerinin daha özel olması, ilişkilerde koşulluluk derecesi, dolayısıyla tutumda hipotez testlerinin alınması ehemmiyetli olmaktadır (Kneller, Morgan ve Kanchanahatakij, 2008:702). Bulgu kaliteleriyle alakalı birtakım kaygılar olduğu için açıklık ve gelişme üzerine daha yaratıcı ampirik metotlara başvurulmaktadır. Bu metotlar:

- Alternatif açıklık göstergeleri,
- Açıklık ölülerini daha yaygın alanlara uygulayıp testlerle sağlamlaştırmak,
- Liberal ve liberal olmayan ülke grupları arasında yakınsama deneyimlerinin mukayese edilmesi.

1960'lı yıllardan başlayarak genellikle yatay kesit veya zaman serisi bulguları kullanılarak basit regresyon stratejileriyle ihracatın gelişme üzerindeki rolü veya ihracat yönlü gelişme hipotezi araştırılmaya çalışılmıştır. Bu zamana değin yapılan uygulamalı araştırmalarda başlangıçta basit regresyon metoduyla ihracat-ekonomik gelişme arasındaki korelasyon bağlantısını irdelemekle yetinilirken daha sonraları üretim fonksiyonuna dayalı olarak iki değişken arasındaki bağlantı incelenmiştir. 1980'lerin ortalarından başlayarak nedensellik testleriyle iki değişken arasındaki bağlantının yönünün değişik boyutları incelenmiştir. Birbirini tamamlayıcı olan söz konusu araştırmaların temel ortak noktası, ihracat ile ekonomik gelişme arasında oldukça kuvvetli bir bağlantının olduğu neticesine ulaşmış olmalarıdır (Yapraklı, 2007:100-101).

İhracatın gelişme üzerine tesirleri hakkında Haring & Humphrey (1964), Emery (1967), Balassa (1978), Williamson (1978), Krueger (1987), Salvatore (1983), Dollar (1992), Greenaway ve diğerleri (1997) istatistiki olarak anlamlı ve pozitif neticeler elde etmişlerdir. Buna ilaveten, Feder (1982), Kavoussi (1984), Chow (1987), Domac ve Bahmani-Oskooee (1995), Zengin ve Terzi (1995), Edwards (1998), Frankel ve Romer (1999), Ay vd. (2004), Kösekahyaoğlu ve şentürk (2006), Kurt ve Berber (2008) gibi çalışmalarda serbest ticaret ile ekonomik gelişme arasında pozitif bağlantı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bunun aksine Jung ve Marshall (1985), Levine ve Renelt (1992), Sachs ve Warner (1995), Shan ve Sun (1998), Tuncer (2002) gibi çalışmalar ise serbest ticaret ve ekonomik gelişme arasında bağlantı bulamamışlardır. Syron ve Walsh (1968) ile Heller ve Porter (1978) serbest ticaret ve gelişme arasındaki bağlantının pozitif olduğunu ortaya koymakla beraber, söz konusu bağlantının gelişmiş veya kişi başına düşen gelir düzeyi yüksek ülkelerde daha kuvvetli olduğu görüşünü savunmuşlardır. Michaely'in (1977) yapmış olduğu tahlilde kişi başına düşen gelir düzeyi daha yüksek ve gelişmekte olan ülkeler için pozitif ilişki, fakat kişi başına gelir düzeyi daha düşük ve gelişmekte olan ülkeler için negatif bir ilişkinin olduğunu kaydetmiştir.

Balassa (1984) 28 gelişen ülke ekonomisi üzerinde 1963-1982 dönemi için yaptığı araştırmada içe dönük ve devlet müdahalesine daha çok yer veren ve dışa dönük olup piyasa işlevi daha çok olan ekonomilerin bu zamanlar süresince ortaya koyduğu performansı irdelemiştir. 1963-1973 alt döneminde dışa dönük yeni sanayileşen ülkelerin ortalama gelişme hızı 7,1 iken, içe dönük yeni sanayileşen ülkelerin ortalaması 6,9 olmuştur. 1973-79 ve 1976-79 için sırasıyla ilk grup için 7,3 ve 9,0 iken, ikinci grup için 5,1 ve 4,9'dur. 1979-82 alt dönemlerinde bu gruplar için oranlar, sırasıyla 2,4 ve 1,4 olmuştur (Balassa, 1984:968).

Rodriguez ve Rodrik (2000) ticari engeller ile ekonomik gelişme arasındaki bağlantılarla alakalı ehemmiyetli güncel araştırmaları irdelemişlerdir. 1975 ve 1994 yılları için yapmış oldukları yatay kesit analizinde gelişme ile açıklık arasında çok küçük bir bağlantı tespit etmişlerdir.

Abraham ve Lewis araştırmalarında insan haklarının, politik ve ekonomik özgürlüklerin gelişme ile bağlantısı üzerinde çalışmışlardır. Özgürlüklerinin gelişmeyi geliştiren mühim öğeler arasında olduğunu vurgulamışlardır.

Fakat özgürlük değişkenleri ülkeler arası gelişme farklarına tesir eden etkenlerin bir bölümünü açıklayamamışlardır (Abraham ve Lewis, 1998:274-275).

Haan ve Siermann, 1995 yılında neşredilen araştırmalarında Freedom House'un endeksi yerine alternatif bir ölçü kullanarak politik rejim değişimine yönelik bir değişken seti ortaya koymuşlardır. 97'si OECD dışı ve 13 OECD ülkesi olmak üzere

toplam 110 ülkenin yer aldığı bu araştırmada, politik rejim ile ekonomik gelişme arasında doğrudan bir bağlantıya rastlanılmamıştır (Haan ve Sierman, 1995:186).

Bahmani-Oskooee ve Domac (1995), Türkiye’de 1980 akabinde yaşanan ihracat artışı ile ekonomik gelişme arasındaki bağlantıyı araştıran bir çözümleme yapmışlardır. 1923 ile 1990 arasındaki verilerle yapılmış olan bu araştırmanın sonuçlarına göre ihracat artışı ile ekonomik gelişme arasında uzun süreli bir bağlantı olduğu meydana çıkmıştır. İhracat ile ekonomik gelişme arasında çift yönlü bir etkileşim vardır. Kısacası ihracat artışı ekonomik gelişme artışını beraberinde getirdiği gibi, ekonomik gelişme de ihracatı körüklemektedir. Erdoğan (2006) ise, yaptığı çözümlemede ülkemizde 1993-2004 dönemi için ihracat ve gelişmeyi karşılıklı olarak birbirinin sebebi olmadığını, 1980-2004 dönemi için ise ihracat ve gelişmenin karşılıklı surette birbirlerinin sebebi olduğunu ortaya koymuştur.

Barro, 1997 yılında yaptığı araştırmasında serbest piyasanın ve mülkiyet haklarının muhafaza edilmesinin ekonomik gelişmeyi artırdığı görüşünü destekleyen ampirik veriler ortaya koymuştur (Barro, 1997:49-54). Araştırmada politik hakların gelişme üzerine tesirinin zayıf olduğu, fakat etkisinin doğrusal olmadığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Düşük politik haklar düzeyinde bu hakların yaygınlaştırılmasının ekonomik gelişmeyi yükselttiği, ülke ortalama bir demokrasi seviyesine ulaştığında ise politik haklarda bir yükselmenin gelişmeyi zayıflattığını gözlemlemişlerdir. Buna ilaveten demokrasinin gelişme üzerine zayıf etkisine karşın, ekonomik refah yükselişinin ülkenin demokrasi düzeyi üzerinde kuvvetli bir pozitif etkiye sahip olduğunu gözlemlemişlerdir. Bu bulguyu Barro katı diktatörlüklerde özgürlüklerde en küçük artışın devletin suiistimallerini kısıtlayarak gelişmeye katkı sunacağı şeklinde yorumlamıştır. Fakat belli bir politik özgürlük seviyesine erişildikten sonra daha çok artış, kaynakların tekrardan dağılımına neden olduğu ve gelişmenin yavaşladığı neticesine ulaşmıştır (Barro, 1997:120-141).

İslam, ekonomik bağımsızlığın gelişme ve kişi başına düşen gelir üzerine tesirini irdelemiştir. Araştırmada ekonomik kısıtlamalar arttığında düşük gelirli ülkelerde kişi başına düşen milli gelirin azaldığı, fakat orta ve yüksek seviyeli ülkelerde gelir düzeyinde bir değişim olmadığı ortaya konulmuştur. Ekonomik sınırlamalarda bir artış yüksek gelirli ülkelerde gelişme oranını düşürürken, orta ve düşük gelir

seviyesine sahip ülkelerin gelişme oranlarının bundan etkilenmediği neticesine ulaşmışlardır. İlaveten, kişi başına düşen milli gelirden bir gelişmenin ekonomik kısıtlamaların düşmesi ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir (Islam, 1996:596-597).

Farr, Lord ve Wolfenbarger araştırmalarında ekonomik özgürlükten refaha doğru ilerleyen bir Granger nedensellik ilişkisi olduğunu belirtirken ekonomik özgürlükler ile politik özgürlükler arasında nedensellik olmadığına vurgu yapmışlardır. Buna ilaveten ekonomik refah ekonomik özgürlüğün sebebi iken ekonomik gelişme ile politik özgürlükler arasında nedensellik tespit edememişlerdir (Farr, Lord ve Wolfenbarger, 1998:247-253)

Pelaez (2009), 103 ülkenin 2007 yılına ait ekonomik liberalizasyon indekslerini kullanarak mukayeseli bir araştırma yapmıştır. Yazar ülkeleri “serbest”, “tamamen serbest”, “İslam ülkeleri”, “Latin Amerika ülkeleri” ve “AB’ye üye olan son ülkeler” olmak üzere beş gruba ayırmıştır. Çözümleme ekonomik liberalizasyonla alakalı 10 değişik değişken için ayrı ayrı ve umumi olarak yapılmıştır. Uygulama neticesinde, İslam ülkeleri grubunun başka ülke gruplarına nazaran ekonomik serbestliği en düşük ülke grubu olduğu ve ekonomik serbestliğin son senelerde İslam ülkeleri grubunda giderek daha da düştüğü ortaya konulmuştur. Bununla beraber İslam ülkeleri ile Latin Amerika ülkelerinin benzer özelliklere sahip olduğu neticesine ulaşılmıştır.

Pitlik, 2002 yılında 82 ülkeden meydana gelen bir kesit bulgu seti ile ekonomik liberalizasyonun ekonomik gelişme üzerine etkisini irdelemiştir. Netice olarak gelişme üzerinde ekonomik bağımsızlık düzeyinin değil, ekonomik bağımsızlığın ve politikaların ehemmiyetli olduğunu belirtmiştir. Ekonomik bağımsızlığın artışı yüksek istikrarsızlık gösteriyorsa gelişme yavaş olur. Pitlik araştırmasında ekonomik bağımsızlık daha istikrarlı bir yükselme gösteriyorsa gelişme performansının yüksek olduğunu; fakat istikrarsızlık yüksekse gelişme performansının ağır olacağını vurgulamıştır (Pitlik, 2002:75).

Greenaway, Morgan ve Wright (1997), 1980-1990’larda gelir düzeyi düşük ülkelerde kısa dönemde ticari liberalizasyonun gelişmeye neden olduğunu belirtmiştir. Ancak gelişmişlik düzeyi az olan ülke nüfusu içinde en fakir kısım üzerindeki ticari açıklığın etkisi belli olmamaktadır. Sach ve Warner dışa açıklık ve ticari

liberalizasyon ölçümlerinde nüfusun %40'ı fakir olan az gelişmiş ülkelerde gelişmeyle gelir arasında negatif bağlantı bulmuşlardır. Yüksek gelir grubu olan ülkelerde ise pozitif bağlantı olduğunu ifade ederler. Dolar ve Kraay'ın (2004:26) gelişmeyi yükseltici politikaların ortalama gelir üzerindeki tesirlerini irdeledikleri araştırmaya göre fakir kesimin gelirlerinin gelişme orantısı ile kişi başına düşen milli gelirlerin gelişme oranı arasında birebir bağlantı vardır.

Knight ve diğerleri (1993), 98 ülke için 1960-1985 yıllarını kapsayan bir ampirik araştırma ortaya koymuşlardır. Araştırmada yatay-kesit bulgular yerine, zaman serisi çözümlmelerine dayanarak ülkeler arasında yakınsamanın olup olmadığını incelemişlerdir. Araştırmanın çarpıcı neticelerinden biri, fiziki sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkeler için üretime katkısının daha az olduğudur. Bu neticeyi yorumlayan yazarlar gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye stokunun azlığı, sosyal altyapının kifayetsizliği ve serbest dış ticaret önünde yüksek engellerin bulunmasını olası sebepler olarak vurgulamışlardır. Bununla beraber liberal dış ticaret politikalarını takip eden ve sağlam bir sosyal altyapısı olan ülkelerin, mevcut kaynaklarını daha dinamik kullanarak yüksek üretim seviyesine ulaşabileceğini iddia etmişlerdir. Nitekim aynı araştırmanın neticelerine göre liberal dış ticaret politikası ve sosyal altyapı birer değişken olarak modele dâhil edildiği durumda beşeri ve fiziki sermayenin ekonomik gelişme üzerindeki tesirinde mühim bir artış görülmektedir.

Michaely'in (1977) yapmış olduğu analizde ihracattaki artışın ekonomik gelişmeyi hızlandırdığı iddia edilmiştir. 1950-73 yılları arasında 41 ülke üzerine yapılmış olan araştırmada ihracatın performansı ile ekonomik gelişme arasında doğru orantılı bir bağlantı görülmüştür. Test neticelerinden elde edilen en ehemmiyetli bulgu kişi başına düşen milli geliri 300\$'ın üzerinde olan ülkelerde ihracat ve ekonomik gelişme bağlantısının daha kuvvetli olduğunun gözlemlenmesidir. Özetle kişi başına düşen milli gelir seviyesi daha yüksek durumdaki gelişmekte olan ülkeler için pozitif bağlantı; kişi başına düşen milli gelir seviyesi daha düşük durumdaki gelişmekte olan ülkeler için ise negatif bağlantı vardır.

Yavuz (2005) ise 1982-2002 döneminde ülkemizde ihracat ve ekonomik gelişme bağlantısını içeren araştırmada iki temel neticeye ulaşmıştır. Birincisi koentegrasyon test neticeleri iki değişken arasında uzun dönem bağlantısının olmadığını ortaya

koymaktadır. İkinci olarak vektör otoregresif model (VAR) çerçevesinde Granger nedensellik testleri, ülkemiz ekonomisi için ihracat ile GSYİH arasında nedensellik bağlantısının olmadığını göstermektedir.

Türker (2009), ekonomik liberalizasyon ile ekonomik gelişme arasında bağlantı olup olmadığını ampirik olarak test etmek üzere 128 ülke ekonomisi üzerinde 1996-2008 dönemi için “dengeli panel veri analizi” metodunu kullanarak uygulama yapmıştır. Çözümleme iki şekilde uygulanmıştır. İlkinde ülkelerin umumi olarak ekonomik serbestlik oranları ile gelişme oranları arasındaki bağlantı çözümlemeye tabi tutulmuştur. Buna göre ekonomik liberalizasyon ve ekonomik gelişme arasında negatif yönlü bir bağlantı tespit edilmiştir. İkinci çözümlemede ise ekonomik liberalizasyonla alakalı dokuz değişik değişkenin ekonomik gelişme ile bağlantısı etüt edilmiştir. Bu çözümleme neticesinde ticaret serbestliği, kamu büyüklüğü, finansal serbestlik ve girişim serbestliği değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız çıkarken; parasal serbestlik, mali serbestlik, mülkiyet hakları, yatırım serbestliği ve yozlaşmanın olmaması değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı çıkmışlardır. Parasal serbestlik ve mali serbestlik ekonomik gelişmeyle pozitif bağlantılıdır. Bununla beraber yatırım serbestliği, mülkiyet hakları ve yozlaşmanın olmaması durumu ekonomik gelişmeyle negatif bağlantılıdır.

Ekonomik gelişme ve liberalizasyon tartışmalarıyla alakalı değişik bir araştırma Swee Chua (1999) tarafından yapılmıştır. Chua, araştırmada beş kuram ortaya koymuştur:

1. Ekonomik gelişme kirliliğe yol açmaktadır.
2. Sıkı çevre düzenlemesi ekonomik gelişmeyi azaltmaktadır.
3. Ticari liberalizasyon bilhassa zayıf çevresel korumaya sahip olan gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere çevresel bozulmayı şiddetlendirmektedir.
4. Gelişmiş olan ülkelerdeki çok daha sıkı çevresel koruma, daha düşük standartlı ülkelerle rekabet üstünlüğünü kaybetmektedirler (Bilhassa kirlenmeye yol açan endüstriler).

5. Gelişmiş ülkelerde var olan daha yoğun çevre korumacılığı, yatırımların daha gevşek düzenlemelerin bulunduğu gelişmekte olan ülkelere taşınmasına yol açmaktadırlar.

Yapılan araştırmada bu hipotezlere güçlü kanıtlar bulunamamış ve desteklenememiştir; deliller belirsiz ve güçsüz çıkmıştır. Yapılan çözümlenelerde çevresel yenilik, çevresel teknolojilerin uluslararası yayılması ve daha temiz bir çevrenin ekonomik yararları ihmal edilmiştir (Chua, 1999:391-392).

Her ne kadar pek çok araştırma ticaret ve ekonomik gelişme arasındaki bağlantıyı kuramsal olarak kanıtlaya da tesirlerin büyüklüğü ve metoduyla alakalı anlaşmazlıklar süregelmektedir. Ticarete dışa açıklığın gelişme üzerindeki tesiri konulu araştırmalarda ihracatın rolü üzerinde durulmuş, ithalatın katkısı görmezlikten gelinmiştir. Ancak ithalatın gözardı edilmesi neticelerin hatalı olmasına sebep olur. İthalat ekonomik gelişmede çok ehemmiyetlidir. Çünkü ihracat artışı ekseriyetle ithalattaki hızlı gelişmeyle sağlanır. İthalat yoluyla gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere teknoloji aktarımı ekonomik gelişme için çok mühim bir kaynaktır. Endojen gelişme modelleri göstermiştir ki, ithalat uzun dönem ekonomik gelişme için bir yol olabilir. Çünkü yerli firmalar için yabancı teknolojiye ve bilgiye geçiş vesile olmaktadır. Teknoloji transferini sağlayan ithalat, ihracat dolaylı şekilde ekonomik gelişme üzerinde önemli bir rol üstlenmektedir (Awokuse, 2008:161-162).

3.2. Çalışmanın Yöntemi

Araştırmanın bu kısmında 1980-2014 yılları arası Türkiye ve Latin Amerika tipi ülkelerin ilerleme performanslarının incelenmesi hedeflenmektedir. Analiz için gerekli olan özgürlük indeksleri "Heritage Foundation"a ait veri tabanından alınmakta ve bu veriler 1995 yılından başlayarak mevcut bulunmaktadır. Dolaylı özgürlük indekslerinin 1995 yılından itibaren başlaması, çözümlenme dönemlerinin bu tarihten sonra başlatılmasının nedenidir. Çözümlenme döneminin tespit edilmesinde sağlıklı ve devamlı verilerin mevcudiyeti dikkate alınmıştır. Araştırmada panel veri analizi tekniği kullanılmıştır. Panel veri analizinin yatay kesit ve zaman serisi analizlerine göre üstünlükleri irdelenmiş ve panel veri analiz tekniği ile alakalı bilgi sunulmuştur. Netice itibarıyla bu analiz metodu ile elde edilen regresyon modelleri incelenmiş ve neticeleri detaylı olarak sunulmuştur.

Latin Amerika ülkelerinden Brezilya, Meksika, Şili, Venezüella, Arjantin, Peru, Kolombiya ve Latin Amerika tipi özelliğiyle ülkemize ait profiller irdelenmiştir. Ülkemiz yaşadığı finansal serbestleşme tecrübesi, alınan neticeler ve ekonomik yapısı itibariyle Meksika, Arjantin ve Brezilya'ya benzemektedir. Latin Amerika ülkelerinde 1970'li yıllardan başlayarak finansal piyasalarda liberalleşme faaliyetleri başlamış, faiz oranları üzerindeki kontrol kaldırılmış ya da düşürülmüş, yabancı sermaye giriş ve çıkışları serbestleştirilmiştir. Latin Amerika ülkelerindeki gelişmelerin ülkemizdeki uygulamalar ve neticeleri ile benzerlikleri bakımından Türkiye ile karşılaştırmalar yapılmıştır.

3.2.1. Latin Amerika Ülke Profilleri

Latin Amerika ülkelerinden bazılarında ait profiller aşağıda verilmiştir. Ülkemiz 80 sonrası liberal hareketlilik ve bir tüketim ekonomisi olma özellikleri dolayısıyla bu gruba benzemektedir.

3.2.1.1. Brezilya

Brezilya 1950'lerden başlayarak, ithal ikameci sanayileşme metodunun finansmanında selektif kredi politikalarına, geleneksel olarak enflasyon finansmanı ile dış tasarruflara dayanan bir sistemi benimsemiştir. 1960'lı yılların başlarından ikinci yarısına değin devamlı olarak yüksek oranlı enflasyon varlığını sürdürme gelmiştir. 1980'li yıllarda bütçe açıkları ve dış borç stokları yükselmiş, uluslararası piyasalardan içeriye kaynak aktarma güçleşmiş, enflasyon oranı süratle yükselmeye başlamış, üretim hızı azalmış ve yatırımlar yavaşlamıştır. 1980'lerde takip edilmeye başlanan ithal ikamesine dayalı sanayileşme metodundan 1990'lı yıllarda vazgeçilmiş, kamu etkinlikleri azaltılmış ve yapısal olarak bir değişime doğru gidilmiştir.

Brezilya 1980'lerin ortalarına değin, istikrarsız fakat yüksek bir gelişme tutturmuştur. Yıllara göre gelişme oranları değişiklik gösterse de ortalama olarak başka ülkelere göre daha muvaffak olduğu ortadadır. Bilhassa 1968 ve 1973 dönemlerinde büyüme seviyesi %11'i geçmiştir. Bu dönemler "Brezilya Mucizesi" olarak isimlendirilir (Merette 2000). Bu dönemlerde ithal ikamesine rağmen büyük ticaret açıkları ortaya çıkmamıştır. Bunun nedenlerinden biri Brezilya'nın zengin

doğal kaynaklarına dayalı ihracat potansiyeli, diğeri ise Güney Amerika'daki çevre ülkelere yönelik sanayi ürünleri ihracatıdır. Brezilya 1970'lerdeki petrol şoklarına kadar ciddi bir ticari açığı olmayan, hatta bazen ticaret fazlası vermiş bir ülkedir. Petrol şoklarının akabinde ticaret açığı ciddi boyutlara erişmiş ve bunun karşısında ciddi ihracat teşviki programı gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalarla sanayinin merkez dışındaki bölgelere yayılması ve doğal zenginliklerin işlenerek ihracat değerinin artırılması amacıyla bir "desantralizasyon" (ademi merkeziyetçilik) programı gerçekleştirilmiştir. Özel kesimin yetersiz kalması sebebiyle ülkenin ekonomik olarak geri kalmış bölgelerinde uygulanan sanayileşme programı büyük oranda devlet kaynaklarıyla yürütülmüştür (Doğruel ve Doğruel, 2006:95-98).

Brezilya'da anti-enflasyonist şoklar, gelir paylaşımını tekrardan biçimlendiren önlemler, ithalatın sınırlandırılması, kamu yatırımların düşürülmesi ve devalüasyon uygulamaları ile bir taraftan iktisadi küçülmeye kısıtlı bir istikrar sağlarken diğer taraftan yüksek faiz, yüksek enflasyon ve kamu yatırımlarındaki düşüş üretimin azalmasına sebep vermiş, devalüasyon beklentileri ve yüksek faiz politikasının sürdürülemez olması sebebiyle sermaye kaçıışı hız kazanmıştır (Berber, 2006:428-429). Brezilya, Latin Amerika'daki en büyük özel emeklilik sistemine sahip ülkelerden birisidir. 1998'de toplam emeklilik varlıkları ülke GSMH'nin %10'una denk gelmektedir. Şirketlerce çalışanlarına dağıtılan kapalı emeklilik fonu; bireysel emeklilik fonu ve herhangi bir çalışanın yaptırabileceği açık emeklilik fonlarından meydana gelen ve birbirlerini bütünleyen 3 ayrı emeklilik planı mevcuttur (Villagas-Caballero, 2000:11):

Brezilya yaygın topraklara, büyük bir pazara ve zengin doğal kaynaklara sahip, Latin Amerika'nın birinci ülkesi durumundadır. Son dönemlerde ekonomisindeki süratli iyileşme ve ülkedeki siyasi istikrar ortamı Brezilya'yı ticaret alanında daha da cazip hale getirmiştir. Gelişmiş tarım, madencilik, üretim ve hizmetler sektörlerine sahip olan Brezilya ekonomisi, diğer bütün Güney Amerika ülkelerinden ileri olup, dünya piyasalarında varlığını gittikçe kuvvetlendirmektedir. Brezilya'nın, Latin Amerika bölgesindeki en büyük ve ürün çeşitliliği en çok olan sanayi merkezi olduğu ifade edilebilir. 1990'lı yıllardaki liberalizasyon gayretlerinin neticesinde bilhassa otomotiv sanayii ve altyapı modernizasyonunda özelleştirme ve doğrudan yabancı yatırımlar sayesinde mühim gelişmeler elde etmiştir. Brezilya'da yabancı yatırımlara

uygun şartlar sağlanmasına karşın, birtakım alanlarda bazı sınırlamalar getirilmiştir. Anayasa değişiklikleriyle yerli ve yabancı sermayeye sağlanan teşvikler arasındaki farklılığın ortadan kaldırılmasına gayret edilmektedir. Devlet tekelindeki telekomünikasyon, petrol ve doğal gaz dağıtımını özel sektöre açılmıştır. Brezilya'nın 2009 yılı için toplam ithalatı 127,6 milyar dolar, ihracatı 153 milyar dolar olarak gerçekleşmiş durumdadır. Ülkenin 2014 yılına ait verilerine göre ihracatının GSYİH'ya oranı %11,5 ve ithalatının GSYİH'ya oranı %14,3'tür. Brezilya, WTO'ya üye ve WTO mekanizmalarını en dinamik ve aktif kullanan ülkelerden birisidir. Buna ilaveten, gümrük değerlendirme ve anti dumping ile alakalı anlaşmaları da imzalamıştır (<http://www.igeme.org.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Brezilya>).

3.2.1.2. Şili

İthal ikameci sanayileşme politikasından dünyada ilk vazgeçen ülkelerden birisi Şili'dir. 1974-75 yıllarında gerçekleştirileceği ifade edilen ve oldukça etkili bir muhtevaya sahip liberalizasyon programı dört yıl kadar, kademeli olarak uygulanmıştır. Şili başlangıçta öngörülen programı izleyerek ticaret rejimini Latin Amerika'da en şeffaf ve açık hale getirmiştir. Latin Amerika'da hânehalkı tasarrufunun uç durumu Şili'de olmakla beraber, Şili'nin imtiyazı bu değildir. 1980 sonlarından beri yatırım ve gelişmelerdeki sınırlamalardır. Düşük tasarruf ve yatırım, gelişmede negatif tesir yapmaktadır. Ticaret ve finansal liberalizasyon ve aşırı değerlendirilen döviz hânehalkı ve kurumsal tasarruflarını 1970'ler seviyesine düşürmüştür. Özel tasarruflar 1981'de %-3,2, 1982'de %-6,5 olmuştur (Palma, 1996:12).

Üretimi şekillendirerek ülkenin tek ihracat malı olan bakıra bağımlılığı düşürmeyi amaçlayan Şilibu metot muvaffak olamamış ve 1980'lerin başına kadar gelişme hızı yıllık %2'den daha düşük oranlarda vuku bulmuştur. 1970-73 dönemlerinde ithal ikamesi politikaları takip edilirken ekonominin kökten dönüşümü gayretleri devam etmiştir. 1973'te kriz dönemine giren Şili'de kamu açıkları 1970'de GSYİH'nın %6,7'si oranında vuku bulurken 1973'de %31'e ulaşmıştır. Enflasyon yükselişe geçmiş, 1973'te fiyat kontrollerinin ortadan kaldırılmasıyla en yüksek oran olarak %1000'e ulaşılmıştır. 1974-78 dönemlerinde millileştirilen teşebbüsler tekrardan özelleştirilmiştir. Buna ilaveten pek çok ticari düzenlemeye son verilmiş, fiyat

kontrolleri ortadan kaldırılmıştır. 1975'te bakır fiyatları %50 oranında azalmış, petrol fiyatları ise 1973'deki düzeyinin dört katı bir yükseliş göstermiş, Şili yeni bir şokla sarsılmıştır. Bu ortamın bir neticesi olarak Şili 1975-79 dönemi için azalan harcamalar, iddialı bir vergi reformu, bileşik döviz kuru ve radikal bir ticaret reformu içeren yeni bir ekonomik reform programı başlatmıştır. Sıkı mali önlemler uygulamaya konulmuş, umumi bir tasarruf programı çerçevesinde harcamalar kısıtlanmış ve bu bağlamda mal ve hizmet harcamalarında %15-25 oranında düşüş olmuş, yaklaşık 100.000 kamu çalışanı işten atılmış, 500'den fazla devlet teşebbüsü özelleştirilmiş ve vergiler yükseltilmiştir. Buna ilaveten kotalar ve ithalat lisanslarının tarifelerle ikame edilmesi gelirlerin yükselmesinde yardımcı olmuştur (Karaca ve Civaner, 1995:18).

1976 akabinde gelişme ve yatırımların bir yansıması olarak ekonomideki düzelmeye oldukça kuvvetlenmiştir. 1977-1980 arası bütçe denk olmuş, enflasyon azalmış ve ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. 1982'de M. Friedman bu gelişmeleri "Şili ekonomik bir mucizedir" açıklamasıyla değerlendirmiştir. Bu ilerleme 1980'lerin başında ağırlaşmış, GSYİH %14 oranında bir azalma göstermiş ve işsizlik toplam işgücünün %25'ine ulaşmıştır. Ödeme güçlükleri içerisine düşen pek çok banka ve firma hükümete tedbirler alması konusunda baskı yapmaya başlamıştır. İhracat kazançları dış borçlarla beraber düşünce Şili'nin ekonomik gelişmesi kırılganlık göstermiştir. 1980'lerin ortalarında ekonomi çöküş yaşamıştır (Burns, 1990:315). Şili ekonomik sisteminin çökmesi tehlikesi ile yüz yüze gelmiştir. Bu ortamda büyük boyutlara ulaşan ödemeler dengesi açığını kapatmak maksadıyla yeni uygulamalara gidilmiş, tarife oranları 1985 dönemine kadar %10'dan %20'ye ve daha sonra %35'e yükseltilmiştir. 1985'te başlatılan ihracatın öncülük ettiği gelişme programıyla 1991'e değin tarife oranları kademeli olarak yeniden %11'e düşürülmüştür. Endüstriyel kalkınmayı önleyen engeller ortadan kaldırılarak yabancı sermayeye ilişkin düzenlemeler ile sermaye piyasaları liberalize edilmiş, bankacılık sistemi kuvvetlendirilmiştir. Şili 1981'de emeklilik sistemini radikal olarak değiştiren ilk ülke olmuştur. Tamamıyla özel yönetilen nesiller arası dayanışma sistemi* (PAYG) geliştirilmiştir. 1997'de Şili'de çalışan işçinin yalnızca %8,5'lik bir bölümü kamu sisteminde kalmıştır (Villagas-Caballero, 2000:10). 1980'lerin sonunda kamu açıkları düşürülmüş, özelleştirme gayretleri sürat kazanmış, devlet bankaları ve kamu

teşebbüsleri özelleştirilmeye gidilmiştir. Para politikası uygulamaları ile merkez bankasına bağımsızlık verilmiştir.

Şili, 1985-2005 yılları arasında en yüksek ortalama yıllık büyüme hızı yakalayan Latin Amerika ülkesi olmuştur (%6). Şili, bu yıllarda yalnızca 1999 yılında Asya krizinden kaynaklı bir küçülme yaşamıştır. Fakat Şili'nin durumu başka ülkelere göre daha iyi bir konumda olmuştur. Söz konusu dönemde Arjantin, Brezilya ve Peru gibi ülkelerde enflasyon oranı dört haneliyken Şili'de %20'lerde seyretmiştir. Şili'nin yüksek performansında ihracatın farklılaşan yapısı mühim rol oynamıştır (bakıra olan bağımlılık azalırken şarap, mobilya ve turfanda meyvenin payı yükselmiştir) (Şen ve Küçükaksoy, 2006:228-229).

3.2.1.3. Meksika

Meksika II. Dünya savaşı akabinde kurumsallaşan demokratik yapısı ile başka Latin Amerika ülkelerine nazaran daha kararlı bir siyasi ortamda, 1970 yılına kadar ithal ikamesine dayalı olarak bir sanayileşme taktiği izleyerek koordineli bir ekonomik kalkınma başarısı ortaya koymuştur. 1950'lerden 80'lere kadar içe dönük politikalar takip edilmiş, 1985'de ticarete serbestleşme politikaları yürütülmeye başlanmıştır. Şili'den değişik olarak 1970'lerin başına kadar Meksika'nın gelişmesine özel sektör liderlik etmiştir. Hükümet 3 yıl içinde çoğu ticaret yasaklarını ortadan kaldırarak reformları süratle hayata geçirmiştir. De Leon (2003) yaptığı araştırmada kuzey kentlerinde bilhassa fiziksel olmayan sermayenin yokluğu sebebiyle üretimde ticaretteki liberalizasyonun doğurduğu verimlilik artışını zayıf bulmuştur. 1990'lı yılların başına kadar iç talebe dayalı bir sanayileşme neticesinde hemen hemen bütün tüketim mallarını üreten ve kamu kesiminin mühim bir ağırlığa sahip olduğu ithal ikameci sanayileşmenin bütün özelliklerine sahip bir sanayi ortaya çıkmış, ülkede tekeli piyasa yapılarının hâkimiyeti en sarîh karakter olmuştur (Doğruel ve Doğruel, 2006:111).

1982'de Meksika hükümeti borçları ödeyemez hale gelmiştir. Ödeyememe durumu bir hükümet politikası olmasına karşın bankalar günah keçisi olarak hedef alınmıştır. Hükümet Meksika'daki bütün bankalara el koymuş, bu durum "millileştirme" olarak sunulmuştur (Mishkin, 2006:72). 1982'de Latin Amerika'da başlayan reformlarla devlet şirketleri özelleştirilmiş, ithalat üzerindeki sınırlamalar kaldırılmış, bütçe

açıkları düzeltilmiştir. Enflasyonun kontrol altına alınmasına öncelik verilmiş, bu tedbirler yabancı yatırımcılar için güven oluşturmuştur. Bu dönemlerde “Meksika Mucizesi” olarak isimlendirilen başarılı dönem çok geçmeden yerini “Tekila Krizi”ne terk etmiştir (Krugman, 2009:13).

1985’te Meksika’nın dış ticareti radikal bir biçimde serbestleştirilmiştir. Gümrük vergileri azaltılmış ve hükümetin iznini gerektiren ithalat mallarının şümulü büyük ölçüde daraltılmıştır. Tarife dışı maniler, ithalat lisansları ve birtakım kotalar bütün dış ticaretin %92’sini kapsarken 1988’de %20’lik bölümünü içermiştir. En yüksek tarife oranı %100’den %20’ye, ortalama tarifeler %24’ten %12,5’e düşürülmüş ve bu seviye muhafaza edilmiştir. İhracat kontrolleri liberalize edilmiş, ihracat araştırma mani olabilecek öğeler elimine edilmiş, böylece ülke açık ticaret rejimine sahip durumuna gelmiştir (Karaca ve Civaner, 1995:8).

Meltzer 1994-95 yıllarında Meksika’daki büyük mali krizle alakalı olarak petrol fiyatlarından Meksika hükümetini ve kısmen de IMF’yi sorumlu tutmuştur. IMF ABD hazine yardımları kanalıyla yabancı bankaların ve finansal kuruluşların portfolyo zayıflarına mani olmaya gayret etmiş, Meksika’ya piyasa faiz oranlarının altında kredi vermiştir. Neticede ekonomi şiddetli bir durgunluğa girerken uluslararası bankacılar rahatlatılmıştır. 1990-1996 dönemlerinde gelişmekte olan ülkelere sermaye girişi 60 milyar \$’dan 194 milyar \$’a yükselmiş ve Meksika’da olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde portfolyo yatırımları azalırken banka borçlanmaları yükselmiştir (Meltzer, 1998:10-11). Bir petrol ihracatçısı olmasına karşın Meksika petrol şokunda olumsuz tesir altında kalmıştır. Çünkü ithal ikamesine dayalı yerli sanayi için ana girdi olan ve sanayileşmiş ülkelerde üretilen yarı mamullerin fiyatlarının yükselmesi üretim maliyetlerini etkilemiştir. Bu nedenle GSYİH içerisinde ithalatın payı ve dövize ihtiyaç yükselmiştir. İç pazarı canlı tutmak amacıyla uygulanan genişletici politikalar parasal genişlemeye ve enflasyonist bir döngüye neden olmuştur.

Latin Amerika’da en kuvvetli ekonomilerden biri ve OECD üyesi tek ülke olan Meksika aynı zamanda NAFTA’ya üyedir. Bu avantajı gelişmiş Kuzey Amerika ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkileri bakımından önemlidir. Ülkedeki gelir dağılımı adaletsizliği ve uyuşturucu terörü ülke ekonomisinin en önemli yapısal

problemlerindedir. Tarım sektörü istihdamın % 20'sini sağlayan, bilhassa gıda işleme sanayinin yoğunlaştığı batı eyaletlerinde mühim bir sektördür. İlaveten otomotiv sektörü Meksika'nın en ehemmiyetli sanayi sektörlerinden biridir. Meksika aynı zamanda 2008 yılı itibarıyla dünyanın en büyük 7. petrol üreticisi ve 11. petrol ihracatçısı konumundadır. Meksika yabancı sermaye girişi bakımından Latin Amerika'da ikinci sırada yer alır, ülkede birtakım sektörler haricinde % 100 yabancı mülkiyetine müsaade verilmektedir. Ayrıca Latin Amerika'nın en çok sayıda turist çeken ülkesi durumundadır. (<http://www.igeme.org.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Meksika>).

3.2.1.4. Arjantin

Arjantin I. Dünya Savaşı öncesinde uluslararası kamuoyu ve yatırımcılar tarafından bir fırsatlar ülkesi olarak görülmekteydi. Ticaret ve yatırımlarla küresel ekonomiye, telefon kablolarıyla dünya sermaye piyasalarına bağlı olan Arjantin savaş evvelinde uluslararası sistemin iyi konumdaki ülkelerinden biridir. Savaş yıllarındaysa hammadde ihracatı yapan başka bütün ülkelerde olduğu gibi, bilhassa tarım ürünlerindeki aşırı düşüşlerden kötü şekilde etkilenmiştir (Krugman, 2009:29). Arjantin 1950'lerden bu tarafa köklü bir ekonomik ilerlemeyi gerçekleştirilememiştir. Sahip olduğu servete karşın Arjantin'in ekonomik performansı zayıf olmuştur. KBMG (kişi başına milli gelir) 1950'de yani sanayileşen ülkelerden 3 kat büyüklükte iken 1990'da yeni sanayileşen ülkelerin ancak yarısı kadar olabilmıştır (Palma, 1996:1).

Dış ticareti liberalleştirme çabaları devamlı olarak başarısızlıkla neticelenmiştir. Kamu açıklarını düşürmek ve enflasyonu azaltmak amacıyla girişilen gayretleri desteklemek için ticaretini liberalleştirmiştir. Fakat para ile döviz kuru politikalarındaki uyumsuzluklar neticesinde yerli paranın yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanmasıyla birlikte üretici kesimin rekabet etme gücü düşmüştür. Böylelikle 1990'lı yıllara kadar ticareti liberalleştirme gayretleri enflasyonla mücadelede başarısızlıkla ve miktar sınırlamaları – kontrollerinin artırılmasıyla sonuçlanmıştır (De Melo ve Dhar, 1992:10).

Arjantin ticari liberalizasyonla alakalı ilk şümulü tecrübeyi 1976-82 dönemlerinde gerçekleştirmiştir. Bu dönem boyunca askeri hükümet tarifeleri, tarife dışı manileri

ve ihracat vergilerini düşürmüştür. Fakat çelik, petrokimya gibi birtakım sektörlerde ticari reforma gidilmemiş, ayrıca tarife dışı manilerin kaldırılmasını ve ticaret liberalizasyonunu bütünleyen makroekonomik denge programlarından uzak durulmuştur. Bu sebeple mali açıklar, aşırı değerlenmiş para birimi gibi dengesizlikler meydana gelmiş ve ticaretle alakalı reformlar başarısızlığa uğramıştır. 1983'te askeri hükümetin düşmesiyle birlikte yeni bir program uygulamayakonulmuş, ithalat lisansı ürünlerin %4'ünden %52'sine varacak biçimde yükseltılarak 7000'den çok tarife kalemi lisansa tabi tutulmuş, tüketim ve sanayi mallarının ithalatı yasak hale getirilmiştir. Ağırlıklı ortalama tarifeler %30'dan %40'a çıkarılmış, ithalata yeni yükler ve yeni vergiler getirilmiştir. Kuvvetli bir ihracat karşıtı temayül, ihracatı geliştirmeye yönelik olarak maliyeti çok fazla ve düzensiz bir teşvik primiyle dengelenmeye gayret edilmiştir. Yanlış para politikasının tesiriyle bu dönemde enflasyon yüksek seviyede kalmış, para döviz karşısında aşırı değerlenmiş ve gerçekleştirilen program başarısız hale gelmiştir. 1989'da oldukça iddialı bir liberalizasyon programı başlatılmış, 1989-91 yılları arasında ortalama tarifeler %40'tan %20'ye düşürülmüştür. Yalnızca elektronik ve otomotiv sektörlerinde %35'lik ciddi koruma oranı sürdürülmeye devam etmiştir. İhracat rejimi liberalize edilerek ihracat vergi ve teşviklerinin mühim bir bölümü yürürlükten kaldırılmıştır (Karaca ve Civaner, 1995:8).

Arjantin'de gerçekleştirilen serbestleşme programıyla uygulanan heterodoks politikaların (anti-enflasyonist şoklar, gelir paylaşımını tekrardan düzenleyici önlemler, kamu yatırımlarının sınırlandırılması, yüksek faiz uygulaması gibi) müspet tesirleri bir safhadan sonra üretim azalmalarına, devalüasyon beklentisi ile sermaye çıkışına sebep olmuştur (Berber, 2006:428). Tekila krizi olarak isimlendirilen Meksika krizi Peso'nun Aralık 1994'te çökmesi şeklinde patlak verdiği Arjantin Peso'sunun da çökeceği paniği yaygınlaşmıştır. Halkın Arjantin Peso'sunu Amerikan Doları ile değiştirmeye akın etmesi Arjantin pesosu bakımından arz fazlalığına ve döviz kuru üzerinde şiddetli baskılara sebep olmuştur. Merkez Bankası para kurulunun hayatta kalması maksadıyla kuru muhafaza etmek üzere peso satın almak durumunda kalınmıştır. Süreç, halk tarafından tutulan peso miktarında yaşanan düşüşün para arzında sert bir azalışa, faiz oranlarında ise yükselişe götürmüştür (Mishkin, 2006:108).

1990 öncesinde doğrudan büyük bütçe açıkları ve parasallaştırılması fiyatların yılda %3000 yükselmesine ve hiperenflasyona götürmüştür. 1990 sonrasında ise bir “Arjantin Mucize”sinden bahsedilmiştir. “Birinci kuşak” yapısal reformları muvaffakiyetle yerine getiren Arjantin, enflasyonu düşürmüş ve makroekonomik dengeleri sağlamıştır. Fakat 1999 yılından başlayarak girilen kriz gerek IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finansal kuruluşları ve çevreleri gerekse yerel uygulayıcı bürokrasiyi hayal kırıklığına uğratmıştır (Doğruel ve Doğruel, 2006:87).

3.2.1.5. Venezüella

Latin Amerika Ekonomi Komisyonu'nun (CEPAL) yaptığı tespitlere göre Venezüella 2007'de bölgenin en hızlı şekilde büyüyen ekonomisine sahiptir. OPEC raporlarına göre en mühim petrol ihracatçısı ülkeler arasında, ilk beşte yer alan Venezüella'nın ekonomi ve ihracatında çok önemli bölümü ham petrol üretimi oluşturmaktadır. Arap ülkeleri akabinde dünyadaki en büyük petrol üreticisidir. Venezüella'nın ispatlanmış 78 milyar varillik petrol rezervi mevcuttur ve bu rezerv günde milyon varil petrol üreten Venezüella'yı yaklaşık 70 yıl süresince dünyanın en önde gelen petrol üreticileri arasında tutacaktır. İlâveten milyarlarca varil çok ağır ham petrol ve doğalgaz rezervi vardır (Oğuzhan, 2008).

Yaklaşık 63 milyar dolarlık 2014 ihracatının %90'ından fazlası petrol üzerinedir. Venezüella ihracatının yarısından çoğunu ABD'ye yapmaktadır ve bunun %95'ini yine petrol satışları oluşturmaktadır. Venezüella 2013 yılında %1,3 düzeyinde büyürken; 2014 ve 2015 yıllarında sırasıyla %4 ve %5,7 küçülmüştür. Enflasyon oranı 2014 yılında dünya ortalamasının çok üstünde %68,5 olarak gerçekleşmiştir. 1998'den sonra ulusal paranın değer kazanması, düşük özel sektör yatırımları ve ihracat yapılan dış pazarlarda meydana gelen ekonomik krizlerden sonra petrol dışı ihracatı düşmüştür (Oğuzhan, 2008). Ülkenin tarih boyunca en büyük ticari ortağı ABD olsa da Devlet Başkanı Hugo Chavez devlet politikası olarak ABD'ye olan bağımlılığı azaltıp, ülkenin yönünü komşu ülkelere çevirmesini istemektedir. En mühim ithalat kalemleri kazanlar, makine aksamaları, tren harici taşıtlar ve elektrikli aletlerdir. Son beş yılda bu sıra hiç değişmemiştir. Petrol ihracatını sırasıyla demir-çelik ve alüminyum ürünleri izlemektedir. Ülkenin dış ticareti büyük ölçüde coğrafi koşulların tesiriyle komşu ülkelerle gerçekleşmiştir.

3.2.1.6. Kolombiya

Kolombiya'da 1960-1980 dönemlerinde gerçekleşen ve ülkenin endüstriyel temeli bakımından ehemmiyetli bir rol oynayan ithal ikameci sanayileşme politikaları 1990'lı yıllarda finans ve dış ticaret politikalarında süratli bir liberalleşmeye sebebiyet vermiştir. 90'lı yılların sonlarında ise Asya krizini takip eden küresel kredi krizi fiyat ve ücret yükselmelerinin üretkenliğin önünde gittiği ülkelerde yüksek mali açıklara, cari açıklara ve hânehalklarının yüksek oranlarda borçlanmasına neden olmuştur. Bu unsurlar iç güvenliğin bozulmasıyla bir araya gelince Kolombiya 1998-99 yıllarında 70 yılın ilk ekonomik resesyonunu yaşamıştır. Bunun neticesinde ödemeler dengesinde, mali ve finansal sektörlerde meydana gelen açıkları kapatmak için 1999-2006 döneminde başarılı bir IMF programı uygulamaya koymuştur (Fırat, 2008).

Kolombiya'daki yoksulluk problemi 1980'lerde başka Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi artmamıştır. Bununla beraber Kolombiya'da kaynakların ölçsüz kullanılması ve haksız gelir tartışmalarından meydana gelen aşırı yoksulluk gibi pek çok problem ortaya çıkmıştır (Karaca ve Cinaver, 1995:25). Kolombiya 1969'dan bu yana Ekvator, Bolivya, Peru ve Venezüella'nın üye olduğu And Ülkeleri Topluluğunun bir üyesidir. 2006'da Şili topluluğun ortak üyelik statüsüne kabul edilmiştir. 1999'dan beri And Topluluğu'nun Brezilya'yla tercihli ticaret anlaşması vardır. Aynı anlaşma Arjantin'le 2000 yılında imzalanmıştır. ABD ile Washington 2006 Kasım ayında bir ticaret anlaşması yapılmıştır. Bilhassa son on yıldır ekonomik durumunu kısmi de olsa düzelter ve 2004'ten 2014'e %5 civarında ortalama büyüme gerçekleştiren Kolombiya istikrarlı bir ülke olma yolunda oldukça mesafe kat etmiştir (Ülke 2008 krizinden etkilenmemiştir). Genç bir nüfusa sahip olan Kolombiya'da yatırım imkânları artmaktadır. İlâveten ülke başkanı Alvaro Uribe'nin liberal pazar politikalarına hız vermesi iç piyasa tüketiminin ve dolayısıyla ithalatın artmasına sebebiyet vermiştir (Fırat, 2008).

3.2.1.7. Peru

Peru'da son senelerde giderek kuvvetlenen sınırlamaların kalktığı ve özelleştirmelerin gerçekleştirildiği bir pazar ekonomisi mevcuttur. Bu hal başta Kuzey Amerika holdinglerinin ve Avrupa firmalarının pazara hâkim olması

neticesini ortaya çıkarmıştır. Kısmen pazarda monopol tarzda yapılanma vardır. Bu hususta ispanyol firmalarının telekomünikasyon alanındaki hâkim konumları örnek olarak sunulabilir. 12 Nisan 2006'da Peru Amerika ile serbest ticaret sözleşmesi yapmıştır.

Peru başta altın ve bakır olmak üzere zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir. Bu madenler uluslararası şirketlerce işlenip ihraç edilmektedir. İlâveten, balıkçılık ve tarımın ekonomide payı büyüktür. Şeker kamışı ve kahve ihraç edilen başlıca ürünlerdendir. Sanayi başta Lima olmak üzere sahilde yoğunlaşmıştır. Geriye kalan bölgeler yeraltı kaynakları haricinde ikincil durumdadır.

Peru başta doğusundaki Yağmur Ormanları olmak üzere el değmemiş zwingin bir tabiata sahip olduğundan, ekolojik turizm açısından avantajlı bir ülkedir. Ülke yoğun bir karayolu ağı ile iyi bir biçimde örülmüş olsa da en ehemmiyetli trafik rotalarının kör noktalarında kalan yolların çoğu asfalt değildir. Dağların konumları ve uzun mesafeler seyahatleri zorlaştırır. Bu durum turizmin gelişmesini güçleştirmektedir.

Peru ekonomisinde kayıt dışı ekonominin oranı yüksektir. Kayıt dışı ekonominin en ehemmiyetli ögesi “koka ağacıdır.” Bu bitkinin yaprakları başta yerli halka zevk ve tamamlayıcı besin olarak hizmet eder. Zira bu bitkinin çiğnenmesi yorgunluk, açlık, soğuk ve yükseklik hastalığı duygularını bastırmaktadır. Bu bitkinin ekim alanı yaklaşık olarak 121.000 hektarı kapsamaktadır. Uyuşturucu ile mücadele ulusal makamı DEVIDA'nın (*Comisión Nacional para el Desarrollo y Vida sin Drogas*) bulgularına göre Peru'da 2004'te 110.000 ton koka yaprağı hasat edilmiştir. Bununla Peru dünya çapında koka hasadında %30'luk bir paya sahip olup (2005) ve % 54 paya sahip Kolombiya'nın ardında, % 16'lık payı olan Bolivya'nın önünde, 2. sırada yer almaktadır. Koka ekiminin yaklaşık % 85'i illegal üretimde kullanılmaktadır. İllegal ihracattan elde edilen gelir, legal olanı fazlası ile geçmektedir (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Peru>).

3.2.1.8. Türkiye

Ülkemizde 1980 yılına dek ithal ikameci ve kalkınma planlı ekonomik politikalar devam ettirilmiş, 1970'li yılların ortasından başlayarak girilen ekonomik bunalım neticesi, söz konusu politikalara devam edilememiştir. Bu yıllarda hem dünyada

meydana gelen değişim ve dönüşümler, hem de yoğun kredi bağlantısının yaşandığı IMF'nin tesiri ile 1980 yılında piyasa ekonomisinin benimsendiği, ihracata dayalı kalkınma stratejisi ve finansal serbestleşme politikalarını içeren yeni uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Önce krizi aşmak amacıyla meydana getirilen program, sonrasında bütün ekonomik hayatı tesir altına alan yapısal bir dönüşüm hareketi olmuştur.

1923-27 dönemlerinde Osmanlı'dan devralınan ekonomik yapıda ve kurumlarda pek çok değişiklik yapılmamış, az gelişmiş, dışa açık bir yarı-sömürge kapitalizmi sürdürülmek zorunda kalınmıştır. Bu sebeple, ekonomik yapıda büyük değişiklikler yapmak zor olmuştur (Kazgan, 2008:54). 1923-1929 döneminde açık ekonomi şartlarında ekonominin tekrardan inşa edildiği dönem olarak tarif edilmektedir. Bu dönemler dış ticaret açısından irdelendiğinde ithalatın GSYİH'ya oranı ortalama %14,4, ihracatın payı ise %10,6 olduğu görülmektedir. Bu rakamlar Osmanlı İmparatorluğu son dönemleri olarak ifade edilebilecek 1913 yılında sırasıyla %19 ve %15 olarak gerçekleşmiş olan seviyenin altında olsa da sonra gelen elli yıl süresince aşılamamış ve bu dönemler Cumhuriyet tarihinin dışa açık dönemleri olma özelliğini kazanmıştır (Varol:2003).

Ülkemizde 1930'lu yılların bunalım dönemlerinde kamu girişimine dayalı cılız bir sanayi kurulabilmiş, II. Dünya Savaşının getirdiği menfi şartlar sebebiyle 1940'lı yıllarda buna pek bir şey ilave edilememiştir. Bu aşamada tarım üretiminde büyük azalmalar yaşanmış ve ülke yoksullaşmıştır. Savaş yıllarında tarafsızlığını devam ettirirken savaşın son senesinde Batı bloğuna geçmiş, yeni kurumlara üye olmuştur. Ekonomi alanında serbestleşmeye geçilirken demokrasi siyasi rejim olarak kabullenilmiştir. Kore Savaşına (1951-53) katılarak NATO üyeliği güvence altına alınmıştır. Ana gaye yalnızca resmi dış yardım değil, Batı bloğunda da yer edinebilmek olmuştur (Kazgan, 2008:96).

1950'li yılların başlarında ekonomiyi dışa açma gayreti neticesiz kalmıştır. Geleneksel birkaç tarım ürününe dayalı ihracat yapısı buna imkân vermemiştir. 1960 ve 1970'li yıllarda yüksek bir iktisadi ilerleme ve sanayileşme yönünde yapısal değişim hedefleri istikametinde sıkı bir ithal ikamesi politikası takip etmiştir. Dönem başlarında ekonomik gelişmeyi sağlamak maksadıyla önce tarımın kalkındırılmasına

hız kazandırılmış, bu husus sanayinin tarıma oranla daha yavaş ilerlemesine sebep olmuştur (Egeli, 2001:156). Hammadde fiyatlarındaki azalmalar kısa zamanda hedeflenen programı devre dışı bırakmıştır. İthal ikamesi yoluyla ve beş yıllık kalkınma planıyla gelişme - sanayileşme sürecine ülkemiz ancak 1960'lı yıllarda dâhil olmuştur. 1970 devalüasyonu yardımıyla 1970'ten başlayarak sınaî yarı mamul ve mamul mal ihracatına başlamıştır. 1974'ten sonra bir yandan iç siyasal çekişmelerin getirdiği politika yanlışları, diğer yandan dünyada bollaşan düşük faizli fonların cazibesi ithalat yükselişi durdurmuştur. Ülkemiz başka hammadde gereksinimleriyle beraber ticaret hacmindeki gelişmeden çok az faydalanabilmiş, buna karşılık hammadde fiyatlarındaki iniş çıkışlardan önemli ölçüde zarar görmüştür (Kazgan, 1988:24-25)

Ülkemizin dış ticaret yapısıyla ilgili dikkat çeken husus ihracatın ithalata bağımlı olan yapısıdır. İhracatın ithalata bağımlılığına katkı yapan iki amil söz konusudur. İlki ihracatın bileşiminde yaklaşık olarak %70 oranında ithal girdi kullanılmasıdır. Bir başka husus ise “dâhilde işleme rejimi” teşvik sistemidir. Dâhilde işleme istatistiklerine göre ülkemizde ihracatın lideri konumundaki sektörlerin birçoğunda yüksek ölçüde ithalata gereksinim duyulmaktadır (Hepaktan, 2007: 89-90).

Ülkemizin ekonomik gelişmesi araştırıldığında temelde iki değişik dönemin yaşanmış olduğu dikkat çekmektedir: İthal ikamesine dayalı ve içe dönük sanayileşmenin olduğu dönemler (1980 öncesi) ve liberal politikaların uygulandığı dönemlerdir (1980 sonrası). İkinci dönemler kendi içerisinde ikiye ayrılabilir: Mal piyasasında ticaret serbestisi ve ihracatı teşvik politikasının uygulandığı 1980-1988 arası dönem; finansal liberalleşmenin sağlandığı dönemlerdir (1989 sonrası). 1980-2005 dönemiyle bağlantılı olarak ülkemizin dış ticaret yapısı irdelendiğinde son senelerde ihracat sanayi ürünleri yoğun bir yapı oluştururken, ithalatta ara malı ağırlıklı bir yapı görülmektedir. Ülkemizde dış ticaret yapısına bakıldığında genel olarak ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek olduğu görülmektedir. Sebebi, ihracata dönük sektörlerde ithal ara malın yoğun olarak kullanılmasıdır.

3.3. Panel Veri Analiz Yöntemi

Ekonomik gelişmeyi analiz etmek için, uzun yıllar kesit bulgularıyla çalışılmış ve her ülke adına regresyon örnekleri kurulduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmaların

gerçekleştirilebilmesi adına bütün ülkelerin benzer üretim öğelerinin olduğu algısı öngörülmüştür. Panel veri metodunun kullanılmasıyla iktisadi büyümenin birbirlerini takip eden evvelki değerleri arasındaki bağıntı da göz önünde bulundurulmakta ve ayrı ayrı ülke etkenlerinin hesaplamalara dâhil olması gerçekleştirilmektedir. Bu araştırmanın gayesine uygun olarak avantajları göz önüne alınarak araştırmada panel veri analizi kullanılmıştır.

Panel veri setinde hem yatay kesit hem de zaman serisi boyutu bulunmaktadır. Panel veri setindeki zaman serisi boyutu aynı yatay kesit birimlerinin belirli bir dönem süresince takip edilmesi ile meydana getirilir. Zaman kesiti sahibi olan kesit serilerinden yararlanarak iktisadi ilişkilerin öngörülmesi metoduna panel veri analizi ismi konulmuştur. Bu tahlilde zaman serileriyle kesit serileri birleştirilerek gerek zaman gerekse kesit boyutu sahibi olan veri seti meydana getirilmektedir (Pazarlıoğlu ve Gürler, 2007:37).

Panel veri ile birden çok açıklayıcı veri yine birden çok gözlem için hesaplanıp mukayese edilebilmektedir. Buna ilaveten, panel veri kifayetli kesit gözlem sayısının yinelenmesine imkân vermesi ile araştırmacıya kısa süre serilerindeki farklılıkları yakalama imkânı sunmaktadır. Hesaplanan birden çok mevzu (örneğin; ülkeler, şehirler, insanlar v.b.), yine birden çok zaman boyutunda gözlenmekte, zaman boyutuna ait kesit bulguları kullanılarak ekonomik bağlantılar öngörülebilmektedir (Greene, 1997:12). Hata kavramı ise hem mekân hem de zaman boyutunu beraber üzerinde taşımaktadır.

Klasik bir panel veri yöntemi aşağıdaki gibi gösterilebilmektedir (Baldemir ve Keskiner, 2004:47):

$$y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + e_{it} \quad i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T$$

Denklemden yer alan Y bağımlı değişkeni, X ise bağımsız değişkeni göstermektedir. Örnekte; i değişkeni işletme, ev, ülke gibi bireyselleri; t değişkeniyse zamanı açıklamaktadır. i değişkeni indisi yatay kesit boyutunu açıklarken, t değişkeni indisi zaman serisi boyutunu ifade etmektedir. Kişisel etkiyi ifade eden α_i , t zaman değişkeni ve i değişkeni yatay kesitine mahsus olarak bireysel tesirleri içeren sabittir. Bu formdaki bir model klasik regresyon modeli konumundadır.

k değişkenine sahip bir panel veri regresyon modeliye en genel haliyle aşağıda olduğu tarzda açıklanabilir:

$$y_{it} = \beta_{it} + \beta_{it}X_{it} + \beta_{kit}X_{kit} + e_{it}$$

Araştırmacıların yüz yüze geldiği ana problem panel veri analizlerinde sabit etkiler modeli ile mi, yoksa rassal etkiler modeli ile mi çalışılacağı ile alakalıdır. Bu, büyük oranda yatay kesite özgü hata bileşeni e_t ile X açıklayıcı değişkenleri arasındaki olası korelasyon hakkında yapılmış olan nazariyeye dayanmaktadır. Eğer e_t ile X arasında korelasyon yoksa, rassal etkiler modeli; buna karşılık eğer e_t ile X arasında korelasyon varsa, sabit etkiler modeli uygun olacaktır. Hangi durumlarda e_t ile X arasında korelasyonun olması beklenir? Umumi olarak, N yatay kesitleri yaygın olan bir ana kütleden geliyor ise rassal tesirler modellemesinin uygun düşeceği, buna karşın ilgi, belli N yatay kesit üzerindeyse sabit tesirle rmodellemesi uygun düşeceği söylenebilmektedir.

3.3.1. Sabit Etkiler Modeli

Panel veri yönteminde iki adet temel çerçeve vardır; sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modelidir. Panel veri kullanılarak yapılmış olan araştırmalarda birimler arasındaki değişikliklerden ya da birimler arasında ve zaman içerisinde oluşan ayrımlardan kaynaklanmış olan farklılaşmayı modellemeye ilave etmenin bir yöntemi; mevcut farklılaşmanın regresyon modellemesinin katsayılarının bazılarında ya da bütününde değişmeye sebebiyet verdiğini varsaymaktadır. Katsayıların birimlere ya da birimler ile zamana göre değiştiğinin varsayıldığı modellere “Sabit Etkili Modeller” denilmektedir (Pazarlıoğlu, 2001:20).

Panel veri ile öngörüde kullanılan en basit modellerden biri Sabit Etkiler Yöntemidir (FEM). Kesitler arası eğim katsayıları eşit, sabit katsayısı değişiyor ise FEM kullanılacaktır. FEM’de birimlerin hareketlerindeki değişiklikler sabit terimde oluşan değişiklerle açıklanmaya çalışılır. Ancak eğim katsayılarının stabil olduğu düşünülür. Bu modellemede stabil terim grup-spesifik stabil terim olarak adlandırılır. Greene’in ifade ettiği üzere buradaki stabil tanımlaması katsayının birimlere göre değişebileceğini, ancak zamana göre stabil kaldığını açıklar. FEM’in de gözlemlenemeyen bireysel tesirlerin modellemede bulunan açıklayıcı değişkenler ile

ilişkili olduğu kabul edilmektedir (Greene, 2003:285). Bu sebeple birimler arasındaki ayrılıklar regresyon ögelerinde parametrik değişme olarak modellenir.

FEM yatay kesit birimlerini meydana getiren örneklem herhangi bir rassal örneklem seçimi süreci ile oluşturulmadığında kullanılabilir. Örnek olarak OECD gibi üyelikle ya da Orta Asya ülkeleri gibi aynı coğrafi bölgeyi paylaşma yoluyla bir araya gelen ülke gruplarına ait zaman serileri kullanılarak meydana getirilen bütün paneller sabit etkiler modeli kullanılarak irdelenebilir (Erlat, 2008:11).

FEM aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$y_{it} = \bar{\beta} + \alpha_i + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + e_{it}$$
$$i = 1, 2, \dots, N \text{ ve } t = 1, 2, \dots, T$$

Eşitlikte $\beta_{1i} = \bar{\beta} + \alpha_i$ inci birime özel stabil terimi; $\bar{\beta}$ değişkeniyse ortalama stabil terimi açıklamaktadır. α_i de, i'inci birim adına ortalama stabil terimden değişikliği açıklamaktadır. Eşitliğin öngörüsünde yararlanılacak olan uygun öngörü yönteminin ne olacağı, α_i 'nin stabil mi, yoksa rassal mı olduğu ile alakalıdır. Şayet α_i sabit ise; 'Kukla Değişken Modeli'; buna yönelik olan rassalsa bir 'Hata Bileşenler Modeli'nden yararlanmak gerekir (Judge ve diğerleri, 1985: 519). Eşitlikte bulunan hata kavramı açıklayıcı ögeler arasında ilişki var ise FEM uygun modelleme olarak değerlendirilmeye alınabilir. Çünkü söz konusu durumda FEM tahminçileri sapmasız olmaktadır. Buna ilaveten, N sayısı az ve gözlem sayısı (T) büyükse FEM tekraren tercih edilebilir model olmaktadır.

3.3.2. Rassal Etkiler Modeli

FEM'de kabul görüldüğünün tersine bireysel tesirler şayet modellemede bulunan açıklayıcı değişkenlerle bağlantılı değil ise birimlere özel stabil terimlerin birimlere göre rassal olarak dağılmasının varsayılması ile ona göre model oluşturulması daha uygun düşmektedir (Greene, 2003:293). Bu sayede eşitlikte bulunan stabil terim β_{it} stabil değil, $\bar{\beta}$ ortalamayla rassal bir değişken olacaktır. Söz konusu durumda her birim adına stabil terim değeri,

$\beta_{1i} = \beta + \mu_i$ Olacaktır. Burada da μ_i sıfır ortalama ve sabit varyansla tesadüfi hata terimidir.

Rassal Tesirler Modeli (REM) ise aşağıdaki gibi olacaktır.

$$y_{it} = \bar{\beta} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + e_{it} + \mu_i \text{ ya da,}$$

$$y_{it} = \bar{\beta} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_i$$

u_i bileşik hata terimidir ve bileşenleri ise, bireye özgü hata terimi μ_i ve panel hata terimidir e_{it} 'dir.

Rassal tesirler modeli (REM)in temel varsayımları şunlardır:

- i. Hem kişiye özgü hem de panel hata terimi normal dağılıma sahiptir.
- ii. Bireysel hata terimleri ne kendi aralarında ne de panel hata terimi ile bağlantılıdır.

FEM'de sabit terim kesit birimleri için birimler arasında değişiklik görülürken, zaman açısından kimi zaman değişiklik bulunmakta, kimi zaman bulunmamaktadır. REM'de ise tahmin rastlantısal sabit terimler ile yapılmaktadır. FEM ve REM'den hangisinin tercih edileceği genellikle etkiler ve açıklayıcı değişkenler arasındaki bağlantının olup olmamasıyla bağlantılıdır. Etkiler ile açıklayıcı değişkenler arasında bağlantı yok ise bu durumda REM'in; bağlantısının var olması durumunda ise FEM'in kullanılması anlamlı olacak ve tutarlı netice alınacaktır (Musullugil, 2007:178).

Burada FEM ve REM arasındaki farka dikkat çekmek lazımdır. FEM'de her bir yatay kesitin kendine ait bir sabit değeri (fixed intercept value) mevcuttur. Başka yönden, rassal etkiler modelinde β_i sabiti bütün yatay kesit sabitlerinin ortalama bir değerini yansıtmakta ve hata bileşeni e_i yatay kesite özgü sabitin bu ortalama değerden rassal sapmalarını göstermektedir. e_i doğrudan gözlenemeyen bir değerdir.

Araştırmamızda sabit ve rassal etkiler modelleri çerçevesinde yapılan tahminlerin geçerliliği Likelihood (olabilirlik) Testi ile denenmiştir. Test neticesi sabit tesirli modelin kullanılmasının uygun olduğu ortaya konulmuştur.

3.3.3. Panel Veri Analizinin Üstünlükleri ve Sakıncaları

Panel veri analizi zaman serisi ya da yatay kesit bulgularından birini içinde barındıran analizlere göre pek çok avantaja sahiptir. Baltagi (1995), Hsiao (2003) ve Gujarati (2003) panel veri yönteminin üstünlüklerinden söz etmektedirler. Bir analizde kullanılmış olan metodun üstünlüklerinin ve zayıflıklarının neler olduğunun bilinmesi neticelerin sağlıklı bir şekilde yorumlanması açısından önemlidir. Panel verinin yatay kesit verileri ve zaman serilerine kıyasla üstünlükleri ise aşağıdaki gibi maddeler halinde özetlenebilmektedir (Balgati, 2005:4-7 ve Hsiao, 2003:3-7):

- 1- Panel veri analizinde gruplar arası heterojenlik etkileri daha iyi kontrol altına alınabilir. Katılan kişiler, firmalar, bölgeler ve ülkeler gibi yatay kesit birimlerinin aynı unsurları taşımadığı, yani homojen olmadığı kabul edilmektedir. Panel veri analizi, zaman serileri ve yatay kesit verileri ile kontrol edilemeyen veri setinin içerdiği heterojenliği kontrol etmektedir.
- 2- Panel veri araştırmacıya daha çok sayıda bulgu noktası (gözlem) sağlar, serbestlik derecesini yükseltir ve açıklayıcı değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin derecesini azaltır. Panel veri analizi, kayıp ve gözlemlenemeyen bulguların etkisini ortaya çıkarmak için bir kontrol mekanizmasıdır. Böylelikle, ekonometrik öngörülerin isabet derecesini artırmaktadır.
- 3- Panel veri bir değişimden sonraki uyum dinamiklerini irdelemek için daha uygundur. Oldukça istikrarlı, durağan yatay kesit dağılımları pek çok değişimi saklar. Örnek olarak işsizlik süreleri, ikametgâh ve gelir hareketliliği panel veri ile daha iyi irdelenebilir. Buna ilaveten panel veri, işsizlik ve fakirlik gibi ekonomik durumların sürelerini irdelemek için de uygun olmaktadır. Eğer panel yeterince uzunsa ekonomi politikası değişimindeki uyarlamayı da ortaya koyabilmektedir.
- 4- Ölçüm hataları umumi durumda bir modelin belirlenememesine neden olur. Fakat herhangi bir birim için bir seri ya da herhangi bir zamanda çoklu gözlemin olması modelin belirlenebilmesini sağlamaktadır. Ölçüm hatalarının yanı sıra eksik bulguların da önemli ekonometrik neticeleri vardır. Panel veri hem zamanlar arası dinamiklerin hem de birimlerin kendine ait nitelikleri üzerine bilgileri

kullanarak eksik ya da gözlenemeyen değişkenlerin etkileri daha doğal bir yolla kontrol edilebilmektedir.

5- Durağan olmayan zaman serisi analizinde $T \rightarrow \infty$ iken, en küçük kareler ya da maksimum olabilirlik tahmincilerinin dağılımları büyük örneklemede bilinen bir dağılımı yakınsamaz. Dolayısıyla kritik değerler bilgisayar simülasyonları yoluyla elde edilebilmektedir. Fakat yatay kesit birimlerinin bağımsız olduğu panel veride merkezi limit kuramları kullanılarak yatay kesitler süresince pek çok tahmincinin sınırlayıcı dağılımlarının asimtotik olarak normal dağılımı gösterdiği ve Wald tipi test istatistiklerinin asimtotik olarak ki-kare dağılımına sahip olduğu gösterilebilmektedir.

6- Panel veriden yararlanmanın farklı bir yararı da yatay kesit verisinden yararlanılarak gerçekleştirilen tahminlerde, sadece birimler arasında bulunan ayrılıklar irdelenebilir iken panel veriden yararlanılarak gerek birimler, gerekse bir birim içerisinde zaman içinde oluşan değişiklikler beraber irdelenebilmektedir (Pazarlıoğlu ve Kiren, 2003:3).

Bununla beraber analizdeki örneklem seçimi, heterojenlik eğilimi, ölçüm gibi konular problemlidir. Panel verinin birtakım dezavantajları da vardır (Balgati, 2005:7-9):

1- Tasarım ve veri toplama problemi. Bilhassa mikro veri kullanılıyorsa panel veri seti oluşturmak güçtür. Mikro veri umumiyetle anketlerle toplanmaktadır.

2- Ölçme ve hataların çarpıtması. Açık olmayan, kasıtlı ve hatalı algılanan sorulara görüşmeciler tepki gösterebilir ve sağlıklı cevap alınamayabilir.

3- Bir başka problem ise anketle meydana getirilen veri setinde yatay kesit birimlere ait gözlemlerin sürekliliğinin sağlanamamasıdır. Eksik bulgular olabileceği gibi bir sonraki dönemlerde yapılan anketler bulgunun doğası gereği aynı birimlere uygulanmayabilmektedir. Dolayısıyla anketlerle ilişkili olarak bütün sorunlara mikro veri ile meydana getirilen panel veri setlerinde de rastlanabilir. Buna ilaveten bu anketlerde yatay kesitlerin bağımsız olduğu varsayımı umumiyetle sağlanmaz.

4- Ülkeler arası bağımlılık: Ülkelerin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılığı hatalı veri girişine neden olabilir.

Panel verinin zayıf yönleri aslında kesit veri ile zaman serisinde yüz yüze gelinebilecek sorunlardan farklı değildir. Dolayısıyla avantajları da göz önüne alınarak mukayese yapıldığında, panel bulgu açıkça daha üstün çözümleme fırsatları sunmaktadır (Yıldırım, 2009:184).

3.3.4. Modelin Tahmin Edilmesi

Modelin tahmin edilmesi esnasında kullanılan metot panel veri analiz yöntemidir. Araştırmada Türkiye ve Latin Amerika tipi ülkelerde ekonomik ve siyasi liberalizasyon, dışa açıklık ve bu anlamda ticari liberalizasyon ile ilerleme arasındaki bağlantılar irdelenecektir. Liberalizasyon ve ekonomik gelişme anlamında Latin Amerika tipi ülkelerin ekonomik gelişmeleri türlü değişkenlerle analiz edilecek, aralarında bağlantı olup olmadığı açıklanacaktır. Araştırmada dışa açık gelişme açısından ülkelere ait ithalat ve ihracatın GSYİH içerisindeki payı ile ekonomik ve siyasi liberalizasyonu ifade eden çeşitli indeksler kullanılacaktır. Buna ilaveten istihdam ve sabit sermaye yatırımları değişkenler arasındadır. Bu irdelemede veri bir zaman diliminde değişik ülkelerin mukayese edilmesi gerektiğinden yatay kesit analizi bunu sağlayacaktır. Analizin ikinci bölümünde yer alan gelişim ise aktif bir aşama olduğundan analize zaman boyutu da dahil edilecektir. Bu metodun tercih edilmesinin sebebi 8 ülkeye ait çeşitli ekonomik göstergeler ile 35 yıllık bir zaman kesitinin öngörülmesidir. Böylelikle ülkemizin de dahil olduğu türlü gelir ve serbestlik seviyelerine sahip olan ülkelere elde edilecek netice ile modelin anlamlılık düzeyinin yükselmesi ve araştırmaya orijinallik kazandırması umulmaktadır.

3.3.5. Modelde Kullanılan Değişkenler

Analizde kullanılacak olan değişkenler, yapılan literatür taraması ve kuramlar ışığında liberalizasyonun ekonomik gelişme üzerindeki tesirlerini ölçmeye yönelik olarak tespit edilmiştir. Ortaya konan değişkenlerin her birinin ayrı ayrı ekonomik gelişme üzerinde tesirli olması umulmaktadır. Liberalizasyonun ekonomik gelişmeye tesirini irdelemek amacıyla meydana getirilen model aşağıdaki gibidir.

$$BO_{it} = \alpha_0 + \beta_1 ITH_{it} + \beta_2 IHR_{it} + \beta_3 PH_{it} + \beta_4 SO_{it} + \beta_5 IST_{it} + \beta_6 SSY_{it} + \beta_7 EO_{it} + e_{it}$$

Modelde kullanılan semboller; BO=büyüme oranı, ITH=ithalat/GSYİH, IHR=ihracat/GSYİH, PH=politik haklar, SO=sivil özgürlükler, IST=istihdam/nüfus, SSY=sabit sermaye yatırımları/GSYİH, EO=ekonomik özgürlük biçimindedir.

3.3.5.1. Büyüme Oranı

1980-2014 dönemleri itibariyle Türkiye ve toplam 7 Latin Amerika tipi ülke üzerinde GSYİH'nin yıllık % değişme oranları bağımlı değişken olarak alınmıştır. Gelişme oranları World Bank World Development Indicators verilerinden elde edilmiştir.

3.3.5.2. İhracat ve İthalat

Ticari liberalizasyon ve dışa açıklığın yansımaları olarak kabul edilen ithalat ve ihracatın GSYİH içerisindeki oranları büyüme üzerindeki etkileri irdelenmek üzere analize katılmıştır. Veriler World Bank World Development Indicators'dan temin edilmiş ve 1980-2014 dönemlerine ait ithalat ve ihracatın GSYİH içerisindeki oranları olarak kullanılmıştır.

3.3.5.3. Politik Haklar ve Sivil Özgürlükler

Milton Friedman *Kapitalizm ve Özgürlük* adlı araştırmasında politik ve sivil özgürlükler ile ekonomik refah arasında doğrusal bir bağlantının olduğunu tespit etmiştir. Friedman bir ülkenin sivil özgürlükler puanında gerçekleşmiş olan bir birimlik artışın küçük yaşta ölüm oranında % 34'lük bir düşüşe ve GSMH'da % 49'lük bir yükselişe sebep olduğunu hesaplamıştır (Hanke and Walters, 1997:120).

Demokratikleşme aşamasındaki ülkeler bakımından politik haklar ve sivil özgürlüklerin gelişme üzerindeki tesirleri pek çok araştırmaya konu olmuştur. Politik ve sivil özgürlüklerin ölçümü konusunda en ehemmiyetli araştırmalardan biri Freedom House'un her yıl yayınladığı, dünyadaki politik hakların ve sivil özgürlüklerin bir yıllık irdelemesini kapsayan "Dünyada Özgürlük" adlı raporlardır. Özgürlüklerin ölçülmesine ve ülkelerin puanlanmasına yönelik olarak ilk sistematik araştırmayı 1983'te, Freedom House adlı düşünce derneği bünyesinde gerçekleştiren Raymond Gastil ve Lindsay Wright araştırmalarında ülkelerin politik ve sivil

özgürlük seviyelerini ortaya koymaya gayret etmişlerdir. Bu gayeyle türlü kıstaslar belirlemişlerdir. Belirledikleri kıstaslara göre her bir ülkeye 1 ile 7 arasında farklılaşan puanlar vermişlerdir. Araştırmaya göre ortalama ülke gruplandırmaları şu biçimde olmaktadır:

-Özgür (free): Politik ve sivil özgürlükler için toplam puan 1 ya da 2 olduğunda

-Kısmi Özgür (partly free): Politik ve sivil özgürlükler için toplam puan 3,4 ya da 5 olduğunda,

-Özgür olmayan (not free): Politik ve sivil özgürlükler için toplam puan 6 ya da 7 olduğunda. Buna ilaveten her bir ülkenin özgürlük puanını belirlemek maksadıyla, elde edilen bulgular, o ülkenin ekonomik sistemiyle alakalı verilerle de desteklenmiştir (Dursun, 2002: 98).

Tablo 3. 1: Özgürlük Kriterleri(Dursun, 2002: 98)

FREEDOM HOUSE	HERITAGE FOUNDATION
Mülkiyet Özgürlüğü	Uluslar arası Ticaret Özgürlüğü
-Özel mülkiyet haklarının korunması	-Tarifelerin düşük olması ve ticaret engellerinin olmaması
-Fikri mülkiyet haklarının korunması	Hayatını Kazanma Özgürlüğü
-Mülkiyetin serbestçe değişim özgürlüğü	-Düşük gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi ve diğer vergiler
Hayatını Kazanma Özgürlüğü	Üretim ve Tüketim Konusunda Karar Verme Özgürlüğü
-Pazarlığı yönelik kurumlar (sendika vb.) oluşturma özgürlüğü	-Kamu harcamalarının düşük düzeyde olması
-Ücret kontrollerinin olmaması	-KİT sayısının azlığı
Teşebbüs Özgürlüğü	Paranın Değerinin Korunmasına Yönelik Göstergeler
-İş kurmada zorlukların olmaması	-Düşük enflasyon oranı
-Piyasaya girişte sınırlamaların olmaması	Sermaye Akışı Konusundaki Özgürlük
-Fiyat kontrollerinin olmaması	-Yabancı sermaye konusunda sınırlamaların ve piyasaya girişte engellerin olmaması
Kazançları tasarruf Etme Özgürlüğü	-Yabancı ve yerli firmalar arasında ayrımcılık yapılmaması
-Kâr kontrollerinin olmaması	Bankacılık Sisteminde Açıklık
-Faiz kontrollerinin olmaması	-Yabancı bankalar için sisteme girişte engellerin olmaması
Uluslar arası Ticaret Özgürlüğü	-Bankacılık sistemi üzerindeki düzenlemelerin sınırlı olması
-Tarifelerin düşük olması ve ticaret engellerinin olmaması	Hayatını Kazanma ve Teşebbüs Özgürlüğü
-Düşük döviz kontrolleri	-Ücret kontrollerinin olmaması
-Yabancı sermayeye yönelik önemli engellerin olmaması	-Fiyat kontrollerinin olmaması
Piyasada Faaliyette Bulunma Özgürlüğü	Mülkiyet Özgürlüğü
-Piyasada yolsuzlukların olmaması	-Özel mülkiyet özgürlüğü
-Piyasada faaliyette bulunacaklar arasında herhangi bir ayrımcılığın olmaması	-Kamulaştırma işlemlerinin az olması

Friedman tarafından ortaya konulan bu tespit ve iddia ekonomik - politik çevrelerde büyük ilgi çekmiş ve etkili münakaşalara zemin hazırlamıştır. Dünya Özgürlük raporlarında ülkeler belirlenmiş olan politik hak ve sivil özgürlük kıstaslarına göre bir derecelendirmeye tabi tutulmaktadır. Bu kıstaslar Tablo 3.1.de görülmektedir.

3.3.5.4. İstihdam

Bir ekonomide üretilen çıktı miktarı ile üretimde kullanılan girdi miktarları arasındaki bağlantı üretim fonksiyonları ile gösterilmektedir. En çok başvurulan Cobb - Douglas üretim fonksiyonuna göre ölçeğe sabit getiri söz konusu olduğunda fonksiyon şu şekildedir:

$$Y = f(K, L)$$

$$Y = K^\alpha, L^{1-\alpha}$$

Burada Y çıktıyı, K sermayeyi ve L işgücünü göstermektedir (α bir pozitif sayıdır, ölçeğe göre getirinin çeşidini gösterir). Kısa vadede değişken olan işgücü ögesi ilerlemenin de belirleyicisi olmaktadır. Analizde World Bank World Development Indicators verilerinden toplam nüfus içerisinde işgücünün oranı alınmıştır.

3.3.5.5. Sabit Sermaye Yatırımları (SSY)

Cobb-Douglas üretim unsuru temel alındığında üretim fonksiyonunun bileşenleri olan sermaye ve emek üretim düzeyini ortaya koymaktadır. Yalnızca fiziki sermaye ile işgücü öğelerinden meydana gelen $Y = f(K, L)$ gibi bir üretim işlevinde kısa süreçte değiştirilebilecek öğe işgücüyken, fiziki sermayenin nitelik ve niceliğindeki değişimler uzun süreçte sorundur. Sermayenin biriktirilmesi, sermayenin yatırıma dönüştürülmesi ve bu sayede iktisadın üretim kapasitesinin yaygın hale gelmesi için zaman gerekmektedir.

Analizde sabit sermaye yatırımlarının GSYİH'ya oranı değişken olarak alınmıştır. Bulgular yine World Bank World Development Indicators'tan derlenmiştir.

3.3.6. Ekonomik Liberalizasyon

Ekonomik büyüme üzerinde yapılan araştırmaların birçoğunda ekonomik bağımsızlığın tesiri incelenmiştir. Ekonomik özgürlüğün belirleyicileri; girişim serbestliği, mali serbestlik, ticaret serbestliği, parasal serbestlik, finansal serbestlik, yatırım serbestliği, kamu büyüklüğü, emek serbestliği, yozlaşmanın olmaması ve mülkiyet hakkıdır. Analize bu değişkenlerin ortalaması olan toplam puan değişkeni dahil edilmiş ve ekonomik bağımsızlık değişkeni olarak alınmıştır. Heritage

Foundation'un indeksleri 1995'ten itibaren yayınlanmaya başladığından başlangıç yılı 1995 olarak alınmıştır.

Analizde zaman aralığının 1995-2016 olarak alınmasında ekonomik özgürlük bulgularının 1995'ten itibaren başlaması, büyüme ve ticaret verilerinin ise 2016 yılına değin var olmasıdır. Emek serbestliğiyle alakalı veriler ise 2005 yılından başladığı için analizde emek serbestliği değişkenine yer verilememiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Verilerle ilgili setin oluşturulması esnasında 8 ülkenin 1980-2016 dönemlerindeki 1 bağımlı değişkeni (ekonomik büyüme) ve yedi bağımsız değişkeninden (ithalat, ihracat, politik haklar, sivil özgürlükler, istihdam, sabit sermaye yatırımları ve ekonomik özgürlük) faydalanma yoluna gidilmiştir. Çalışmada izlenen yöntemde gerek teorik temeller, gerekse daha önce yapılan çalışmalar ışığında; liberalizasyon bağlamında ticari serbestleşme (ithalat ve ihracatın artması) ile ekonomik ve siyasi özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu görüşü baskındır. Bu etkiler üretimi dolayısıyla istihdamı ve sabit sermaye yatırımlarını artırarak büyümeye sebep olmaktadır. Ortaya çıkan panelin verileriyle ilgili setten faydalanmak suretiyle ticari liberalizasyonun, ekonomik ve siyasi özgürlüklerin, istihdamın ve sabit sermaye yatırımlarının büyümenin üzerindeki etkileri incelemeye alınmıştır.

Çalışma kapsamındaki analizlerin gerçekleşmesinde Eviews 6.0 ekonometrik paket programının ve SPSS'in kullanılması uygun görülmüştür. Belirlenmiş olan yedi tane değişkenin ekonomik büyümeye olan etkileriyle ilgili incelemelerde korelasyon katsayısının, Granger nedensellik testlerinin ve panel veri regresyon analizlerinin yardımları ile ortaya konulmuştur.

Analizlerin gerçekleştirilmesinden evvel muhtemel sahte regresyon probleminin oluşmasının engellenmesi için, verilerde durağanlık olmalıdır. Regresyondaki ilişkinin gerçek olup olmadığı, serilerinin durağan olmasıyla yakından ilişkilidir (Gujarati, 1995:709). Durağanlık sınamalarında en çok kullanılan yöntem birim kök sınamasıdır. Serilerdeki durağanlığın test edilmesi amacıyla değişkenler bu programdaki testlerin vasıtası ile birim kök testine tabi tutulmuşlardır. Bunun için öncelikle verilerin durağan olup olmadıkları Dickey-Fuller durağanlık testiyle test

edilmiştir. Birim kök çıkmış olan değişkenler, 1. ve 2. dereceden farkları alınmak suretiyle durağanlaştırılarak modelin içine ilave edilmiştir. Daha sonra değişkenler arasında korelasyon ilişkisi olup olmadığına bakılmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

4.1. Otokorelasyon Testleri

Kullanılan yöntemlerin panel veri için genişletilen geleneksel regresyon modelleri olması otokorelasyon sorunlarının görülmesine sebep olabilir. Dolayısıyla model öncelikle bu problemin var olup olmadığını belirlemek için Durbin-Watson testinin kullanılmasıyla teste tabi tutulmuştur.

Standart hata bileşenleri modeli bozucu terimlerin sabit varyansa sahip olduğunu varsayar. Bu yatay kesit birimleri doğal yapıları gereği birbirlerinden farklıdır. Bunun sonucu olarak farklı varyasyonlar gösterebilirler. Bu çalışmadaki gibi farklı özelliklere sahip ülkeler ile çalışılırken bileşik hata terimi bu özellikleri yakalayamayabilir. Bu nedenle hata terimlerinde değişen varyans problemi gözlenebilir (Yıldırım, 2009:199).

Test hipotezi aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

$$H_0: \sigma^2 e_1 = \dots = \sigma^2 e_N$$

H_1 : En azından bir tane eşitsizlik var.

Burada e_{it} aynı zamanda sabit etkiler modelinin hata terimidir. Dolayısıyla bu hipotez sabit etkiler durumu içinde kullanılabilir.

Klasik hata bileşenleri hata terimlerinin zaman boyutundaki tek korelasyonun, panelde aynı birimin ardışık dönemlerde izlenmesi nedeniyle oluştuğunu varsayarlar. Bu varsayım, bu dönemki gözlenemeyen şokun sonraki birkaç dönemde davranışsal ilişkiyi etkileyebilen ekonomik ilişkiler için kısıtlayıcı olabileceğini ifade eder. Bu tür bir otokorelasyona basit hata bileşenleri modelinde izin verilmemektedir. Ancak, bu tür bir korelasyon varken onu hesaba katmamak tutarlı fakat etkin olmayan tahminciler kullanılmasına ve yanlış standart hatalara yol açar.

Otokorelasyon testi için kullanılan hipotezler aşağıdaki gibi formüle edilir:

$$H_0: \rho=0 \text{ (Otokorelasyon yoktur)}$$

$H_1: \rho \neq 0$ (Otokorelasyon vardır)

Bu hipotezler Durbin-Watson testi ile sınanmıştır. Sonuç olarak otokorelasyon olmadığı görülmüştür. Analizde hata terimleri arasında ardışık bağımlılık (otokorelasyon) çıkmıştır. Gecikme uzunluklarının tespiti için LR'ye (likelihood ratio) bakılmış, bu bağımlılık "likelihood yöntemi" ile düzeltilmiştir.

4.2. Betimleyici İstatistikler

Analizdeki değişkenlerin tanımlayıcı istatistiklerinden Latin Amerika'ya benzeyen ülkeler için olanlar tablo 4.1'de yer bulunmaktadır. Bu tabloda 1980-2016 dönemindeki Latin Amerika ülkelerinin ortalama %3,5 civarında büyüme sağladıkları görülmektedir. Aynı dönemde 2004'te Venezüella büyümede %18 ile en yüksek hıza ulaşmışken, 2002 senesinde -%11 oranıyla daralmanın en çok olduğu ülkeler Arjantin ve Uruguay olarak saptanmıştır.

İhracata ait GSYİH'deki oranın ortalaması %26 şeklindedir. Bahsi geçen oranın Paraguay için 1995'te %59, Brezilya içinse 1980-2016 dönemlerinde %7-10 civarında olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 1: Latin Amerika Ülke Grubu İçin Betimleyici İstatistikler

	Büyüme (%)	İthalat/ GSYİH	İhracat/ GSYİH	Politik haklar	Sivil özgürlük	İstihdam/ nüfus	SSY/ GSYİH	Ekonomik özgürlük
Ortalama	3.496855	26.06289	26.22642	2.566038	2.930818	57.74843	19.98113	61.99874
Medyan	4.000000	25.00000	26.00000	3.000000	3.000000	57.00000	20.00000	62.00000
Maksimum	18.00000	71.00000	59.00000	5.000000	5.000000	73.00000	31.00000	78.60000
Minimum	-11.00000	8.000000	7.000000	1.000000	1.000000	42.00000	11.00000	44.60000
Std. S.	4.331039	11.52470	10.91389	1.046563	0.994412	7.343273	3.824425	7.353256

Türkiye için tanımlayıcı istatistiklerin tablo 4.2'de olduğu görülmektedir. Türkiye'nin büyüme 1980-2015 yılları arasındaki büyüme hızı ortalaması 4,2 olarak hesaplanmıştır. Bu yıllar arasında en yüksek büyüme oranı %9,49 ile 1987 yılında yakalanmıştır. En düşük büyüme oranı ise 2001 yılında gerçekleşen %5,7'lik küçülmüştür.

Betimleyici istatistiklerin karşılaştırılması sonucunda Latin Amerika ülkelerinde ihracat/GSYİH'in ortalaması %26,22 oranında iken Türkiye'nin oranı %19,28 olmuştur. Aynı biçimde ithalat/GSYİH'in oranlarının ortalaması ise %26,06 ve %22,47 olmuştur. Büyüme oranındaki ortalama ise Latin Amerika ülkelerinde %3,49, Türkiye'de ise %4,17'dir. Yine SSY/GSYİH oranındaki ortalama Latin Amerika ülkelerinde daha düşük durumdadır.

Tablo 4. 2: Türkiye İçin Betimleyici İstatistikler

	Büyüme	İthalat/ GSYİH	İhracat/ GSYİH	Politik haklar	Sivil özgürlük	İstihdam/ nüfus	SSY/ GSYİH	Ekonomik özgürlük
Ortalama	4,1606	22,4624	19,2747	3,2778	4,0833	65.21854	26.71523	595,0000
Medyan	4,9710	23,0940	21,2090	3,0000	4,0000	61.00000	26.00000	607,0000
Minimum	-5,70	11,93	5,16	2,00	3,00	80.00000	44.00000	506,00
Maksimum	9,49	32,65	27,74	5,00	5,00	55.00000	12.00000	649,00
Std. S.	4,33257	5,78712	5,57209	,88192	,80623	7.595520	6.906400	41,69846

Türkiye'deki politik haklarla sivil özgürlüklerin ortalamasına bakıldığında yüksek olduğu, bundan dolayı da otoriter bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fakat özgürlük indeksindeki skorun maksimum olması durumunda siyasi liberalizasyon düşeceğinden, bu değer düşmesiyle de özgürlük çoğalacaktır. Latin Amerika ülkelerinde politik haklarla sivil özgürlüklerin Türkiye'ye göre daha yüksek olduğu söylenebilmektedir.

4.3. Korelasyon Katsayıları

Değişkenlerin arasında bulunan ilişkideki ipuçlarının yansıtılması yönünden mühim olan korelasyon katsayıları, iki değişkenin arasında var olan ilişkideki büyüklüğü ve işareti yansıtmaktadır (Değer, 2007:204). Bu durumda Tablo 4.3'teki korelasyon tablosu, Latin Amerikan ülkeler için değişkenler arasında var olan ilişkileri yansıtmaktadır. Ekonomik büyümeyle ithalat, ihracat, istihdam, sabit sermaye yatırım değişkenleriyle olumlu korelasyon var iken siyasi haklar, sivil ve ekonomik özgürlük değişkenleri arasında olumsuz ilişkiler bulunmaktadır. Tabloya bakıldığında en kuvvetli ilişkinin ithalatla ihracat (0.84897) ve politik haklar ile sivil özgürlükler (0.71899) arasında olduğu görülmektedir. Ekonomik özgürlük ile siyasi

haklar ve sivil özgürlüklerin de kuvvetli fakat ters yönde bir ilişkiye sahip olduğu fark edilmektedir. Büyümeye sabit sermaye yatırımlarından sonra (0.35707), en çok ihracat (0.13699) etki etmektedir.

Tablo 4. 3: Latin Amerika Ülkeleri İçin Değişkenler Arası Korelasyon Tablosu

	Büyüme	İthalat/ GSYİH	İhracat/ GSYİH	Pol. Hak.	Sivil özg.	İstihdam/ Nüfus	SSY/ GSYİH	Ekon. Özgür.
Büyüme	1							
İthalat/ GSYİH	0.84897	1						
İhracat/ GSYİH	0.09155	0.136991	1					
Pol. Hak.	0.17334	0.10174	-0.05266	1				
Sivil özg.	-0.12166	-0.17641	-0.08014	0.71899	1			
İstihdam/ Nüfus	0.39034	0.28185	0.06325	0.09605	0.04873	1		
SSY/ GSYİH	0.29555	0.21648	0.35707	0.28415	0.16940	-0.08625	1	
Ekonomik. Özg.	0.07256	-0.03857	-0.20660	-0.41054	-0.52229	-0.15033	-0.14727	1

Türkiye’deki değişkenlerin arasında var olan korelasyon Tablo 4.4’de izlenmektedir.

Tablo 4. 4: Türkiye İçin Değişkenler Arası Korelasyon Tablosu

	Büyüme	İthalat/ GSYİH	İhracat/ GSYİH	Pol. Hak.	Sivil özg.	İstihdam/ Nüfus	SSY/ GSYİH	Ekon. Özgür.
Büyüme	1							
İthalat/ GSYİH	-0.00736	1						
İhracat/ GSYİH	-0.04887	0.98761	1					
Pol. Hak.	0.45187	0.00848	-0.03087	1				
Sivil özg.	0.27125	-0.02049	-0.04372	0.44425	1			
İstihdam/ Nüfus	0.40446	-0.24899	-0.30759	0.742591	0.33261	1		
SSY/ GSYİH	0.24615	-0.04973	-0.06121	0.25169	0.06869	0.18254	1	
Ekonomik. Özg.	-0.32066	0.64780	0.67886	-0.57280	-0.32787	-0.62909	-0.07597	1

Türkiye’de de büyümenin ithalatla, ihracatla ve ekonomik özgürlük ile negatif; siyasi haklarla, sivil özgürlüklerle, istihdamla ve sabit sermaye yatırımları ile pozitif yönde

ilişki içerisinde olduğu saptanmaktadır. Bu görüntü Latin Amerikan ülkeler ile farklılık arz etmektedir. Bunun yanı sıra, dışa yönelik büyümede örnek olarak ele alınan bu ülkeler açısından büyümeyle ihracatın ve ithalatın GSYİH içerisindeki oranları arasında ilişki kurulamıyor olması düşündürücü bir etkiye sahiptir. Fakat burada ihracat ve ithalatın öteki değişkenlere, dolayısıyla da büyümeye yaptığı etkinin izlenememesi söz konusu olmaktadır. Bu görünüm, Granger nedensellik testi ile daha açık olarak ortaya konulabilmektedir.

Büyüme ile ekonomik özgürlük arasında ise ters yönde ve ithalat ve ihracata nazaran daha kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Büyüme ile siyasi haklar ve istihdam arasında öteki değişkenlere nazaran daha kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Bunun yanı sıra sivil özgürlükler ve sabit sermaye yatırımları ile büyüme arasında zayıf ama doğru yönde bir ilişkinin olduğu görülmektedir. İlişkinin en güçlüsü ithalatla ihracat arasında çıkmaktadır. Ekonomik özgürlüğün ithalat ve ihracat ile olan ilişkisinin güçlü olması dikkat çekmektedir.

4.4. Granger Nedensellik Test Sonuçları

Ekonometrik modellerde bir değişken ile diğer değişken / değişkenler arasında bağımlılık söz konusudur. Fakat bu bağımlılık nedeniyle değişkenler arasında mutlak bir neden sonuç ilişkisinin var olduğu iddia edilemez. Yalnızca neden-etki ilişkisinin varsayılması değil, aynı zamanda nedenselliğin yönünün de bilinmesi gerekir. Çapraz spektral yöntem iki ya da daha fazla değişken arasındaki (biri diğerine neden olurken) ilişkiyi tarif etmenin kullanışlı bir yöntemini sağlar. Pek çok gerçekçi ekonomik durumda geri beslemenin olduğundan şüphelenilebilir. Bu durumlarda tutarlılık ve faz diyagramlarını yorumlamak olanaksız ya da çok zor olmaktadır. Problem, nedensellik tanımları ve varlıkları için testlere izin veren geri beslemelerin nasıl tasarlanacağıdır. Ekonometrik modellerde iktisadi temele dayalı olarak değişkenlerdeki ilişki yönüne karar verilir. Bazı değişkenlerdeki ilişki yönü zamandan zamana değişebilir.

- Zaman serilerine uygulanabilir.
- Uzun dönemli (yüksek frekanslı) seriler incelenmelidir.

- Değişkenler durağan olmalıdır. Aynı mertebeden olma zorunluluğu yoktur. Nedensellikte öngörü amacı olmadığı için gecikme uzunluklarının aynı olmasına gerek yoktur (Uçak, 2006:133).

Değişkenlerin bağımlı ve bağımsız olanları arasındaysa nedensellik ilişkisi göz önünde bulundurularak Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Tablo 4.5'te yapılmış olan hesaplamalarneticesinde uygulanan nedensellik analizine göre Latin Amerikalı ülkelere 1980-2015 döneminde bağımlı ve bağımsız değişkenlerin arasında çift yönde Granger nedensellik ilişkisinin %5 anlamlılık seviyesinde analiz edildiği görülmektedir. Tabloya göre ithalat ile ekonomik büyüme arasında anlamsız bir nedensellik varken, ihracat ile ekonomik büyüme arasındaysa çift yönde nedensellik bulunduğu görülmektedir. Buradan, Latin Amerika ülkelerinde ihracat büyümeye neden olurken, ithalatın büyümeye neden olmadığı anlaşılmaktadır. Testin neticelerinde; siyasi haklarla, sivil özgürlüklerle ve istihdam ile büyüme arasında nedensellik ilişkisinin anlamlı olmadığı saptanmıştır. Tek yönlü büyümeye sabit sermaye yatırımlarının sebep olduğu kabul edilir iken, büyümenin sabit sermaye yatırımlarına sebep olmadığı kabul edilmiştir. Ekonomik özgürlüğün büyümeye sebep olmadığı kabul edilirken, büyümenin ekonomik özgürlüğe neden olduğu kabul edilmiştir. Son olarak ihracatın ithalata neden olduğu kabul edilir iken, ithalatın ihracata neden olmadığı kabul edilmiştir.

Tablo 4. 5: Latin Amerika Ülkeleri için Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin yönü	F istatistiği	Olasılık	Sonuç
İthalat →Büyüme	0.72540	0.4860	Red
Büyüme →İthalat	1.20169	0.3038	Red
İhracat →Büyüme	11.9598	2.E-05	Kabul
Büyüme → İhracat	2.72713	0.0689	Kabul
Politik haklar →Büyüme	0.22371	0.7998	Red
Büyüme →Politik Haklar	0.48245	0.6183	Red
Sivil özgürlük →Büyüme	0.32650	0.7220	Red
Büyüme → Sivil Özgürlük	1.12651	0.3271	Red
İstihdam →Büyüme	0.32882	0.7203	Red
Büyüme → İstihdam	0.18809	0.8287	Red
SSY →Büyüme	4.35395	0.0148	Kabul
Büyüme →SSY	2.13842	0.1220	Red
Ekonomik Özgürlük →Büyüme	1.85958	0.1596	Red
Büyüme →Ekonomik Özgürlük	7.46639	0.0008	Kabul
İhracat →İthalat	9.82093	0.0001	Kabul
İthalat → İhracat	0.67552	0.5106	Red

Türkiye açısından gerçekleştirilen Granger nedensellik test neticeleri Tablo 4.6’da bulunmaktadır. Türkiye için %5 anlamlılık seviyesinde yapılan analiz sonuçlarına göre; ithalatın büyümeye neden olmadığı kabul edilmekte iken, büyümenin ithalata sebep olduğu kabul edilmektedir. İhracat ile büyüme arasında karşılıklı nedensellik reddedilmektedir. Siyasi haklar ile büyüme arasındaysa çift yönde nedensellik kabul edilmektedir. Sivil özgürlükler ile büyüme arasındaki karşılıklı nedensellik reddediliyorken, istihdam ile büyüme arasındaysa çift yönde nedenselliğin olduğu kabul edilmektedir. Yani büyüme istihdamın sebebi oluyorken, istihdam da büyümenin sebebi olmaktadır. Sabit sermaye yatırımlarının büyümeye sebep olmadığı kabul ediliyorken, büyümenin sabit sermaye yatırımlarına tek yönde sebep olduğu kabul edilmiştir. Ekonomik özgürlüğün büyümeye tek yönde sebep olduğu kabul edilmektedir. İthalatın ise ihracata tek yönlü sebep olduğu kabul edilmektedir.

Tablo 4. 6: Türkiye için Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin yönü	F istatistiği	Olasılık	Sonuç
İthalat →Büyüme	0.16922	0.8445	Red
Büyüme →İthalat	5.11544	0.0073	Kabul
İhracat →Büyüme	2.41783	0.0931	Red
Büyüme → İhracat	1.52395	0.2217	Red
Politik haklar →Büyüme	9.16072	0.0002	Kabul
Büyüme →Politik Haklar	6.22330	0.0026	Kabul
Sivil özgürlük →Büyüme	2.12390	0.1235	Red
Büyüme → Sivil Özgürlük	1.20654	0.3024	Red
İstihdam → Büyüme	9.72893	0.0001	Kabul
Büyüme → İstihdam	3.98785	0.0207	Kabul
SSY →Büyüme	0.97941	0.3783	Red
Büyüme →SSY	5.02668	0.0079	Kabul
Ekonomik Özgürlük →Büyüme	6.65457	0.0018	Kabul
Büyüme →Ekonomik Özgürlük	0.55571	0.5750	Red
İhracat →İthalat	0.01322	0.9869	Red
İthalata → İhracat	2.92398	0.0573	Kabul

Türkiye ile Latin Amerika ülkelerine ait Granger nedensellik test neticeleri karşılaştırıldığı zaman; Latin Amerika ülkelerinde ihracatla büyüme arasında çift yönlü nedensellik kabul ediliyorken, Türkiye’de çift yönlü reddedilmektedir. Siyasi haklarla büyüme arasında var olan karşılıklı nedensellik Türkiye için kabul ediliyorken, Latin Amerika ülkeleri için reddedilmektedir. Buna göre siyasi haklar Türkiye için büyümeye sebep oluyorken, Latin Amerika ülkeleri için büyümeye sebep olmamaktadır. Yine Türkiye için ekonomik özgürlüklerin büyümeye tek yönlü sebep olduğu kabul ediliyorken, Latin Amerika ülkeleri için büyümenin ekonomik özgürlüğe sebep olduğu kabul edilmektedir. Latin Amerika tipi ülkeleri için istihdam ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik reddediliyorken, Türkiye için kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra ithalatla ihracat arasında var olan nedensellik ilişkisi içerisinde ithalatın ihracata sebep olduğuna yönelik tek yönlü nedensellik çıkıyorken, Latin Amerika ülkelerinde tersine ihracatın ithalata sebep olduğu ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla Türkiye’de ithalata dayanan ihracat olgusu, yani re-export bulunmaktadır.

Bu testlerde nedensellik ilişkisinin varlığı ortaya konulmakta, ilgili değişkenler arasında var olan ilişkiye dair işaret hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bundan dolayı değişkenler arasındaki ilişkilerin işareti ve istatistik açısından anlamlılıkları regresyon analizi ile ortaya konulabilmektedir.

4.5. Panel Veri Regresyon Tahmin Sonuçları

Tablo 4.7’de Latin Amerikan ülkelerinin analiz neticeleri bulunmaktadır. Sabit etkiye sahip panel veri analiz sonucuna göre model, bir bütün olarak anlamlı çıkmaktadır. Katsayılarıdaki anlamlılıkta ise farklılık görülmektedir. R^2 değerine bakıldığında zaman, modelin %53 civarında anlamlılığa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Durbin-Watson test sonuçlarına göre değişkenler arasında otokorelasyon bulunmamaktadır. İhracatla ($p=0,7048$) sivil özgürlükler ($p=0,9751$) değişkenleri istatistik olarak anlamlı çıkmıyorken ithalatın ($p=0,0032$), istihdamın ($p=0,0004$), sabit sermaye yatırımlarının ($0,0000$) ve ekonomik özgürlüğün ($0,0000$) %1, siyasi hakların ($p=0,0479$) ise %5 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı çıktığı görülmektedir. İstatistiksel biçimde manidar olan değişkenlerden istihdamın, sabit sermaye yatırımlarının ve ithalatın ekonomik büyüme ile pozitif ilişkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Bir başka ifadeyle ithalatın, istihdamın ve sabit sermaye yatırımlarının artması (azalması) ekonomik büyümenin artmasına (azalmasına) neden olmaktadır.

Siyasi haklar ve ekonomik özgürlükle büyüme arasındaysa ters yönde bir ilişki bulunmaktadır. Fakat siyasi haklar indeksi 1-7 arasında değişmekte olan değerleri olarak 1’e yakın olduğunda özgür, 7’ye yakın olduğunda ise özgür olmayan durumu ifade etmekte idi. Bu nedenle bu sonuca bakıldığında politik özgürlük azaldıkça ekonomik büyümenin arttığı görülecektir. Dolayısıyla siyasi özgürlüğe ait indeks değer azalınca özgürlük artacağından siyasi özgürlüğün artışı büyümenin artmasına sebep olacaktır. Aralarında bulunan ilişki ise öteki değişkenlere nazaran daha zayıf durumdadır. Ekonomik özgürlük ile aralarındaki etkileşim güçlü olsa bu ters yönlü bir etkileşimdir.

Tablo 4. 7: Latin Amerika Ülkelerine Yönelik Sabit Etkili Model Analiz Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart hata	t- istatistiği	Olasılık
Sabit	12.669	3.5331	3.5859	0.0005*
İthalat	0.1867	0.0621	3.0025	0.0032*
İhracat	-0.0224	0.0589	-0.3797	0.7048
Politik haklar	-0.5186	0.2596	-1.9978	0.0479**
Sivil özgürlük	-0.0145	0.4647	-0.0313	0.9751
İstihdam	0.7921	0.2157	3.6715	0.0004*
SSY	0.6742	0.1076	6.2665	0.0000*
Ekonomik özgürlük	-0.2108	0.0492	-4.2878	0.0000*
AR (1)	0.14338	0.0974	1.4716	0.1439
Düzeltilmiş R ²	0.5328		Durbin- Watson	1.8129
F istatistiği	10.2493		N	147
Olasılık	0.0000			

*Not: * %1 düzeyinde anlamlı, ** %5 düzeyinde anlamlı*

Analiz sonuçları bir hususu ön plana çıkarmaktadır. Dışa açılım ve ticari liberalizasyonla alakalı uygulamalı literatürdeki hâkim görüş sözü edilen değişkenlerin (ithalat ve ihracatın) ekonomik yönden büyümeye olumlu etki yaptığı yönündeydi. Fakat analizin sonucuna bakıldığında ihracatın ekonomik büyümeye pozitif ya da negatif bir etki etmediği görülmektedir. İthalatta oluşan değişim ise istihdama veya sabit sermaye yatırımlarına göre daha az etkili olmaktadır.

Türkiye'ye ait analizlerin neticeleri tablo 4.8'de bulunmaktadır. Türkiye için kurulmuş olan modelin bir bütün olarak %74 oranıyla oldukça anlamlı çıktığı görülmektedir. Bu oran Latin Amerika ülkelerine nazaran daha yüksektir. Katsayıların anlamlılığında ise farklılık bulunmaktadır. Durbin-Watson testi dikkate alındığında değişkenlerin arasında otokorelasyonun olmadığı görülmektedir.

Tablo 4.8'de ithalatın (p=0,6805), ihracatın (p=0.5107) ve siyasi hakların (p=0,9126) ekonomik büyüme ile ilişkisi anlamlı çıkmamıştır. İstihdamla (p=0,0000) sabit sermaye yatırımları arasında (p=0,0000) %1, sivil özgürlükle (0,0242) ekonomik özgürlük (p=0,0299) arasındaki ilişki ise %5 seviyesinde anlamlı çıkmıştır.

Türkiye'nin analiz sonuçlarına göre ise ithalat ve ihracatın ekonomik büyüme ile ilişkisinin olmaması çoğunluktaki görüşlerin tersi bir durumu ifade etmektedir. İstihdam ve sabit sermaye yatırım değişkenleri ile büyüme arasında var olan ilişkinin kuvvetli ve doğru orantılı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. 8: Türkiye ile ilgili Sabit Etkin Model Analiz Sonuçları

Değişken	Katsayı	Standart hata	t- istatistiği	Olasılık
Sabit	5.4893	0.1928	28.4730	0.0000
İthalat	-0.0297	0.0720	-0.41284	0.6805
İhracat	-0.0478	0.0724	-0.65989	0.5107
Politik haklar	0.0333	0.3031	0.10999	0.9126
Sivil özgürlük	0.0855	0.0374	2.28561	0.0242**
İstihdam	0.8482	0.1983	4.27709	0.0000*
SSY	0.6659	0.1212	5.49517	0.0000*
Ekonomik özgürlük	-0.1835	0.0834	-2.20038	0.0299**
AR (1)	0.0466	0.1071	0.43476	0.6647
Düzeltilmiş R ²	0.7461			
F istatistiği	22.0592		Durbin- Watson stat	1.9464
Olasılık	0.0000		N	130

Not: * %1 düzeyinde anlamlı, ** %5 düzeyinde anlamlı

Tablo 4.9’da Latin Amerika ülkelerinin ve Türkiye’nin verileri özet olarak karşılaştırılmıştır.

Tablo 4. 9: Analiz Sonuçları

Değişkenler	Latin Amerika		Türkiye	
	İşaret	Olasılık	İşaret	Olasılık
İthalat	(+)	% 0	(-)	% 68
İhracat	(-)	% 70	(-)	% 51
Politik Haklar	(-)	% 5	(+)	% 91
Sivil Özgürlük	(-)	% 97	(+)	% 2
İstihdam	(+)	% 0	(+)	% 0
Sab. Ser. Yat.	(+)	% 0	(+)	% 0
Ekonomik Özg.	(-)	% 0	(-)	% 3

Analizin içerdiği değişkenler ülkelerin gruplarına göre farklılıklar arz etmektedirler: İthalatın sadece Latin Amerika ülkelerinde istatistiksel olarak anlamlı çıktığı görülürken, ihracatın ülke gruplarının ikisinde de anlamsız çıktığı görülmektedir. Böyle bir durum, genel kabul gören görüşlerin tersine bir durumdur.

Verilerin alınmış olduğu dönem, ülkenin özellikleri ve/veya başka değişkenlerin dahil edilmesi sonucu etkilemiş olabilir. İstihdamın, sabit sermaye yatırımlarının ve ekonomik özgürlüklerin istatistiksel olarak ülke gruplarının ikisinde de anlamlı olduğu görülmektedir. Fakat ekonomik özgürlük negatif biçimde etki etmiştir. Yani büyümeyi azaltan bir unsurdur.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru gelişmiş olan liberalizm akımı, toplumdaki ana gayenin özgürlük ile gerçekteki varlığın da birey olduklarına vurgu yapmış; “bırakın yapsınlar” kaidesini ülkenin içerisinde devletteki ekonomik rolü azaltan, bireyin rollerini genişleten bir araç biçiminde destek olmuştur. 1980’li senelerde dünyanın genelinde, liberalleşme ile dışa açılabilme programlarının yoğun olarak uygulanmış olduğu ortadadır. Söz konusu eğilim öncelikle gelişmiş olan ülkeler içerisinde başlamış, akabinde gelişmekte olmakta olan ülkeler ile Avrupa’da bulunan eski merkezi ekonomilere tesir etmiştir. Baskın olan düşünce, liberal olan bir dış ticaret rejiminde ekonomik olarak büyümeyi hızlandırmasıdır.

Liberalizasyon ülkenin dışarısında dünya uluslarını birbiri ile barışçı ile demokratik olan yollardan bağ kurmanın aracı biçiminde serbest ticarete katkı sağlamıştır. Siyasi hususlarda temsili olan hükümet ile parlamenter kurumların gelişmelerinden, devletin gücünün azaltılması ile şahısların medeni olarak özgürlüklerinin korunabilmesinden tarafa olmuştur. 1980’li yıllarda ekonomistler, fakir olan devletlere ana esas biçiminde ticaret engellemelerinin kaldırılması ile dış rekabette uluslararası durumdaki ticaretin açılabilmesini içeren reformların temel alınmış olduğu, piyasa temelli olan kalkınma yöntemlerini yoğun şekilde tavsiye etme yoluna gitmişlerdir.

Sovyetler Bloku’nun çökmesiyle dünyada serbest olan piyasa ekonomisi, kısacası “liberal ekonomik düzen” yaygınlık kazanmıştır. Devletin yürütmüş olduğu çalışmaların kısıtlanması, devletin küçültülmesi, böylelikle piyasa ekonomilerine işlerlik kazandırılma düşüncesi ehemmiyet elde etmiştir. Ekonomik liberalizasyon bilhassa dış ticaret ile finans alanlarında daha çok kendini ortaya koymuştur. Bunun yanında devletlerin para, borçlanma ile vergi araçlarını, piyasadaki işleyişi bozmayacak biçimde kullanmış olması savunulan bir fikirdir. Böylelikle, dünyada uygulanmakta olan ekonomi politikaları birbirilerine yaklaşmış durumdadır.

Kişilerin ekonomik özgürlükleri ile siyasi özgürlüklerini savunmakta olan liberal ekonomik sistemde, mülkiyetler dokunulmaz ve kutsal olan bir hak biçiminde kabul görmektedir. Uluslararası ekonomik bağlantıların tam olarak bir serbestlik içerisinde

işliyor olması, karşılıklı serbest ticaretler neticesinde devletlerin bunlardan karlı çıkacakları fikri de liberal ekonomik sistemin düşüncelerindedir. Liberal sistemin savunucularına bakıldığında, uluslararası ticaretlerde serbestlik temel olmakla beraber, yeni gelişir durumda olan sanayiler ile başka sektörlerin belli bir zaman muhafazası söz konusu olabilmektedir. Fakat bu sistemde korumacılık iktisat politikaları şeklinde hiçbir vakit serbest ticaret politikaları yerine savunulmaması gerekir.

Liberal sistemde ülkenin ekonomik yaşam üstündeki rolü hususunda tartışmalar ışığında, Klâsiklerin “jandarma devlet” görüşü esaslarıyla devleti kısıtlaması, Sosyalist İktisatta tümden kamusalılık kavramı veya Klâsik İktisada karşıt olarak bir devrim biçiminde nitelendirilmekte olan Keynesyen İktisatta ekonomideki kısa dönemli hareketlerin ortadan kaldırılması amacı ile bazı zamanlar müdahale etme gibi hususlar ehemmiyet kazanmıştır. Bu aşamada ulus devlete ait görevlerdeki değişimler, hatta gücünde azalmaların olduğu görülmüştür. Fakat, küreselleşme sonucunda ortaya çıkan gelişmeler ile beraber ülkelerin ekonomisinin gelişim göstermesi ve belli bir refah seviyesine ulaşabilmesi, ülkelerin küresel ölçek dahilinde rekabet edebilmelerine bağlı duruma gelmiştir. Ulus devletlere ait plânlamalar ile kaynakların tekrar dağılımı fonksiyonunun da değişikliğe uğraması, uluslar üstü seviyede örgütlü hale gelmiş bir dünya ekonomik işbölümüyle işbirliği yapısını ortaya çıkararak iyi-etkili devlet kavramının gündeme gelmesine sebep olmuştur.

Dışa açılarak küreselleşmeye dair deneyimler, başarı sahibi ülkelere ait ekonomileri dıştaki pazarlara yönlendirir iken, bununla beraber sosyal politikaları, işsizlik, yoksulluk gibi hayati önemi olan hususlardaki uygulamaları kuvvetlendirdiklerine işaret etmektedir. Bilhassa Doğu Asya ülkelerine ait deneyimler, maliyeyle para politikalarının hızlı büyümesi için yetersiz olduğunu, emek-yoğun sanayi dallarından daha çok teknolojik içerikli ve katma değeri yüksek hale getiren sektörlerle geçebilmek amacıyla makroekonomik istikrarın yanında uzun vadede bir sanayileşme ve dış ticaret gelişimi gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkeler liberal ekonomik politikalar uygulayarak, kendi ekonomilerini dünya ekonomisiyle entegre etmeye

çalışmaktadırlar. Ticari liberalizasyonla ekonomik büyüme arasında ilişkiyi ortaya koyma hususunda, Türkiye'nin ve Latin Amerika ülke gruplarının yürütmüş olduğu politikalarındaki farklılıklar dikkatleri çekmektedir. Ticari liberalizasyonun büyümeye hızlandırıcı etki yaptığı düşüncesi, genel anlamda kabul görmüş olsa da, ikisi arasında ilişkinin olmadığını ortaya koyup savunan çalışmaların olduğu da bilinmektedir. Ekonomik liberalizasyonun büyümeyi etkilediğine ilişkin görüş, dış ticaretin milli gelirdeki payının artmasıyla bağlantılı biçimde ekonomilerin daha büyük ve istikrar dolu bir büyüme trendini yakaladığı ya da ihracatın ekonomik büyümede aktif role sahip olduğu çalışmaların çoğunda ortaya konulmaktadır.

Yapılan çalışmalarda savunulan görüş, ticari liberalizasyonun büyümeye katkıda bulunduğu yönünde olmakla birlikte, aksini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Haring & Humphrey'in (1964), Emery'in (1967), Balassa'nın (1978), Williamson'un (1978), Krueger'in (1987), Salvatore'nin (1983), Dollar'ın (1992), Greenaway'ın ve diğerlerinin (1997) yaptıkları çalışmalarda ticari liberalizasyonun büyüme üzerine olumlu etkilerinin olduğu konusunda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif sonuçlar elde edilirken; Jung ve Marshall'ın (1985), Levine ve Renelt'in (1992), Sachs ve Warner'in (1995), Shan ve Sun'un (1998), Tuncer'in (2002) serbest ticaret ve ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığını savunmaktadır.

Bu çalışmada Latin Amerikan tipi ülkelerde 1980-2015 yılları arası için alınmış olan veriler ile yapılan regresyon analizleri neticesinde, büyümeyle ihracat ve sivil özgürlüklerin arasında bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Sabit sermaye yatırımlarının, istihdamın ve ekonomik özgürlüğün büyüme ile kuvvetli bir ilişki içerisinde olduğu sonucu çıkmaktadır. Yine ithalatla, ötekiler kadar olmasa bile kuvvetli bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Sonuçlara bakıldığında dikkatleri çeken bir başka konu, Latin Amerikan tipi ülkelerde regresyon analizi sonucunda ihracat ile anlamsız bir ilişki çıkarken, Granger nedensellik testi sonucunda ihracatın büyümeye neden olduğu kabul edilmektedir. Bunun sebebi, çoklu değişken modelinde değişkenlerin tümü bir arada değerlendirildiği için, Granger nedensellik testindeyse değişkenlerde teker teker karşılaştırma yapıldığı için, regresyon analiz sonuçları ile örtüşmenin olmamasıdır. Bunun anlamı, büyüme ile ihracatın arasına başka değişkenlerin girmesi, ihracatla büyüme arasında var olan ilişkinin ortadan kalkmasına yol açmaktadır.

Türkiye'nin analiz sonuçlarına göre ithalatın, ihracatın ve siyasi hakların büyüme ile ilişkisi bulunmamaktadır. Sabit sermaye yatırımlarının ve istihdamın ise büyümeyle kuvvetli bir ilişkisi bulunmaktadır. Granger nedensellik test sonucunda ise büyüme ile ihracat arasında anlamlı bir nedenselliğin olmadığı anlaşılmaktadır. Türkiye'de siyasi haklarla ekonomik özgürlük, büyümedeki güçlü nedenler olarak saptanmıştır. Türkiye'de devletin ekonomiye yönlendirici etkisi düşünüldüğü zaman bu sonucun anlamlı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Levine ve Renelt'in (1992) çalışmasına göre, büyümeyi açıklamaya çalışan regresyon denklemlerinde ülke seçimi, ele alınan dönem, değişkenlerin seçimi, açıklamanın gücünü önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Dolayısıyla çalışmada çıkan sonuçlarda ele alınan dönemin, ülkelerin ve değişkenlerin özellikleri de önemlidir. Örneğin, Sarel (1998) yaptığı çalışmada, Hong Kong, Kore, Singapur ve Tayvan'ın büyüme hızlarını dünyanın diğer ekonomilerini temsil etmek için 100 ülkenin büyüme hızları ile işgücü ve sermaye girdilerindeki artışları karşılaştırmıştır. Söz konusu ülkeler sermaye birikimlerini ve işgücüne katılma oranlarını diğer ekonomilerden çok daha yüksek hızla artırmışlardır. Ancak, bu artış, olağanüstü büyüme hızlarını açıklamaktan uzaktır. Yeni teknoloji kullanımından doğan verimlilik artışı büyümenin önemli bir kısmını açıklamaktadır. Krugman'a (1994) göre ise, üretimdeki hızlı büyüme, girdilerdeki hızlı artışla açıklanabilir. İstihdamın genişlemesi, eğitim düzeyinin artması, fiziksel sermayede etkili yatırımlar dikkate alındığında, hızlı büyümenin sebebi ortaya çıkmaktadır. Young (1995) Doğu Asya ülkelerindeki ekonomik büyümenin, yoğun yabancı sermaye girişlerinin desteklediği yüksek yatırım oranları ve ihracata elverişli uluslararası ekonomik konjonktürle açıklanabileceğini ifade etmektedir. Doğu Asya ülkelerinde özellikle imalat sektöründe verimlilikteki artış büyümeye sebep olmuştur. Doğu Asya'da yaşam standartları artmışsa, öncelikle eğitim standartlarında, tarımdan diğer sektörler sektörleri arası daha yüksek katma değerli emek transferinde ve GSYİH'da yatırımların payındaki artışların sonucu olmuştur.

Netice itibariyle, dışa açık olan ekonomilerde ekonomik büyümenin, ihracatla ve ithalatla ilişkili olduğu, fakat büyümedeki sebeplerin açıklanmasında tek başına yeterli olmadığı görülmektedir. Liberal politikaların, dış ticaretteki serbestleşmenin, sivil hakların ve siyasal özgürlüklerin ekonomik büyümenin mühim değişkenleri

olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, liberal politikaların büyümenin sağlanmasındaki etkinliğinin arttırılabilmesinde, ülkedeki makro ekonomik istikrar da mühim bir etkiye sahip bulunmaktadır. Ülkeler arasındaki liberal politika uygulamalarındaki artışa paralel olarak, ekonomik problemlerin de ülkelerden ülkelere yansıyor olması, iç ve dış istikrarın sağlanmasını ehemmiyetli hale getirmektedir. Bundan dolayı, politika uygulayıcıları sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve ekonomideki istikrarın sağlanmasında mühim bir sorumluluğa sahip olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abraham, B. A. ve Lewis, K. A. (1998) "Cultural and Institutional Determinants of Economic Growth: A Cross Section Analysis", *Public Choice*, 83:276-284.
- Acar, Yalçın (2008) *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Akat, A. S. (2009) *İktisadi Analiz*, Efil Yayınevi, İstanbul.
- Akyüz, Y. (1980) *Sermaye Bölüşüm ve Büyüme*, Ankara Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Altun, F. (2002) *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, Yöneliş Yayıncılık, İstanbul
- Aslan, Ö. ve Küçükaksoy, İ. (2006) "Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 4:12-28.
- Ata, A.Y.(2009) "Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları: AB Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme" *Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi SBE İktisat Anabilim Dalı, Adana.
- Awokuse, T. O. (2008) "Trade Openness And Economic Growth: Is Growth Export-Led Or Import-Led?", *Applied Economics*, 40:161-173.
- Ay, A., Erdoğan, S. ve Mucuk M. (2004) "Türkiye'de İhracata Dayalı Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Sınaması (1980-2003)", *Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1):107-117.
- Bacchetta, P. (1992). Liberalisation of Capital Movements and of the Domestic Financial System. *Economica*, 59:465-474
- Bahmani-Oskooee, M. ve Domac, I. (1995) "Export Growth and Economic Growth in Turkey: Evidence from cointegration analysis", *METU Studies In Development*, 22 (1):67-77.

- Balassa, B. (1978) "Exports And Economic Growth: Further Evidence", *Journal of Development Economics*, 5:181-189.
- Balassa, B. (1984) "Adjustment Policies in Developing Countries: A Reassessment", *World Development*, 2(9) September, 955-972.
- Baldemir, E., Keskiner, A. (2004) "Devalüasyon, Para, Reel Gelir Değişkenlerinin Dış Ticaret Üzerine Etkisinin Panel Veri Yöntemiyle Türkiye İçin 194 İncelenmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (4):43-47.
- Baltagi, B. H. (2005) *Econometric Analysis of Panel Data*, 3rd Ed., John Wiley&Sons Ltd., West Sussex, England.
- Barro, R.J. (1997) *Determinants of Growth: A Cross-Country Empirical Study*, Cambridge Mass: MIT Press.
- Başkaya, F. (2005) *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Maki Basın Yayın, Ankara
- Başkaya, F. (2009) *Avrupa Merkezilik Resmi İdeoloji Bilim ve Sosyalizm*, Maki Basın Yayın, Ankara
- Başkaya, F. (2010) *Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme*, Maki Basın Yayın, Ankara
- Berber, M. (2006) *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitabevi, 3. Baskı, Trabzon.
- Berber, M. (2004) *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitabevi, Trabzon
- Burns, E. B. (1990) *Latin America, A Concise Interpretive History*, Fifth Edition, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- Canpolat, N. (2000) "Türkiye'de Beşeri Sermaye Birikimi ve Ekonomik Büyüme", *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18 (2):265-281.
- Chang, H.-J. (2004) *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, (Çev. T. Akıncılar), İletişim Yayınları, İstanbul

- Chow, P.C.Y. (1987) “Causality Between Export Growth And Industrial Development: Empirical Evidence From The NICs”, *Journal of Development Economics*, 26:55-63.
- Chua, S. (1999) “Economic Growth, Liberalization, And The Environment: A Review Of The Economic Evidence”, *Annu. Rev. Energy Environ*, 24:391–430.
- Cole, J. H. (2003) “The Contribution of Economic Freedom to World Economic Growth, 1980-99” *Cato Journal*, 23:189-199
- Çakmak, H. K. (2003) “Kalkınma İktisadı Literatüründe Gelişme Kavramının Evrimi” *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21 (2):49-68
- Çelebi, I. (1991) *Dışa Açık Büyüme ve Türkiye*, E Yayınları, İstanbul
- De Leon A., A. (2003). “Trade Liberalization And Growth: Evidence from Mexican Cities”, *The International Trade Journal*, XVII (3):253-273.
- De Melo, J. ve Sumana, D. (1992) “Lessons of Trade Liberalization in Latin America for Economies in Transition”, *Country Economic Department The World Bank*, November, WPS 1040, 1 – 46.
- De Swaan, T. (1999) International Capital Flows: Discussion. (Editör: Jane Sneddon Little ve Giovanni P. Olivei). *Rethinking the International Monetary System*, Federal Reserve Bank of Boston, Conference Series No. 43, 163-169
- Demirgüç-Kunt, A. and Detragiache, E. (1998) “Financial Liberalization and Financial Fragility” *The World Bank Policy Research Working Paper Series* No.1917
- Doğan ve Öztürk, (2010) “Yeni Kalkınma Kuramları” *Bütçe Dünyası Dergisi*, 3 (1):35-55.
- Doğruel, F. ve Doğruel, A. S. (2003) “Türkiye’de Büyüme ve Makroekonomik İstikrar” (Der. A.H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan), *İktisat Üzerine Yazılar II-*

İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar- Oktar Türel'e Armağan, İletişim Yayınları, İstanbul.

Dollar, D. (1992) "Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence From 95 Ldcs, 1976-1985", *Economic Development and Cultural Change*, 40:523-544.

Dollar, D. ve Kray, A. (2004) "Trade, Growth, And Poverty", *The Economic Journal*, 114, 22-49.

Dollar, D. and Kraay A. (2007) "Trade, Growth and Poverty" in *Financial Globalization*, 70-74, IMF Multimedia Division

Domac, I. ve Mohsen, B.-O. (1995) "Export Growth and Economic Growth in Turkey: Evidence from Cointegration Analysis", *METU Studies in Development*, 22 (1):67-77.

DPT, (2001) *Nitelikli İnsan Gücü, Meslek Standartları Düzeni ve Sermaye Birikimi*, Ankara.

Durmuş, M. (2010) *Kapitalizmin Krizi 2008 Krizinin Eleştirel Bir Çözümlemesi*, Tan Yayınları, Ankara

Dursun, (2005) "Ekonomik Özgürlükler ve Kalkınma" (Ed. M. Kar ve S. Taban), *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, Ekin Kitabevi, Bursa

Dursun, İ. (2002) *Ekonomik Özgürlükler-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Ve Uygulamalı Bir İnceleme*, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Edwards, S. (1998) "Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know", NBER Working Paper Series, 5978, <http://ideas.repec.org/p/nbr/nberwo/5978.html>. (Erişim Tarihi: 15.08.2016)

Edwards, S.(1993) "Openness, Trade Liberalization and Growth in Developing Countries" *Journal of Economic Literature*, 31 (3):1358-1393

- Egeli, H. A. (2001) “Dış Ticaret Acısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Uygulaması”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yayın No: 7, Süreli Yayınlar Dizisi: 3, Bişkek, Kırgızistan.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2005) *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eker, A.; Altay, As. ve Sakal, M. (1996) *Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler)*, Takav Matbaacılık, Ankara
- Emery, R.F. (1967) “The Relation Of Exports And Economic Growth”, *Kyklos*, 20:470-486.
- Emsen, S. Değer, M. K.ve Karaköy, Ç. (2006) “Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Göreceli Gelişmiş ve Az Gelişmiş Geçiş Ekonomileri Deneyimleri” *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16:1-19
- Ercan, F. (1995) *Gelişme Yazını; Eleştiriler ve Yeni Perspektifler*, (T. İşgüden; F. Ercan ve M. Türkay), Beta Basım Yayın, İstanbul
- Ercan, F. (2003) *Modernizm, Kapitalizm ve Az Gelişmişlik*, Bağlam Yayınları, İstanbul
- Erdoğan, S. (2006) “Türkiye’nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması” *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi*, 10(9).
- Erim, N. (2007) *İktisadi Düşünce Tarihi*, Palme Yayıncılık, Ankara
- Erim, N. (2009) *Temel Ekonomi*, Beta Basım Yayın, İstanbul
- Erlat, H. (2008) *Panel Data: A Selective Survey*, 2nd revision, Unpublished.
- Farr, W. K., Lord, R.A. ve Wolfenborger, J. L. (1998) “Economic Freedom, Political Freedom and Economic Well-Being: A Causality Analysis”, *Cato Journal*, 18 (2):247-262.

- Feder, G. (1982) "On Exports and Economic Growth", *Journal of Development Economics*, 12, 59 – 73.
- Fırat, M. (2008) *Kolombiya Ülke Raporu*, İMMİB Pazara Giriş Şubesi.
- Frankel, J. A. ve David, R. (1999) "Does Trade Cause Growth?", *The American Economic Review*, 89:379-399.
- Friedman, M. (2008) *Kapitalizm ve Özgürlük*, Plato Film Yayınları, İstanbul
- Ghosh, J.(2005). *The Economic and Social Effects of Financial Liberalization: A Primer for Developing Countries*. Working Paper: DESA Working Paper, No.4
- Giles, A. J. ve Williams, C. (2000) "Export-Led Growth: A Survey Of The Empirical Literature And Some Non-Causality Results", *The Journal of International Trade & Economic Development*, 9 (3):261-337.
- Greenaway, D., Morgan, W. ve Wright, P. (1997) "Trade Liberalization And Growth İn Developing Countries: Some New Evidence", *World Development*, 25, 1885-1892.
- Greenaway, D., Morgan, W. ve Wright, P. (1997) "Trade Liberalization And Growth İn Developing Countries: Some New Evidence", *World Development*, 25:1885– 1892.
- Greene, W. H. (2003) *Econometric Analysis*, Fifth Edit., Prentice Hall, ABD.
- Gujarati, D. N. (1995) *Basic Econometrics*, Third Edition, Singapore: McGraw-Hill Inc.
- Günçavdı, Ö. ve Küçükçiftçi, S. (2006) "Türkiye Ekonomisinde Büyüme Kaynakları ve İstihdam Etkileri" *Türkiye Ekonomi Kurumu*.
- Güran, N. (1999) *Makro Ekonomik Analiz*, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Gwartney, J. and Lawson, R. (2003) "The Concept and Measurement of Economic Freedom" *European Journal of Political Economy*, 19:405-430

Gwartney, J. H., Randall G. and Lawson, R. A. (2004) “Economic Freedom, Institutional Quality, Ahd Cross-Country Differences in Income and Growth” *Cato Journal*, 24 (3):255-274.

Haan, J. De ve C., L. J. S. (1995) “New Evidence on the Relationship Between Democracy and Economic Growth”, *Public Choice*, 86: 175-198.

Han, E. ve Kaya, A. A. (2006) *Kalkınma Ekonomisi: Teori ve Politika*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

Hanke, S. H. and Walters, S.J.K. (1997) “Economic Freedom, Prosperity, and Equality: A Survey” *Cato Journal*, 17 (2):117-149

Haring, J. E. ve Humphrey, J. F. (1964) “Simple Models of Trade Expansion”, *Western Economic Journal*, 2:173-174.

Hatipoğlu, Z. (2000) “Büyümenin Kaynakları Yönteminin Türkiye’deki Gözlemlerinden Esinlenen Bir Eleştirisi” *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 1 (1):135-146.

Heller, P. S. ve Richard, C. P. (1978) “Exports and Growth: An Empirical Reinvestigation”, *Journal of Development Economics*, 5:191-193.

Henry, P. B. (2007) “Capital Account Liberalization: Theory, Evidence and Speculation” *Journal of Economic Literature*, 45 (4):887-935

Hepaktan, E. (2007) “Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelir Yönlü Analizi”, *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, 1(2):79-112.

Hiç, M. (1994) *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Hsiao, C. (2003) *Analysis of Panel Data*, 2nd Ed., Cambridge, Cambridge Univ. Pres.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Peru> (Erişim Tarihi: 15.08.2016)

<http://www.igeme.org.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Arjantin#> (Erişim Tarihi: 15.08.2016)

<http://www.igeme.org.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Brezilya>.

<http://www.igeme.org.tr/pg/section-pg-ulke.cfm?id=Meksika> (Erişim Tarihi: 15.08.2016)

ILO, A Fair Globalization Creating Opportunities For All, International Labour Office, World Commission on the Social Dimension of Globalization, Geneva. <http://www.ilo.org/public/english/wcsdg/docs/report.pdf> (Erişim Tarihi: 15.04.2016)

Islam, S. (1996) "Economic Freedom, per capita Income and Economic Growth", *Applied Economics Letters*, 3 (9):595-597.

İşgüden, T. (1982) *Makro İktisat*, Bilim ve Teknik Kitabevi, İstanbul

İyibozkurt, E. (2001) *Uluslararası İktisat Teori-Politika-Uygulama*, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Jones, C. I. (2001) *İktisadi Büyümeye Giriş*, (Çev. S. Ateş ve İ. Tuncer), Literatür Yayınları, İstanbul.

Judge, G. G., W.E. Griffiths, R. Carter Hill, H. Lutkepohl ve T.-C. Lee (1995) *The Theory and Practice of Econometrics*, Wiley, Second Edition, New York, ABD.

Jung, Woo S. ve Marshall, P. J. (1985). "Exports, Growth and Causality in Developing Countries", *Journal of Development Economics*, 18:1-12.

Kaminsky, GL and Reinhart, C. M. (2000) "On Crises, Contagion and Confusion" *Journal of International Economics*, 51:145-168.

Kar, M. ve Taban, S. (2005) *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, Ekin Kitabevi, Bursa.

Kar, M. ve Taban, S. (2008) *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, Ekin Basım Yayın, Bursa

- Karaca, S. ve Civaner, Ç. (1995) *Gelişen Bir Pazar: Latin Amerika Ülkeleri*, İGEME.
- Karakayalı, H. (2005) *Makro Ekonomi*, Emek Matbaası, Manisa.
- Kargül, İ. D. (1983) *Makroekonomi*, Birsen Yayınları, İstanbul
- Karluk, R. (2003) *Uluslararası Ekonomi*, Beta Yayım, İstanbul.
- Kasper, W. (2007) *Ekonomik Özgürlük ve Gelişme*, (Çev. B. Akın), Liberte Yayınları, Ankara
- Kavoussi, R. (1984) "Export Expansion and Economic Growth: Further Empirical Evidence", *Journal of Development Economics*, 14:241-250.
- Kaynak, M. (2005) *Kalkınma İktisadı*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kaynak, M. (2007) *Kalkınma İktisadı*, Gazi Kitabevi, Ankara
- Kazgan, G. (1988) *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, 2. basım, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kazgan, G. (2008) *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) Ekonomi Politik Açından Bir İnceleme*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:109, İstanbul.
- Kazgan, G. (2006) *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Kneller, R., Morgan, C. W. ve Kanchanahatakij, S. (2008) *Trade Liberalisation and Economic Growth*, The World Economy, Blackwell Publishing Ltd.
- Köse, N., Ay, A. ve Topallı, N. (2008) "Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Örneği (1995-2008)" *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10 (2):25-45.
- Kösekahyaoglu, L. ve Şentürk, C. (2006) "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi: Türkiye ve Yeni Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir

İnceleme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Dergisi*, 2 (4):23–45.

Krueger, A.O. (1987) “The Importance of Economic Policy in Development: Contrasts Between Korea and Turkey”, *NBER Working Paper Series*, 2195:1513-1522.

Krugman, P. (1994) “The Myth of Asia’s Miracle”, *Foreign Affairs*, No.73, 62-78.

Krugman, P. (2010) *Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü ve Küresel Kriz*, Çev: Neşenur Domaniç, 6. Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul.

Krugman, P. (1993) *International Finance and Economic Development*. (Edt. Alberto Giovannini). *Finance and Development: Issues and Experience*. Cambridge: Cambridge University Press, 11-24

Krugman, P. (2010) *Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü ve Küresel Kriz*, (Çev. N. Domaniç) Literatür Yayınları, İstanbul.

Kurt, S. ve Berber, M. (2008) “Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (2):58-80.

Kutlu, E. (2004) *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

Küçükalay, M. ve Türkcan, K. (2004) “Nüfus ve Kalkınma” *Kalkınma Ekonomisi Seçme Konular*, Ekin Kitabevi, Bursa.

Levine, R. ve Renelt, D. (1992) “A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions”, *The American Economic Review*, 82 (4):942-963.

McLean, B. ve Shrestha, S. (2002). *International Financial Liberalisation and Economic Growth*. Research Discussion Paper: Economic Research Department Reserve Bank of Australia

Meltzer, A. H. (1998) “What's Wrong with the IMF? What Would be Better?”, Prepared for: Asia: An Analysis of Financial Crisis Federal Reserve Bank of Chicago, October 8-10.

- Mihçı, H. (1996) “Kalkınma: Bir Terim Neye Anlatır?” *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 7 (23):31-34
- Michaely, M. (1977) “Exports and Growth: An Empirical Investigation”, *Journal of Development Economics*, 4:49–53.
- Michaely, M. (1977) “Exports and Growth: An Empirical Investigation”, *Journal of Development Economics*, 4:49–53.
- Mishkin, F. S. (2006) *The Next Great Globalization*, Princeton University Press.
- Mishkin, F. S. (1999) “Lessons from the Tequila Crisis” *Journal of Banking & Finance*, 23:1521-1533
- Musullugil, A. K. (2007) Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oğuzhan, M. Venezuela Ülke Raporu, 2008, www.immib.org.tr.
- Öz, S. (2011) “Türkiye’nin Cari İşlemler Açığı ve Yurtiçi Tasarruflar” Ekonomik Araştırma Forumu Politika Notu 11-10 http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn1110.pdf (18.04.2014)
- Özgüven, A. (1988) *İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Palabıyık, H. (2004) “Yönetimden Yönetişime Geçiş ve Ötesi Üzerine Kavramsal Açıklamalar” *Amme İdaresi Dergisi*, 37 (1):61-72
- Palma, G. (1996) *Whatever Happened to Latin America’s Savings? Comparing Latin American and East Asian Savings Performances*, UNCTAD/OSG/STUDY/6.
- Parasız, İ. (2007) *Finansal Kurumlar ve Piyasalar*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Pazarlıoğlu, M. V. (2001) “1980-1990 Döneminde Türkiye’de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması”, *V.Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, Adana, 19-22 Eylül 2001.

- Pazarlıoğlu, M. V. ve Ö. K. Gürler (2007) “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, *Finans Politik& Ekonomik Yorumlar*, 44(508):35–43.
- Pekin, T. (1993) *Makro Ekonomi: Para, Milli Gelir, İstihdam*, Bilgehan Basımevi, İzmir.
- Peláez, R. F. (2009) “Economic Freedom: A Comparative Study”, *Journal of Economics and Finance*, 33:246–258.
- Peterson, W. C. (1976) *Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme*, (Çev. S. Mutlu), Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Eskişehir.
- Pitlik, H. (2002). “The Path of Liberalization and Economic Growth”, *Kyklos*, 55(1):57–80.
- Rodriguez, F. ve D. Rodrik (2000) “Trade Policy And Economic Growth: A Skeptic's Guide To The Cross-National Evidence”, *NBER Working Paper*, 70–81.
- Rodrik, D. (2000) *Yeni Küresel Ekonomi ve Gelişmekte Olan Ülkeler*, Sabah Yayınları, İstanbul.
- Sachs, J. D. ve A. M. Warner (1995) “Economic Reform and the Process of Global Integration”, *Brooking Papers on Economic Activity*, 1:1–119.
- Salvatore, D. (1983) “A Simultaneous Equations Model Of Trade And Development With Dynamic Policy Simulations”, *Kyklos*, 36, 66 – 90.
- Sarel, M. (1997) "Growth and Productivity in ASEAN Countries", *IMF Working Paper*, 97/97.
- Saygılı, F. (2001) “Finansal Serbestleştirmenin, Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisi”, *Ege Akademik Bakış*, 1 (1):165–184.
- Saylan, G. (2002) *Postmodernizm*, İmge Kitabevi, Ankara
- Sen, A. (2004) *Özgürlükle Kalkınma*(Çev. Y. Alogan) Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- Sever, E. (2009) “Reel Döviz Kuru Belirsizliğinin Ticaret Performansına Etkisi: Türkiye Uygulaması” *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 4 (2):77-98.
- Sever, E. (2009a) *Finans, Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi*, Çizgi Kitabevi, Konya
- Seyidoğlu, H. (2007) *Uluslararası İktisat*, Güzem yayıncılık, İstanbul
- Shan, J. ve Sun, F. (1998) “Export –Led Growth Hypothesis for Australia: An Empirical Re-Investigation”, *Applied Economics Letters*, 5:423-428.
- Sönmez, S. (1998) *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Syron, R. F. ve B. M. Walsh (1968) “The Relation of Exports and Economic Growth: A Note”, *Kyklos*, 21 (3):541 – 545.
- Şen, A. ve İ. K. (2006) *Yükselen Piyasalar ve Gelişme Stratejileri Dünya Ekonomisinden Seçme Konular*, Ed. Feride Öztürk ve Fatih Çelebioğlu, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Şenses, F. (2003) “Gelişme İktisadı ve İktisadi Gelişme, Nereden Nereye?” (Haz. F. Şenses). *Kalkınma İktisadi Yükselişi ve Gerilemesi*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Şenses, F. (2009) *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Şimşek, M. ve Kadılar, C. (2010) “Türkiye’de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi” *Cumhuriyet Üniversitesi Ekonomik ve İdari Bilimler Dergisi*, 11 (1):115-140.
- Thirwall, A. P. (2002). *The Nature of Economic Growth An Alternative Framework for Understanding The Performance of Nations*, Edward Elgar Publishing Limited.
- Todaro, M. P. (2000) *Economic Development*, Addison Wesley Longman, England.

- Top, A. (2002) “Verimlilik ve Üretkenlik Üzerine Düşünceler” *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (17):31-34.
- Tuncer, İ. (2002) “Türkiye’de İhracat, İthalat ve Büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980-2000)”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (9):89 – 107.
- Türk, İ. (1992) *Maliye Politikası*, Turhan Kitabevi, Ankara
- Türkay, M. (1995) “Gelişme İktisadının Gelişmesi” (Ed. T. İşgüden; F. Ercan ve M. Türkay), *Gelişme İktisadı*, Beta Basım Yayın, İstanbul
- Türker, O. (2009) “Ekonomik Liberalizasyon Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”, *Uluslararası Davraz Kongresi*, Isparta.
- Tüylüoğlu, Ş. ve Çeştepe, H. (2008) “Kalkınma Teorilerinin Temelleri ve Gelişimi, (Ed. S. Taban ve M. Kar), *Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular*, Ekin Yayınevi, İstanbul
- Ünsal, E. (2009) *Makro İktisat*, İmaj Yayınları, Ankara.
- Varol, G. M. (2003) “Cumhuriyetin 80. yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi”, *Dış Ticaret Dergisi*, DTM Yay.
- Villegas C., C. (2000) *Instutional Investors in Latin America*, OECD.
- Walther, T. (2002) *Dünya Ekonomisi*, (Çev. Ü. Çağlar), Alfa yayınları, Bursa.
- Wayenberge, van E. (2009) “Washington Mutabakatından Washington Sonrası Mutabakata” Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma (Çev. E. Karaçimen), İletişim Yayınları, İstanbul
- Williamson, J. ve Mahar, M. (2002) *Finansal Liberalizasyon Üzerine Bir İnceleme*, Liberte Yayınları, Ankara
- Williamson, R. B. (1978) “The Role Of Exports And Foreign Capital in Latin American Economic Growth”, *Southern Economic Journal*, 45:410-20.

- Wu, Y. (2004) "Openness, Productivity and Growth in the APEC Economies"
Empirical Economics, 29:593-604
- Yapraklı, S. (2007) "İhracat ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 34:97-112.
- Yavuz, N. Ç. (2005) "Türkiye'de İhracat ve İktisadi Büyüme Arasında Nedensellik Analizi", İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları 49. Kitap, 961-972.
- Yentürk, N. (2003) "Birikimin Kaynakları" İktisat Üzerine Yazılar II, *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar: Oktar Türel'e Armağan*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, S. (2009) "Kurumsal İktisat Bağlamında Ülkeler Arası Büyüme Farklılıklarının Panel Veri Analizi", *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yılmaz, K. (2005) "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişim Evreleri: Sermaye Birikimi/Sınıf Merkezli Bir Çerçeve, (Haz. F. Ercan ve Y. Akkaya), *Kapitalizm ve Türkiye I* içinde, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Young, A. (1995) "The Tyranny of Numbers: Confronting the Statistical Realities of the East Asian Growth Experience", *Quarterly Journal of Economics*, 110:641-680.
- Yumuşak, İ. ve Bilen, M. (2000) "Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerinde Bir Değerlendirme" *Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1:77-96.
- Zengin, H. ve H. Terzi (1995) "The Relationship between Export Growth and Economic Growth: An Application to the Turkish Economy", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (1-2):281-294.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı	Veysel KOÇ
Doğum Yeri	Elazığ
Doğum Tarihi	01/08/1983

Lisans Eğitim Bilgileri

Üniversite	Gazi Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bölüm	İktisat

Yabancı Dil Bilgisi

İngilizce	KPDS (.....) ÜDS (....) TOEFL (....) EILTS (5.5)

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurum	Kare's Group
Görevi/Pozisyonu	Genel Koordinatör
Tecrübe Süresi	3 Yıl

İletişim

Adres	Yenişehir Mah. Osmanlı Bul. No:5B/ 79 Pendik / İstanbul
E-mail	veyselkoc2002@yahoo.com